

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

Cilt No: 09, Sayı: 01, 2025\ Akademi Karabük Dergisi (AKADER) e-ISSN: 3062-1747

AKADEMİ KARABÜK DERGİSİ (AKADER)

*KARABUK UNIVERSITY
JOURNAL OF ACADEMY*

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Adına İmtiyaz Sahibi

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Elif Gizem KARAOĞLU KİRENLİ

Dil Editörü / Language Editor

Gizem GÜLÜM

Alan Editörleri / Section Editors

Doç. Dr. Eda ÖZ ÇELİKBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Deva ÖZDER

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali BAŞARAN

Dr. Öğr. Üyesi Pelin GÖLCÜK MİRZA

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Naim NAİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Osman KİMYA

Dr. Öğr. Üyesi Şevket Enes SAMANCIOĞLU

Dr. Öğr. Görevlisi Canan UĞURDAĞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Asım YAPICI	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Çağatay KILINÇ	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Nadirhan HASAN	Özbekistan Millî Üniversitesi
Prof. Dr. Hamdi KIZILER	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Saim KAYADİBİ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Adem SAĞIR	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Barış SARIKÖSE	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Taşkın DENİZ	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ÇEPNİ	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay GÜNAY	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İSLAMOĞLU	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Meral BATUR	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TÜRKERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk KARACA	Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk ATAY	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Saidbek BOLTABAYEV	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut POLATCAN	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÇINAR	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Eda ÖZ ÇELİKBAŞ	Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ÇINAR	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice KILINÇER	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sherzodhon MAHMUDOV	Özbekistan Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Mustafa POLAT	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Sıddık BAKIR	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Hızır HACIKELEŞOĞLU	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşegül ŞARBAK	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem AYDOĞMUŞ ÖRDEM	Çukurova Üniversitesi
Doç. Döndü Tülay ÖZKUL	Malatya Turgut Özel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferda Merve KARAMANOĞLU	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deva ÖZDER	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ecem OLÇUM	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir YILMAZ	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şeydanur TEZCAN	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin BOZKURT	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Görevlisi Canan UĞURDAĞ	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Görevlisi Arzu KİYAT	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue

Prof. Dr. Cavid KASIMOV

Prof. Dr. Kamil ŞAHİN

Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Doç. Dr. Duygu SABANCILAR İŞTİN

Doç. Dr. Evrim ÇAĞLAYAN

Doç. Dr. Hülya UZUNTAŞ

Doç. Dr. İsmail TAŞ

Doç. Dr. Mebrure DOĞAN

Doç. Dr. Mehmet ÇINAR

Dr. Öğr. Üyesi Duygu DUMAN

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TURAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şirin DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk YEKE

Dr. Öğr. Gör. Ömer ÖZİŞLİ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Dalı'nın İllüstrasyonlarıyla <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eseri <i>Alice in Wonderland with Illustrations by Dalí</i> Mahsa TANGESTANİ & Kübra ŞAHİN ÇEKEN	1-20
Demokratik Değerler Çerçevesinde İç Güvenlik Hizmetlerinde Yönetişim Yaklaşımı <i>Governance Approach in Internal Security Services within the Framework of Democratic Values</i> Zeynel KİZİR & Doğan BIÇKI	21-39
Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Miraçname <i>A Mirajname Written in Chagatai Turkish</i> Derya YUVARLAN & Saidbek BOLTABEYEV	40-55
High Performance Work Systems or Human Resources Management Based on Corporate Sustainability? A Model Development Proposal <i>Kurumsal Sürdürülebilirlik Temelinde Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri mi, İnsan Kaynakları Yönetimi mi?: Bir Model Geliştirme Önerisi</i> Selvi VURAL & Nejla AYDINOĞLU	56-69
Fetüsün Öğrenme Kapasitesi: Eğitimin Doğum Öncesi Temelleri <i>Fetal Learning Capacity: The Prenatal Foundations of Education</i> İsmail POLAT	70-87
Çevre İletişiminde Döngüsel Ekonomi Uygulamaları <i>Circular Economy Applications in Environmental Communication</i> Mehmet Can SOYHAN	88-105
Osmanlı Devleti'nde Göç ve İskân (Kuruluştan XVII. Yüzyıla Kadar) <i>Migration and Settlement in the Ottoman Empire (From the Foundation to the 17th Century)</i> Osman KİMYA & Rahmi TEKİN	106-121

Ortaokul Öğrencilerinde Ahlaki Olgunluk ve

122-139

Akademik Motivasyon İlişkisi: Nicel Bir Araştırma

The Relationship Between Moral Maturity and

Academic Motivation in Middle School Students: A Quantitative Study

Zehra AYDIN & Zeynep ÖZCAN

Dalı'nın İllüstrasyonlarıyla *Alice Harikalar Diyarında* Eseri

Öz

Salvador Dalí, gerçeklik ve hayalin sınırlarında gezinen bir sanatçı olarak, *Alice Harikalar Diyarında* için yaptığı illüstrasyonlarla Lewis Carroll'un dünyasını sürreal ve gizemlerle dolu bir alana dönüştürmüştür. Sürrealizmin önde gelen temsilcilerinden biri olan Dalí, Carroll'un hayal gücüyle dolu ve katmanlı anlatısını kendi sanatsal yorumuyla yeniden şekillendirmiştir. Dalí'nin bu illüstrasyonları, *Harikalar Diyarı*'nı sıradan bir masal dünyası olmaktan çıkararak bilinçaltının, belirsizliğin ve hayallerin gizemli bir yansımasına dönüştürmüştür. Onun eserleri, gerçeklik ile hayal arasında ince bir çizgi çizerken izleyiciyi bu iki dünya arasında gidip gelen bir düşünce yolculuğuna davet etmiştir.

Bu çalışmada, Dalí'nin sıra dışı illüstrasyonları, Lewis Carroll'un yenilikçi dili ve John Tenniel'in *Viktorya* dönemi çizimleriyle bir araya getirilerek karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Tenniel, *Viktorya* dönemi gerçekçiliğine bağlı kalırken Dalí'nin sanatsal vizyonu, *Alice*'in hikâyesine sürrealist bir perspektif getirmiştir. Dalí'nin çizimlerinde, karakterler ve mekânlar sembollerle derinleştirilmiş ve hayal gücünün sınırları zorlanmıştır. Bu makalede, Dalí'nin sürrealist dokunuşlarının Carroll'un eserinin özgün ruhuyla nasıl etkileşim kurduğu ve onu yeni bir boyuta nasıl taşıdığı incelenmiştir. Aynı zamanda, bu çalışma ile metin ve görsel arasındaki etkileşim dinamikleri, edebiyat ve sanat tarihinde önemli bir örnek üzerinden yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salvador Dalí, Sürrealizm, İllüstrasyon, *Alice Harikalar Diyarında*, Lewis Carroll.

Mahsa TANGESTANİ¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, mahsameslemah.art@gmail.com, ORCID: 0009-0000-4663-1092

Kübra ŞAHİN ÇEKEN²

² Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, kubrasahinceken@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1602-3920

Atıf Bilgisi:

Tangestani, M. & Şahin Çeken, K. (2025). Dalí'nin illüstrasyonlarıyla *Alice harikalar diyarında* eseri. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 1-20.

Alice in Wonderland with Illustrations by Dalí

Abstract

Salvador Dalí, as an artist navigating the boundaries between reality and imagination, transformed Lewis Carroll's Alice's Adventures in Wonderland into a surreal and enigmatic realm through his illustrations. A prominent figure in surrealism, Dalí reinterpreted Carroll's layered and imaginative narrative through his unique artistic perspective. Dalí's illustrations transcend the conventional fairytale, reshaping Wonderland as a mysterious reflection of the subconscious, uncertainty, and dreams. His works blur the lines between reality and fantasy, inviting viewers on a contemplative journey between these two realms.

This study presents a comparative analysis of Dalí's extraordinary illustrations alongside Lewis Carroll's innovative language and John Tenniel's Victorian-era drawings. While Tenniel adhered to the realism of the Victorian period, Dalí introduced a surrealist lens to Alice's story. His depictions deepen characters and settings through symbolism, pushing the boundaries of imagination. This paper explores how Dalí's surrealist touch interacts with the original spirit of Carroll's work, elevating it to a new dimension. Additionally, it reevaluates the dynamics of text and visual interaction, using a significant example from literary and art history.

Keywords: Salvador Dalí, Surrealism, Illustration, Alice's Adventures in Wonderland, Lewis Carroll.

Mahsa TANGESTANİ¹

¹ Master's Student, İstanbul Arel University, Faculty of Fine Arts, Department of Graphic Design, mahsameslemah.art@gmail.com, ORCID: 0009-0000-4663-1092

Kübra ŞAHİN ÇEKEN²

² Assoc. Prof. Dr., İstanbul Arel University, Faculty of Fine Arts, Department of Graphic Design, kubrasahinceken@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1602-3920

Atıf Bilgisi:

Tangestani, M. & Şahin Çeken, K. (2025). Dalí'nin illüstrasyonlarıyla *Alice harikalar diyarında* eseri. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 1-20.

1. Giriş

İllüstrasyonlar, okuyucuların edebî eserleri deneyimleme ve yorumlama biçimlerini şekillendirmede önemli bir rol oynamakta olup çoğu zaman metnin görsel tamamlayıcıları veya uzantıları olarak işlev görmektedir. Kitap illüstrasyonu, görsel sanatı edebiyatla birleştirerek hikâyeyi zenginleştirir ve okuyucuların karakterler, temalar ve fikirlerle bağlantı kurmasına yardımcı olur. Bu, özellikle çocuk edebiyatında, illüstrasyonların anlamayı kolaylaştırdığı ve hayal gücünü teşvik ettiği durumlarda önemli bir rol oynamaktadır (Sultanov & Ismatov, 2020, ss.3529, 3538).

İllüstrasyonların çocuklar üzerindeki etkisi derindir; hikâyeleri daha iyi anlamalarına yardımcı olmanın yanı sıra, karakterleri ve sahneleri hatırlama becerilerini geliştiren görsel hafızalarını da iyileştirir. Ayrıca, illüstrasyonlar çocukların hayal güçlerini ve yaratıcı düşünme becerilerini desteklemektedir (Infoldia, 2023).

Lewis Carroll'un anlatısı, "*Alice Harikalar Diyarında*" başlıklı eserde, ilk olarak John Tenniel'in ikonik Viktorya dönemi illüstrasyonlarıyla birlikte yayımlanmıştır. John Tenniel bu illüstrasyonlarda gerçekçilikle hayal gücünü harmanlamıştır. Viktorya illüstrasyonu, John Tenniel gibi sanatçıların eserleriyle kitap illüstrasyonlarının evriminde önemli bir rol oynamıştır. Viktorya dönemi, illüstratörlerin edebiyatın görsel anlatısını şekillendirmede kilit bir rol oynadığı bir dönemdir (Brigham Young University, 2014). Tenniel'in *Alice Harikalar Diyarında* için yaptığı illüstrasyonlar özellikle Lewis Carroll'un dünyasını detaylı ve hayal gücüyle dolu bir şekilde temsil etmesiyle tanınır. Bu illüstrasyonlar, Viktorya duyarlılığıyla derinden bağlantılı olup hikayelerin sürreal doğasını aktarırken realizmle stilize edilmiş öğeleri birleştirir. Ayrıca Tenniel gibi Viktoryalı illüstratörler, illüstrasyonları yalnızca süslemeler olmaktan çıkarıp metinle derinden bağlantılı, hikâyenin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

Tenniel'in Viktorya tarzı illüstrasyonları, Carroll'un hikayesinin tuhaf karakterlerini ve fantastik ortamlarını "*Alice Harikalar Diyarı*"nın görsel kimliğini oluşturmada önemli bir rol oynamıştır. Bu resimler, Alice'in karakter ve sahnelerinin ikonik temsilcileri hâline gelerek hem kitap hem de Viktorya dönemi illüstrasyonu mirasında yerini sağlamlaştırmıştır.

Ancak 1969 yılında, Tenniel'in resimlerinin yayımlandığı bir yüzyıldan fazla bir süre sonra İspanyol sürrealist sanatçı Salvador Dalí, *Alice Harikalar Diyarında*'yı kendi benzersiz bakış açısıyla yeniden hayal etti. Dalí'nin illüstrasyonları, Tenniel'in eserinin gerçekçiliğinden saparak bunun yerine sürreal öğelerle harikalar diyarını yeniden şekillendirdi. Onun yorumları, görsel anlatıcılığın sınırlarını zorlayarak soyutlama, rüya mantığı ve sembolik bozulmalar gibi öğeleri hikayeye entegre etti ve bunlar bilinçaltı ile ilişki kuran bir anlam taşıdı. Dalí'nin illüstrasyonları, Tenniel'in sağlam temellere dayanan tasvirlerine zıt bir şekilde, okuyuculara Harikalar Diyarı'nı sadece garip ve yapılandırılmış bir dünya olarak değil, aynı zamanda değişken ve akışkan bir rüya manzarası olarak deneyimleme fırsatı sundu.

Alice Harikalar Diyarında eserinin, sürrealist özelliklerini keşfederken John Tenniel ve Salvador Dalí'nin görsel yorumları ilginç bir karşılaştırma sunar. Tenniel'in illüstrasyonları, Viktorya döneminin karakteristik özelliklerini taşıyarak, gerçekçilik ile fantezinin bir birleşimini oluştururken; Dalí'nin sürrealist yaklaşımı, eriyen saatler gibi simgesel öğelerle, Harikalar Diyarı'nı rüya gibi, adeta halüsinasyonel bir deneyime dönüştürür. Bu karşılaştırma, görsel sanatların edebiyatla birleşimini ve Tenniel'in realizminin Dalí'nin sembolik sürrealizmiyle nasıl yeniden şekillendiğini ortaya koyar.

Bu makale, Dalí'nin sanatını, Carroll'un anlatısını yeniden yorumlayışını ve Dalí'nin resimlerinde yer alan derin anlamları incelemektedir. Dalí'nin illüstrasyonlarını Tenniel'in resimleriyle karşılaştırarak, Dalí'nin sürrealizminin geleneksel görsel anlatım biçimlerini nasıl zorladığını, *Alice Harikalar Diyarında*'nın temaları ve karakterleriyle etkileşime giren yeni bir yol yarattığını araştırmaktadır. Bu karşılaştırma yoluyla, makale, Dalí'nin çalışmalarında yer alan derin anlamları ortaya çıkarmayı amaçlamakta ve onun özgün sanat anlayışının, Carroll'un edebî başyapıtının zaten karmaşık olan katmanlarını nasıl daha da zenginleştirdiğini göstermektedir.

2. Lewis Carroll: Hayatı ve Eserleri

Lewis Carroll, 1832 yılında İngiltere'nin Cheshire bölgesinde doğmuş ve hem edebiyat hem de matematik alanında önemli bir iz bırakmıştır. Oxford Üniversitesi Christ Church Koleji'nde matematik öğretim görevlisi olarak görev yapan Carroll, mantık, dil ve matematiksel oyunları eserlerinde ustaca kullanmış ve bu da onun edebî başarısını pekiştirmiştir. Carroll'un en bilinen eseri olan *Alice Harikalar Diyarında*, çocuk edebiyatının sınırlarını aşarak zaman, mekân ve mantık kavramlarını zorlayan sürreal bir deneyim sunmuş ve okuyucularını eşsiz bir hayal dünyasına sürüklemiştir (Frey, 2020).

Bu eser, yalnızca fantastik bir hikâye olmanın ötesinde, derin felsefi ve edebî anlamlar barındırmasıyla da dikkat çekmektedir. *Alice Harikalar Diyarında*, İngiliz edebiyatının dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Carroll, bu romanındaki ana karakter Alice'i oluştururken gerçek hayatta Oxford'daki Christ Church Koleji Dekanı Henry George Liddell'in kızı Alice Liddell'den ilham almıştır. Alice Liddell'in portresi, Carroll'un yazarlığının ardındaki kişisel bağlantıları ve dönemin İngiltere'sindeki sosyal dinamikleri yansıtır (Popova, 2012).

Görsel 1: Alice Liddell, 7 yaşında, 1860. Fotoğraf: Charles L. Dodgson

Alice'in yolculuğu, çocukluk masumiyetinden kendilik bilincine geçişi simgelerken Viktorya dönemine ait sosyal ve kültürel gerilimleri vurgulamaktadır.

Alice, Beyaz Tavşan, Cheshire Kedisi ve Kraliçe gibi karakterler, kişisel dönüşüm, toplumsal normlar ve felsefi sorgulama temalarını temsil etmektedir. Hikâye, küçük bir kızın bir tavşan deliğinden geçerek fantastik bir dünyaya adım atmasını konu alır. Carroll, geleneksel masal yapısını yıkarak mantık oyunları, dilsel mizah ve sürrealist unsurlarla örülü bir anlatı ortaya koymuştur.

Beyaz Tavşan, zamanı ve toplumsal yükümlülükleri simgeleyerek Viktorya döneminin düzen ve hiyerarşi saplantılarını yansıtır. Cheshire Kedisi'nin gülümsemesi ve geçici varlığı, temsillerin geçiciliği üzerine yaptığı analizlerle paralellik göstermektedir. Kraliçe ise toplumsal güç dinamiklerine yönelik bir eleştiriyi somutlaştırır (Eyigör Pelikoğlu & Karaca, 2019, ss.665, 669).

Carroll'un anlatım tarzı, karmaşık kelime oyunları, matematiksel bulmacalar ve toplumsal normlara eleştirel bir yaklaşımıyla öne çıkmıştır. Matematik ve mantık konusundaki akademik geçmişi, fantastik hikâyelerindeki yapısal özelliklere de yansımıştır. *Alice Harikalar Diyarında*, çocukların hayal gücüne hitap ederken yetişkin okuyuculara felsefi bir derinlik sunarak edebiyat dünyasında kendine sağlam bir yer edinmiştir. (Carroll, 2017).

Carroll'un etkisi, edebiyatın ötesine taşmış ve eserleri, sayısız filme, tiyatro oyununa ve sanatsal yorumu ilham vermiştir. Bu eserler, zamansız çekicilikleriyle okuyucular ve akademisyenler arasında kimlik, mantık ve hayal gücünün sınırları üzerine tartışmalar başlatmaya devam etmektedir.

3. Salvador Dalí ve Sürrealizm

Salvador Dalí (1904-1989), İspanyol asıllı bir sanatçı olarak modern sanatın en tanınmış figürlerinden biri kabul edilmektedir. 11 Mayıs 1904'te İspanya'nın Figueres şehrinde doğan Dalí, küçük yaşlardan itibaren sanata olan ilgisini ve olağanüstü yeteneğini sergilemiştir. Eğitimini Madrid'deki Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'nde tamamlayan sanatçı, empresyonizm ve kübizm gibi akımlardan etkilenmiş, ancak 1920'lerde Paris'e giderek Pablo Picasso, René Magritte ve Joan Miró ile tanışmış ve sürrealizm hareketine katılmıştır. Bu süreç, sanatçının sanatsal yöneliminde önemli bir değişim yaratmış ve Dalí'nin sanatı, rüya benzeri imgeler ve bilinçaltının yansıması olarak şekillenmiştir. 1930'ların başında, İspanya'daki faşist lider Franco'nun yükselişi nedeniyle sürrealist hareketle olan ilişkisi zedelenmiş olsa da Dalí sanattan ve yaratıcılığından asla vazgeçmemiştir (Editors, 2022).

Dalı'nın kişiliği ve sanatı, sürrealizm akımına yaptığı katkılar ve sanatı bir ifade biçimi olarak kullanmasıyla öne çıkar. Erimiş saatler, distorsiyonlu figürler ve fantastik peyzajlar gibi unsurlar, eserlerinde hem psikanalitik hem de felsefi boyutlar taşır. Sürrealizm, 1924'te André Breton'un yayımladığı Sürrealist Manifesto ile başlamış, Freud'un psikanaliz teorilerinden ilham alarak bilinçaltını ve rüya dünyasını keşfetmeyi hedeflemiştir. Breton, sürrealizmi "...sözlü, yazılı ya da başka yöntemle ifade edilmek istenen saf psişik bir otomatizm, zihnin gerçek işleyişidir. Aklın uyguladığı herhangi bir kontrol olmadan ve herhangi bir estetik ve ahlaki meşguliyetin ötesinde, düşünceyle dikte edilendir..." (Gay, 2017, s.174). Bu yaklaşım, Dalí'nin sanatsal pratiğine yön veren önemli bir temel oluşturmuştur (Aydın, 2021, ss.4-5).

Görsel 2: Salvador Dalí, via Affiches Francaises. The Collector.

Salvador Dalí'nin “paranoik-kritik yöntem” olarak adlandırdığı teknik, irrasyonel imgelerin ve bilinçaltı düşüncelerin sistematik bir şekilde manipüle edilerek bilinçli bir sanat eserine dönüştürülmesini amaçlar. Bu yöntem, Freud'un rüya analizi ve bilinçaltı teorilerinden derinden etkilenmiştir. Dalí, bu tekniği tanımlarken paranoya durumunun bireyin gerçekliği çarpıtarak bir illüzyon yaratma kapasitesini vurgulamaktadır. Ancak, Dalí'nin bakış açısında bu irrasyonel durum yalnızca pasif bir algı değil aynı zamanda bir yaratıcı süreçtir.

Dalı'nın eserlerinde bu yaklaşım çarpıcı bir şekilde kendini gösterir. Sanatçı, irrasyonel imgeleri birbirine bağlayarak bir hikâye ya da görsel bir metafor oluşturur. Örneğin, *Belleğin Azmi* (1931) adlı eserindeki eriyen saatler, zamanın mutlak bir kavram olmadığını vurgular ve bilinçaltının zamana olan esnek yaklaşımını temsil eder. Dalí'nin paranoik-kritik yöntemi sayesinde eserleri, izleyiciyi hem bilinçaltının hem de mantığın sınırlarını sorgulayan bir yolculuğa davet eder.

Dalı'nın sanatsal yöntemi, sürrealist hareketin sadece estetik bir deneyime dönüştürülmesinin ötesine geçerek aynı zamanda bu akımın felsefi temellerini de derinleştirir. Bu teknik, izleyiciye rüya ve gerçeklik arasındaki sınırların nasıl bulanıklaştığını gösterirken bireysel algıların ötesine geçme fırsatı sunar. Dalí'nin figürlerindeki distorsiyonlar, doğa ile insan figürlerinin sınırlarını aşarken bilinçaltının bilinçli dünya ile çatışmasına dair bir temsil sunar.

Dalı'nın sanatı, sadece görsel estetiğiyle değil aynı zamanda izleyiciyi içsel bir keşfe davet eden soyut anlatımıyla da dikkat çeker. Bu yöntem, Dalí'nin sanatsal vizyonunu şekillendirmenin yanı sıra sürrealist hareketin ve modern sanatın önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sanatçı, sıradan nesneleri olağanüstü bir şekilde bir araya getirerek mekân, zaman ve gerçeklik kavramlarını sorgulamış, izleyiciyi rahatsız edici fakat büyüleyici bir estetikle karşı karşıya bırakmıştır (Betancourt, 2005).

Dalı, sadece resimle sınırlı kalmamış sürrealist tavrını film, heykel ve ticari projelere de taşımıştır. Ayrıca moda, tiyatro ve kitap illüstrasyonu gibi alanlara yönelerek sürrealizmi kültürel bir güç olarak yaymayı amaçlamıştır. Dalí'nin etkisi, sanatın ötesine geçerek 20. yüzyılın en tanınabilir kültürel figürlerinden biri haline

gelmesini sağlamıştır. Onun *Alice Harikalar Diyarında* (1969) için yaptığı illüstrasyonlar, sürrealizmin farklı medya biçimlerine nasıl taşındığının mükemmel bir örneğidir. Carroll'un eserini illüstre ederek Dalí, klasik hikâyeyi kendi sürrealist tarzı ile şekillendirmiş ve okurun gerçeklik algısını sorgulayan bir yaklaşım sergilemiştir.

3.1. Salvador Dalí'nin Harikalar Diyarı

Dalí, "*Alice Harikalar Diyarında*" eserini sürrealist bir yaklaşımla yorumlamıştır. Bu çalışmalarda sürrealizmin tanıtık anlatıları ve karakterleri, hayal gücüyle dolu bir şekilde yeniden şekillendirebileceğinin mükemmel bir örneğidir. Dalí'nin illüstrasyonları ve heykelleri, Harikalar Diyarı'nın kimlik, dönüşüm ve gerçeklik sorgulama gibi temalarını keşfettiği eşsiz bir bakış açısı sunmaktadır. Paranoik-kritik yöntemini Carroll'un fantastik dünyasıyla birleştirerek Dalí sadece *Alice Harikalar Diyarında*'yı yeniden yorumlamakla kalmaz, aynı zamanda sürrealizmin klasik metinlere taze bakış açıları sunma gücünü de gözler önüne serer.

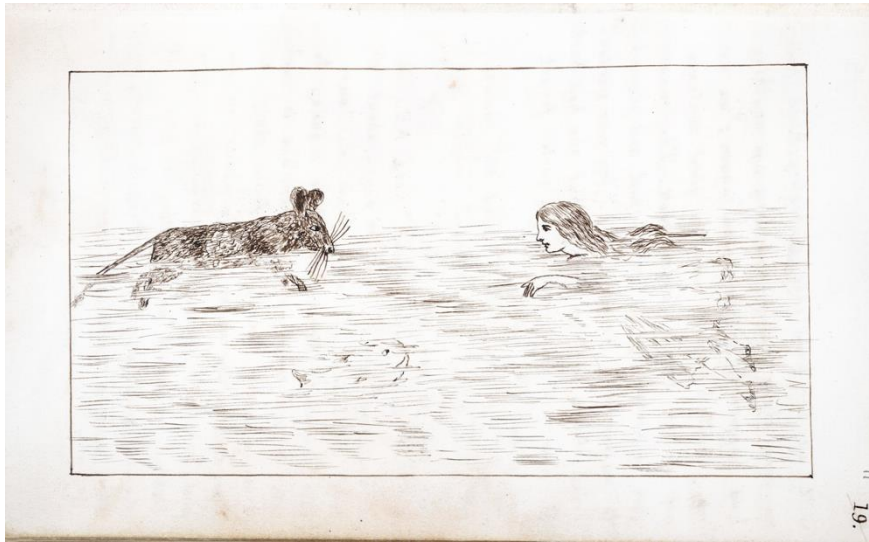
Görsel 3: *Alice Harikalar Diyarında* kitabı için Salvador Dalí tarafından yapılan 12 özgün çizimden oluşan set.

Alice Harikalar Diyarında eseri, Lewis Carroll'ın rüya gibi anlatısını yorumlamak için yapılan çalışmalar alımlayıcıları etkilemiştir. Salvador Dalí'nin

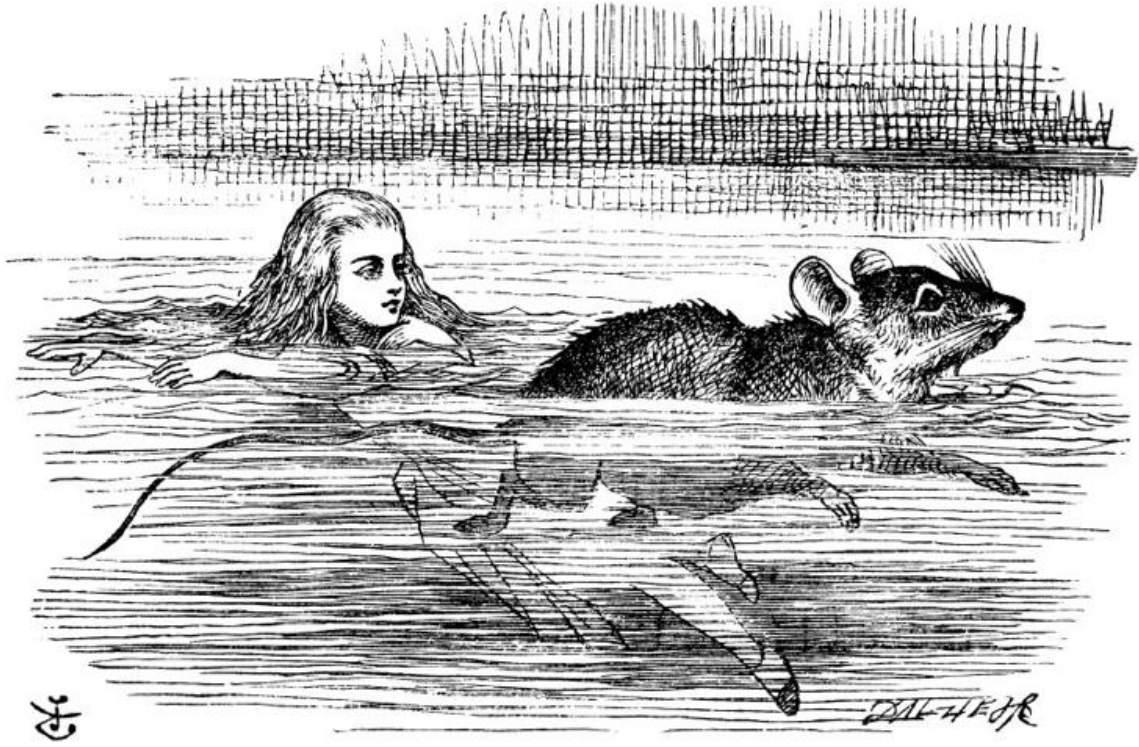
illüstrasyonları, hikâyeyi ilk kez sürrealist bir bakış açısıyla yeniden şekillendirerek Alice'in yolculuğunu bilinçaltının derinliklerine doğru bir keşfe dönüştürmüştür.

Dalı, 1969'da Random House tarafından *Alice Harikalar Diyarında* kitabını illüstre etmek üzere görevlendirilmiştir. Bu illüstrasyonlar, 2.500 numaralanmış kopyadan oluşan özel bir baskıda, 12 heliogravür ve dört renkli bir gravürle yer almıştır. 2015 yılında Princeton University Press, *Alice Harikalar Diyarında*'nın 150. yıldönümünü anmak için Dalı'nın illüstrasyonlarını içeren uygun fiyatlı yeni bir baskı yayımlamıştır. Bu sayede Dalı'nın illüstrasyonları, Carroll ve Tenniel'in eserleriyle karşılaştırılabilir hale gelmiştir. Ayrıca, *Alice's Adventures Under Ground*'un dijital versiyonu da British Library'nin web sitesinde erişilebilir durumdadır.

Carroll'un otuz yedi orijinal çizimi, yazarın niyetlerini anlamak bakımından büyük bir öneme sahiptir. Zira Tenniel'in kırk iki illüstrasyonunun çoğu bu çizimlere dayanmaktadır. Örneğin Tenniel'in illüstrasyonu, Carroll'un Alice'in ağlarken döktüğü gözyaşlarıyla oluşan havuzda fareyle birlikte yüzdüğü sahneyi çizdiği illüstrasyona oldukça benzemektedir. Dalı'nın on iki Gouache'ı ise Tenniel ve Carroll'unkilerden farklı olarak Alice'in rüya gibi yolculuğunu mükemmel bir biçimde yansıtan sürreal bir yorum sunmaktadır. Alice kitapları, sürrealizmin öncülleri olarak kabul edilmekte olup, sürrealist sanatçılar üzerinde önemli bir etki bırakmış; Carroll ise bu bağlamda bir sürrealist figür olarak kabul edilmektedir. Tenniel'in gerçekçi fakat zaman zaman fantastik olan illüstrasyonları, Carroll'un metnine sadık kalarak onu görselleştirmektedir. Ancak Dalı, imgelemeyi sürrealist bir bakış açısıyla yeniden yorumlayarak canlı ve rüya gibi sahneler yaratmaktadır. Dalı'nın illüstrasyonları, halüsinasyonel ve sıklıkla rahatsız edici nitelikleriyle daha çok yetişkinlere hitap ederken Tenniel'in görselleri, çocuklara hitap eden daha erişilebilir bir tarz sergilemektedir. Dalı'nın çalışması Tenniel'in aksine, Carroll'un metnini açıklamayı amaçlamaz; bunun yerine metnin provokatif ve rahatsız edici bir temsilini sunmaktadır (Lima, 2019, s.260).

Görsel 4: Alice's Adventures Under Ground (1864), Lewis Carroll.

Görsel 5: Alice Swimming with Mouse, John Tenniel.

3.2. Salvador Dalí'nin *Alice Harikalar Diyarında* Eserine İllüstratif Yaklaşımı

Salvador Dalí'nin *Alice Harikalar Diyarında* için yaptığı illüstrasyonlar, Lewis Carroll'un klasik hikâyesinin radikal bir yeniden hayal edilmesidir ve Alice'i masumiyetin sembolü olmaktan çok daha karmaşık ve sürrealist bir karaktere dönüştürür. Dalí'nin yaklaşımı, özellikle 1969'daki gyaşları ve 1977 tarihli heykeliyle geleneksel Alice tasvirlerinden saparak kimlik, metamorfos ve zamanın geçişı gibi sürrealist motiflerle dolu yeni bir yorum sunar. Dalí'nin Alice'i genellikle uzun elbiseler içinde, başının üzerinde ip atlamasıyla tasvir edilir; bu dinamik silüet, hareketi ve istikrarsızlığı vurgular. Çoğunlukla siyah renkteki bu silüet, Alice'in daha önce pasif ve masum bir çocuk olarak temsil edilmesinin aksine, özgürlük ve dönüşümünü simgeler. Dalí'nin illüstrasyonlarının ön sayfasının ön planında, yaklaşık olarak sayfanın dörtte biri kadar bir alanda, uzun saçları ve yanında taşıdığı bastonu ile Salvador Dalí'ye benzer bir figür yer alır. Bu figür, bir yandan Alice'in daha büyük bir görüntüsünü geriye doğru izlerken diğeryandan Alice'in genç bir kız ya da kadın olarak ip atladiğı sahneyi gözler önüne serer. Bu Alice, büyüme ve masumiyetin ötesine geçişı simgelerken Dalí'nin işlerinde sıkça karşılaşılan bir motif olan gölgesini de yansıtır (Lima, 2019, s.262).

Dalı'nın 1984 tarihli *Alice Harikalar Diyarında* heykeli, bu temaların daha da derinleştirdiği bir başka çalışmadır. Bu heykelde Alice, saçlarından ve ellerinden güllerin büyüdüğü genç bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Güller hem güzellik hem de sonsuz gençliği simgelerken Alice'in elindeki baston gerçeklikle bağ kurmayı ve onu dengelemeyi simgeler. Alice'in gençlik özellikleri, sürrealist bir şekilde değişmiş ve hem masumiyeti hem de bir dönüşümü yansıtmaktadır (Yılmaz, 2006, s.143).

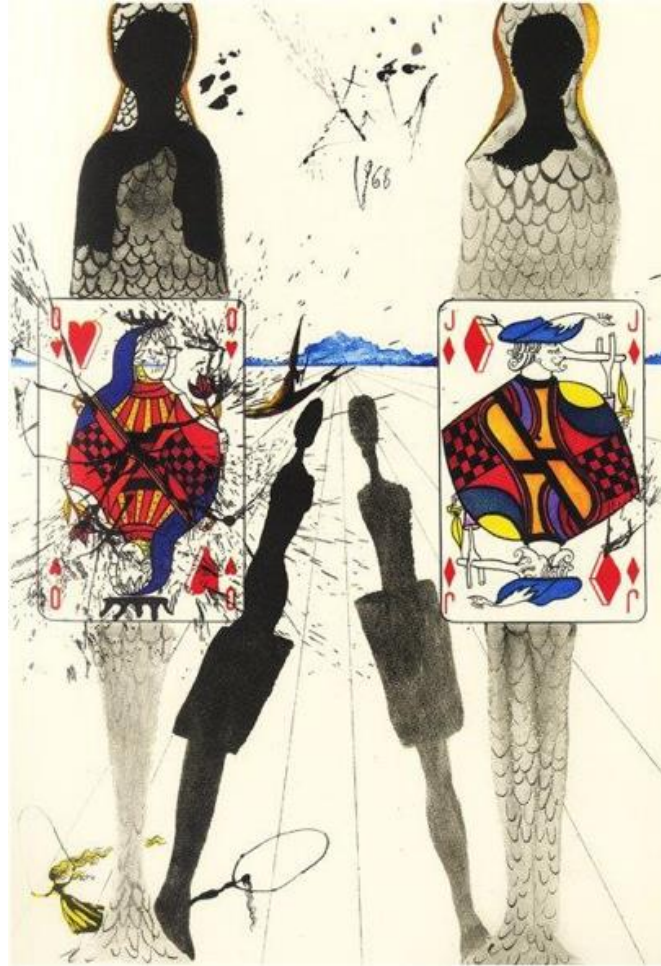

Görsel 6: Dalí, S. (2021), *Alice Harikalar Diyarında* [Kuruboya].

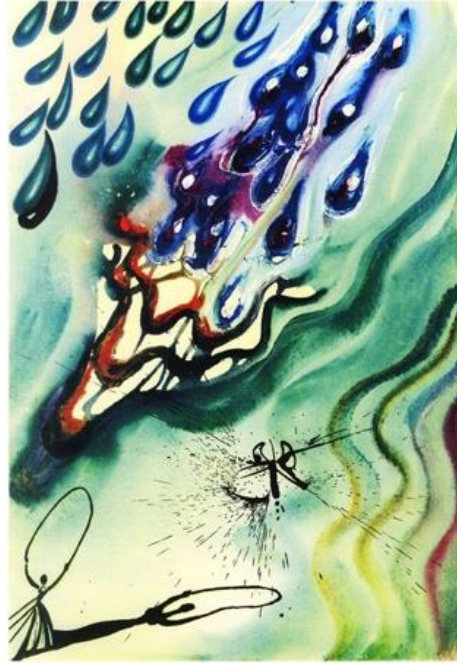

Görsel 7: Dalí, S. (1977). *Alice Harikalar Diyarında* [Bronz]. Artsy.

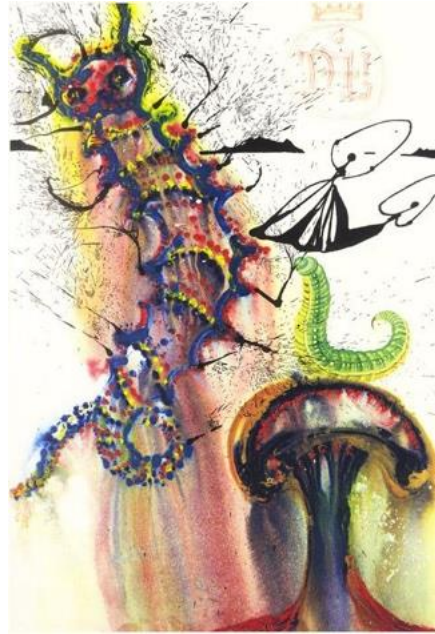
Dalı'nın Alice'i simgeleyen temsili, neredeyse aynı pozda tasvir edilen Alice figürü, *Alice Harikalar Diyarında* adlı eserine ait tüm illüstrasyonları bir arada tutmaktadır. Kitap boyunca genellikle başında ip atlayan, uzun elbiseli bir kadın-kız figürünü siyah bir silüet olarak betimler. Ancak Alice'in figürünü çoğunlukla siyah renkle çizmesinin dışında iki önemli istisna vardır. Birincisi, ön sözde (Görsel 6) kullanılan kahverengi diğeri ise sekizinci bölüm olan "Kraliçenin Kroket Sahası" (Görsel 8) illüstrasyonunda, Alice'in sarı saçlı ve altın bir etek giymiş olarak tasvir edilmesidir. Bu illüstrasyon, Alice'in altın etekli sarışın bir figür olarak tasvir edilen tek görüntüsüdür. On üç illüstrasyonun dokuzunda Alice'in saçları rüzgarla savrulmuş şekilde uzun bir biçimde resmedilmiştir. Ancak geri kalan üç illüstrasyonda (İkinci, Dördüncü ve Beşinci bölümler) başı (Görsel 9, 10, 11) bir iğne başı kadar küçük şekilde çizilmiş olup saç hiç temsil edilmemiştir. Alice'in gölgesi her zaman mevcuttur; bazen onu takip eder bazen ise onu geride bırakır ve bir kez (Dokuzuncu Bölüm) çerçevenin dışına çıkar. Bazen hızla ilerlerken diğer zamanlarda ise sanki sahneden kaçıyor gibi bir izlenim bırakır. Bu sıçrayarak ip atlayan kızın silüetindeki farklılıklar, Alice'in kararsız anatomik yapısının bir yansıması olabilir. Bu durum, Carroll'un anlatısındaki Alice'in kimlik bunalımına dair derin bir göstergeyi yansıtmaktadır.

Görsel 8: Carroll, L. (2021). Salvador Dalí. *Alice Harikalar Diyarında*. 8. bölüm. Kraliçenin Kroket Sahası.

Görsel 9: Carroll, L. (2021). Salvador Dalí. *Alice Harikalar Diyarında*, 2. bölüm. Gözyaşı Göleti.

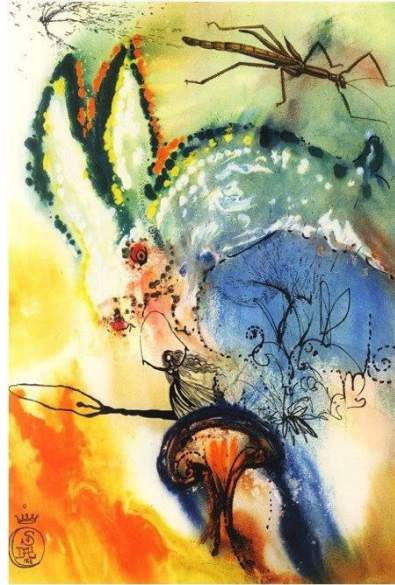
Görsel 10: Carroll, L. (2021). Salvador Dalí. *Alice Harikalar Diyarında*, 5. bölüm. Tırtılın Öğüdü.

Dalí ile Tenniel'in illüstrasyonları arasındaki en çarpıcı farklardan biri hayvanları tasvir etme biçimleridir. Tenniel'in çoğu hayvanı tıpkı Carroll'un kendi çizimlerinde olduğu gibi antropomorfik özellikler taşıırken Dalí, hayvanlara insana benzer nitelikler atfetmekten kaçınmış ve hatta insana özgü yüz ifadelerinden bile uzak durmuştur. Örneğin, Tenniel'in I. Bölüm "Tavşan Deliğinden Aşağı" için yaptığı ilk illüstrasyonda Beyaz Tavşan arka ayakları üzerinde durmakta, yelek giymekte ve cebinden saatiyle ilgilenmektedir (Görsel 11). Buna karşın, Dalí'nin aynı sahneyi yorumlayışında insana benzemeyen iki tavşan yer alır: devasa beyaz bir tavşan ve

Alice'in silüetinden biraz daha büyük olan siyah bir tavşanın küçük bir silüeti. Alice, illüstrasyonun alt kısmına yerleştirilmiş büyük bir mantarın üzerinde ve üst kısmında ise dikkatle çizilmiş dev bir böcek ile yer almaktadır (Görsel 12). Tenniel'in Alice Harikalar Diyarındaki hayvanları, doğa tarihi illüstrasyonlarından ve Viktorya dönemi siyasi karikatürlerinde görülen antropomorfizm özelliklerinden öğeler barındırırken Dalí'nin ikonik Alice tasviri ise onu yalnız bir figür olarak sunmaktadır; Alice, hayvanlarla sıklıkla bir arada tasvir edilse de onlarla etkileşime girmez ya da onlardan uzak durur (Lima, 2019, s.263).

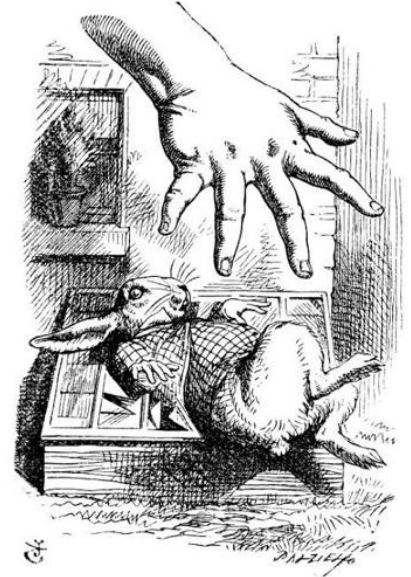
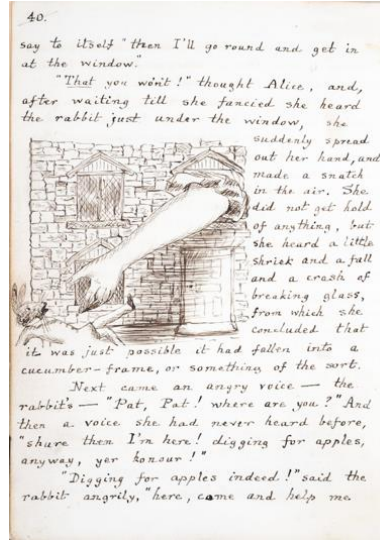
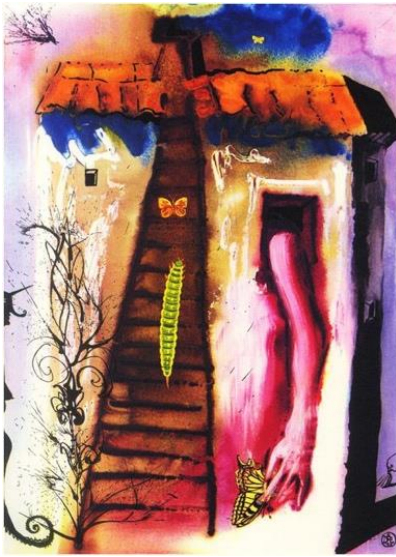
Görsel 11: Tenniel, J. (1865). Tavşan Deliğine Doğru, *Alice Harikalar Diyarında*.

Görsel 12: Carroll, L. (2021). Salvador Dalí. *Alice Harikalar Diyarında*, 1. bölüm. Tavşan Deliğinden Aşağı.

Dalı'nın Alice'i bir hayvanla etkileşim içinde gösterildiği tek örnek, 4. Bölüm: Tavşan, ulak diye ufak kulak gönderiyor adlı bölümde yer almaktadır. Bu sahnede, Dalı, Carroll'un metni ve Tenniel'in illüstrasyonundan farklı bir yaklaşım benimser. Beyaz Tavşan'ın "şirin küçük evi" dışında, Alice'in küçük bir siyah silüet olarak gösterildiği bu sahnede dikkat, pencerenin dışına uzanan uzun koluna ve bir kelebek yakalamaya odaklanır. Bu durum, Carroll'un metni ve Tenniel'in çizimlerinde tasvir edilen Alice'in Beyaz Tavşan'ı yakalamaya çalıştığı sahneden oldukça farklıdır.

Dalı'nın bu çalışmasında, Tenniel yerine Carroll'un illüstrasyonlarından ilham aldığı görülür. Tenniel, Alice'in devasa bir çocuk haline geldiği bu sahnede, elinin büyüklüğünü vurgularken Dalı ve Carroll, Alice'in kolunun uzunluğunu öne çıkarır ve Tenniel'in yayılmış parmaklarıyla oluşturduğu saldırgan izlenimi yansıtmaz. Ayrıca Dalı'nın bu illüstrasyonu, Carroll'un Alice'in bedenindeki boyut değişimlerini hem görsel hem de metinsel olarak tasvir ettiği sahnelerin Dalı tarafından doğrudan ele alındığı tek örnektir. Bu, Alice'in sürekli büyüyüp küçülerek geçirdiği fiziksel dönüşümleri vurgular ve Dalı'nın sürrealist tarzıyla uyumlu bir şekilde bu dönüşümleri görselleştirir (Lima, 2019, s.264).

Görsel 13: Carroll, L. (2021). Salvador Dalı. *Alice Harikalar Diyarında*, 4. bölüm. Tavşan, Ulak Diye Ufak Kulak Gönderiyor.

Görsel 14: Yeraltındaki Maceralar (1864), Lewis Carroll.

Görsel 15: Alice Tavşanı Yakalamaya Çalışıyor, John Tenniel.

Sürrealizmin temel öğelerinden biri olan zıtlıklar konusu, Dalı'nın eserlerinde sıklıkla yer alır. Eserlerinde zıtlıkların bir arada var olması, yaşam ve ölüm, masumiyet ve olgunluk, gerçeklik ve hayal gücü arasındaki gerilimi gözler önüne serer. André Breton, Dalı'nın işlerine dair yaptığı açıklamalarda bu zıtlıkların sıkça bir arada bulunduğunu belirtir ve Dalı'nın eserlerinde hayat ile ölüm, gerçek ile hayal, geçmiş ile gelecek arasındaki çelişkilerin kaybolduğunu ifade eder. Dalı'nın Alice Harikalar Diyarında illüstrasyonları kimlik, zaman ve dönüşüm üzerine yaptığı bu sürrealist keşifleri, Carroll'un klasik hikayesine taze bir bakış açısı getirir.

3.3. Dalı'nın Çay Partisi ve Kelebeklerle Erime Saati

Salvador Dalı'nın *Alice Harikalar Diyarında* eserine ait "Delice Bir Çay Partisi" illüstrasyonu yalnızca çay masası sahnesini değil aynı zamanda Dalı'nın kendine özgü sembollerini içeren detaylarıyla da dikkat çeker. Illüstrasyonda, çay masasını

eriyen bir saate dönüştüren Dalí, zamanın akışkan doğasını ve gerçeklik algısındaki değişimi vurgular. Dalí'nin eriyen saati, 1931 tarihli *Belleğin Azmi* tablosunda tanıtılan ve sürrealizminin en ikonik sembollerinden biridir. Bu saat, zamanın öznel ve akışkan doğasını simgelerken insan algısının gerçeklikten sapmalarını da yansıtır. Dalí, zamanın katı ve doğrusal bir kavramdan ziyade değişken ve esnek bir deneyim olduğunu anlatırken gözlemlerimizin dışındaki unsurlar tarafından şekillendirilebileceğini vurgular. Bu yaklaşım, zamanın mutlak olmadığına ve insanların bilinçli deneyimleriyle şekillendiğine dair Dalí'nin sürrealist görüşlerini pekiştirir (Şen, 2022, s.45).

Görsel 16: Dalí, S. (1931). Belleğin Azmi.

İllüstrasyonda yer alan beş kelebek de Dalí'nin sürrealist estetiğinin önemli bir parçasını oluşturur. Kelebekler, Carroll'un metninde bulunmayan bir unsur olarak Dalí'nin doğaya ve dönüşüm metaforuna olan ilgisini yansıtır. Kelebekler, *Alice'in Harikalar Diyarı*'ndaki yolculuğu boyunca yaşadığı dönüşüm ve büyüme süreçlerinin sembolik bir ifadesi olarak görülebilir. Bu kelebekler, çay masasının çevresinde hareket ederek sahneye hafiflik ve dinamizm kazandırır. Aynı zamanda Dalí'nin doğaya olan takıntısını ve Carroll'un dünyasına getirdiği sürrealist yorumu güçlendirir.

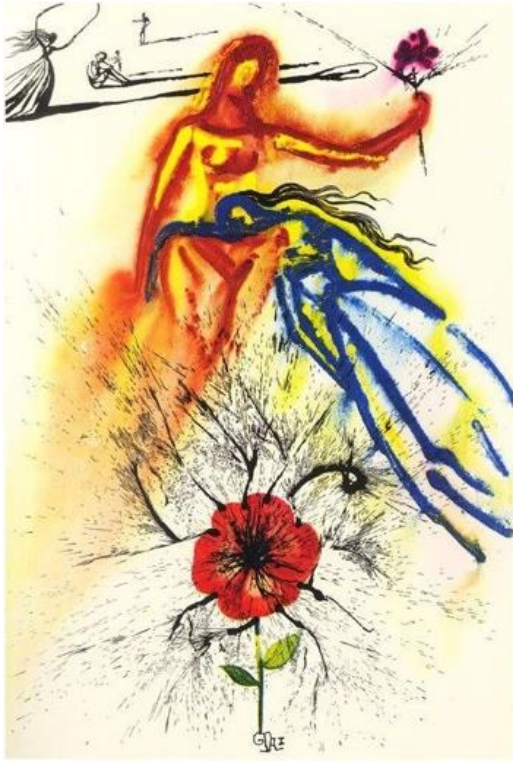

Görsel 17: Carroll, L. (2021). Salvador Dalí. *Alice Harikalar Diyarında*, 7. bölüm. Delice Bir Çay Partisi.

Erime saati ve kelebekler bir arada ele alındığında, Dalí'nin illüstrasyonunun Harikalar Diyarı'nın absürtlüğünü ve mantık dışı doğasını yansıttığı görülür. Zamanın eriyip akışkan hale gelmesi, Alice'in gerçeklik algısındaki değişimi ve Harikalar Diyarı'nın kaotik yapısını temsil ederken kelebekler bu dönüşümün umut dolu ve estetik bir karşılığı olarak sunulur. Bu semboller, Dalí'nin yalnızca hikâyeyi görselleştirmekle kalmadığını, aynı zamanda Carroll'un metnindeki felsefi derinliklere kendi sanatsal yorumlarını eklediğini göstermektedir.

Salvador Dalí'nin *Alice Harikalar Diyarında* serisinin son illüstrasyonu, Alice'in Tanıklığı, diğer bölümlerden ayrılan belirgin bir özelliğe sahiptir. Bu illüstrasyon, Alice'in artık korkutucu bir Harikalar Diyarı'nda ya da bilinçaltını simgeleyen bir manzarada olmadığını aksine gerçek dünyaya dönerek başını kız kardeşinin kollarına huzurlu bir şekilde yasladığını tasvir eder. Dalí'nin bu sakin yorumu, John Tenniel'in aynı bölümdeki son illüstrasyonunda sergilediği kaotik sahneyle tezat oluşturur. Tenniel, Alice'i kart destelerini savuştururken ve "korkuyla öfkenin karışımı bir çılgılık atarken" resmetmiştir. Dalí'nin bu son illüstrasyonu, denge ve huzuru ön plana çıkarırken Tenniel kaosu ve mücadeleyi vurgulamıştır. İki sanatçının eserin sonuna

dair farklı yaklaşımları onların metne verdikleri özgün tepkilerle şekillenmiştir ve bu durum, okuyucuların metni ve görselleri algılayışına ışık tutar (Lima, 2019, s.265).

Görsel 18: Carroll, L. (2021). Salvador Dalí. *Alice Harikalar Diyarında*, 12. bölüm. Alice'in Tanıklığı.

Görsel 19: Tenniel, J. (1865). Alice, Siz sadece bir iskambil destesisiniz, *Alice Harikalar Diyarı*

Lewis Carroll, John Tenniel ve Salvador Dalí'nin düşsel anlatının görsel boyutunu nasıl geliştirdiğini karşılaştırmak, kelime ve imgelerle güçlü anlamların nasıl yaratıldığını keşfetmek için önemli bir fırsat sunar.

Sonuç

Bu makale, Lewis Carroll'un *Alice Harikalar Diyarında* adlı eserinin Salvador Dalí'nin sürrealist perspektifiyle nasıl yeniden şekillendiğini incelemiştir. Carroll'un fantastik ve mantık dışı dünyası, Dalí'nin bilinçaltı, zamanın akışı ve gerçekliğin doğası üzerine yaptığı sorgulamalarla birleşerek, eserin görsel anlatımını derinleştirmiştir. Dalí'nin ikonik "Eriyen Saat" motifi, Harikalar Diyarı'nın kaotik yapısını ve zaman algısının tuhaf, gerçekdışı doğasını vurgulamış; aynı zamanda hikâyenin bambaşka bir boyutunu izleyicinin gözlerine sunmuştur.

Makale, Carroll'un *Alice Harikalar Diyarında* eserinin edebî derinliğini Dalí'nin sürrealist sanatsal vizyonu ile harmanlayarak her iki sanatçının aynı hikâyeyi farklı bakış açılarıyla nasıl yeniden şekillendirdiğini gözler önüne sermektedir. Tenniel ve Dalí, aynı anlatıyı görselleştirirken bir tarafta dikkatlice kurgulanan ayrıntılarla metne sadık kalırken diğer tarafta bilinçaltının ve sürrealizmin etkisiyle fantastik bir dünyaya yol almışlardır. Dalí'nin Eriyen Saatleri, Alice'in dünyasındaki zaman

algısının kırılğan doğasını simgelerken Tenniel'in çizimleri, hikâyenin mantıklı yapısını ve karakterlerin özdeşleşmesini ön plana çıkarmıştır.

Dalı'nın illüstrasyonları, yalnızca birer görsel anlatım değil aynı zamanda birer keşif alanı sunarak izleyiciyi Carroll'un yazın dünyasında derinlemesine bir yolculuğa davet etmektedir. İki sanatçının farklı teknik ve anlatım yöntemleri edebiyat, sanat ve psikanaliz arasındaki köprüyü güçlendirerek *Alice Harikalar Diyarında*'nın evrensel temasını daha da derinleştirmiştir. Bu çalışma, Carroll'un fantastik evreniyle Dalı'nın sürrealist vizyonu arasındaki etkileşimi ortaya koyarak izleyiciyi hem sanatsal hem de entelektüel bir yolculuğa çıkarmaktadır.

Kaynakça

Aydin, B. (2021). Salvador Dalı'nın kanayan gülleri. *Sanat Dergisi*, 37, 1-24. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/349816668_SALVADOR_DALI_NIN_KANAYAN_GULLERI

Betancourt, M. (2005). Paranoik-kritik eleştiri, Salvador Dalı, Archibald ve çift görselleri yorumlamada süperpozisyon. *Consciousness, Literature and the Arts*, 6 (3). <http://www.dmd27.org/betancourt.html>

Biography.com Editors. (2022, September 12). Salvador Dalı. Biography. Erişim tarihi: 13 Ocak 2025, <https://www.biography.com/artists/salvador-dali>

Brigham Young University. (2014). Victorian illustrators from sketch to print. Erişim tarihi: 13 Ocak 2025, <https://exhibits.lib.byu.edu/victorianillustrators/5.html>

Carroll, L. (2017). *Alice harikalar diyarında* (S. Ezber, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1865 yılında yayımlanmıştır.)

Carroll, L. (2021). *Alice harikalar diyarında* (Resimler: S. Dalı). Bilgi Yayınevi.

Eyigör Pelikoğlu, F. & Karaca, H. (2019). Fantazmagorik bir mekân: 'Alice' imgesi ve harikalar diyarında dönüşüm. *İdil-Sanat ve Dil Dergisi*, 56, 663-680. <https://doi.org/10.7816/idil-08-57-12>

Frey, A. (2020, 23 Ocak). Lewis Carroll biyografisi. ThoughtCo. Erişim tarihi: 13 Ocak 2025, <https://www.thoughtco.com/lewis-carroll-biography-4154153>

Gay, P. (2017). *Modernizm/sapkınlığın cazibesi* (S. Erduman, Çev.). Everest Yayınları. (Orijinal eser 2007 yılında yayımlanmıştır.)

Lima, M. A. (2019). *Everything is a story: Creative interactions in Anglo-American studies*. APEAA Publisher.

Popova, M. (2012, 4 Temmuz). Alice'in hikayesi. The Marginalian. <https://www.themarginalian.org/2012/07/04/story-of-alice/>

Sobirov, S. T., Sultanov, X. E. & Ismatov, U. S. (2020). Çocukların masalları ve kitaplarda yer alan sanat eserlerini anlaması üzerinde illüstrasyonun ve illüstratörün etkisi. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24 (5), 3529-3538. <https://www.researchgate.net/publication/346075793>

Hirbod Bavar. (t.y.). Belleğin azmi: Salvador Dalı'nın bir tablosunun psikolojik yorumu. Hirbod Bavar Blog. Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025, <https://hirbodbavar.com/blog/the-persistence-of-memory/>

Yılmaz, M. (2006). *Modernizmden postmodernizme sanat* (1. bs.). Ütopya Yayınevi.

Görsel Kaynakça

Görsel 1: Popova, M. (2012, 4 Temmuz). Alice'in hikayesi. The Marginalian. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, <https://www.themarginalian.org/2012/07/04/story-of-alice/>

Görsel 2: Milačić, M. (2023, 14 Ekim). Salvador Dalí, via Affiches Francaises. The Collector. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, <https://www.thecollector.com/what-makes-salvador-Dali-so-famous/>

Görsel 3: Dalí, S. (t.y.). *Alice harikalar diyarında*: 12 Fotolitografi Seti [El ile imzalanmış görsel seti]. 1stDibs. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, https://www.1stdibs.com/art/more-art/salvador-Dali-alice-wonderland-full-12-photolithograph-set-hand-signed-salvador-Dali/id-a_13102392/

Görsel 4: Carroll, L. (1864). Alice's Adventures Under Ground için İllüstrasyonlar. The Public Domain Review. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, <https://publicdomainreview.org/collection/carroll-illustrations-for-alice-underground/>

Görsel 5: Tenniel, J. (n.d.). Alice Swimming with Mouse [İllüstrasyon]. Arthur.io. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, <https://arthur.io/art/john-tenniel/alice-swimming-with-mouse>

Görsel 6: Carroll, L. (2021). Önsöz (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 4). Bilgi Yayınevi.

Görsel 7: Dalí, S. (1977). Alice Harikalar Diyarında [Bronz heykel]. Artsy. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, <https://www.artsy.net/artwork/salvador-Dali-alice-in-wonderland-77>

Görsel 8: Carroll, L. (2021). 8. Bölüm: Kraliçenin Kroket Sahası (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 77). Bilgi Yayınevi.

Görsel 9: Carroll, L. (2021). 2. Bölüm: Gözyaşı Göleti (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 21). Bilgi Yayınevi.

Görsel 10: Carroll, L. (2021). 5. Bölüm: Tırtılın Öğüdü (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 48). Bilgi Yayınevi.

Görsel 11: Tenniel, J. (1865). Down the Rabbit-Hole [İllüstrasyon]. In L. Carroll, Alice's Adventures in Wonderland (s. 2). Wikimedia Commons. Erişim tarihi: 13 Ocak 2025, https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:De_Alice%27s_Abenteuer_im_Wunderl_and_Carroll_pic_02.jpg

Görsel 12: Carroll, L. (2021). 1. Bölüm: Tavşan Deliğinden Aşağı (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 13). Bilgi Yayınevi.

Görsel 13: Carroll, L. (2021). 4. Bölüm: Tavşan, Ulak Diye Ufak Kulak Gönderiyor (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 37). Bilgi Yayınevi.

Görsel 14: Carroll, L. (1864). Alice's Adventures Under Ground için İllüstrasyonlar. The Public Domain Review. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, <https://publicdomainreview.org/collection/carroll-illustrations-for-alice-underground/>

Görsel 15: Tenniel, J. (n.d.). Alice's Hand Grabbing at Rabbit [İllüstrasyon]. Alice-in-Wonderland.net. Erişim tarihi: 12 Ocak 2025, <https://www.alice-in-wonderland.net/resources/pictures/alices-adventures-in-wonderland/>

Görsel 16: Dalí, S. (1931). Belleğin Azmi [Tablo]. Museum of Modern Art. Erişim tarihi: 13 Ocak 2025, <https://www.moma.org/audio/playlist/296/67>

Görsel 17: Carroll, L. (2021). 7. Bölüm: Delice Bir Çay Partisi (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 68). Bilgi Yayınevi.

Görsel 18: Carroll, L. (2021). 12. Bölüm: Alice'in Tanıklığı (Resimler: S. Dalí). *Alice harikalar diyarında* (1. bs., s. 119). Bilgi Yayınevi.

Görsel 19: Tenniel, J. (n.d.). You're Nothing but a Pack of Cards [İllüstrasyon]. Alice-in-Wonderland.net. Erişim tarihi: 13 Ocak 2025, <https://www.alice-in-wonderland.net/resources/pictures/alices-adventures-in-wonderland/>

Demokratik Değerler Çerçevesinde İç Güvenlik Hizmetlerinde Yönetişim Yaklaşımı

Öz

Günümüzde iç güvenlik yönetimi, sadece merkezi devlet otoritelerinin yürüttüğü bir süreç olmaktan çıkmış; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör gibi farklı aktörlerin katılımını gerektiren çok boyutlu bir yapıya bürünmüştür. Demokratik bir toplumda güvenliğin sağlanması, yalnızca suçla mücadele etmekten ibaret değildir; aynı zamanda bireysel özgürlüklerin korunması, toplumsal adaletin sağlanması ve halkın güvenlik hizmetlerine duyduğu güvenin artırılması gibi unsurları da içermektedir. Bu makale, demokratik değerler çerçevesinde iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımının etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle yönetim modelinin şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık ilkeleri doğrultusunda iç güvenlik politikalarıyla nasıl bütünleştiği ve güvenlik hizmetlerinin etkinliğine nasıl katkı sağladığı ele alınmaktadır. Türkiye'deki iç güvenlik hizmetlerinde yönetim anlayışının gelişimi analiz edilerek Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalı bir değerlendirme sunulacaktır. Çalışma, nitel bir araştırma yöntemi benimsemekte olup literatür taraması ve karşılaştırmalı analiz tekniklerine dayanmaktadır. Makale, yönetim yaklaşımının iç güvenlik hizmetlerinde etkinlik, şeffaflık ve toplumsal katılımı artırdığı varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca, demokratik bir güvenlik yönetiminin sadece merkezi otoriteler tarafından yürütülen bir süreç olmaktan çıkıp, sivil toplum ve yerel yönetimlerin katılımını gerektirdiği kabul edilmektedir. Türkiye'nin iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımıyla sağlanan kazanımlar, Avrupa ülkeleriyle yapılan karşılaştırmalarla birlikte değerlendirildiğinde, güvenlik politikalarında daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'de iç güvenlik hizmetlerinde yönetim modelinin tam anlamıyla benimsenebilmesi için kurumsal reformların gerçekleştirilmesi, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması ve sivil toplumun güvenlik politikalarına daha aktif katılımının sağlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İç Güvenlik, Yönetişim, Şeffaflık, Hesap Verebilirlik, Hukukun Üstünlüğü, Toplumsal Katılım.

Zeynel KIZIR¹

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, zeynelkizir@yahoo.com, ORCID: 0009-0001-7600-9947

Doğan BIÇKI²

² Doç. Dr, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, doganbicki@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1503-4575

Atıf Bilgisi:

Kizir, Z. & Bıçkı, D. (2025). Demokratik değerler çerçevesinde iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 21-39.

Governance Approach in Internal Security Services within the Framework of Democratic Values

Abstract

In the course of present day, internal security management has ceased to be a process carried out solely by central state authorities, and has taken on a multidimensional structure that requires the participation of different actors such as local governments, civil society organizations, and the private sector. Ensuring security in a democratic society is not only about combating crime; it also includes elements such as protecting individual freedoms, ensuring social justice, and increasing public trust in security services. This article aims to examine the effects of the governance approach in internal security services within the framework of democratic values. In particular, it addresses how the governance model integrates with internal security policies in line with the principles of transparency, accountability, and participation, and how it contributes to the effectiveness of security services. The development of the governance approach in internal security services in Turkey will be analyzed, and a comparative assessment with European countries will be presented. The study adopts a qualitative research method and is based on literature review and comparative analysis techniques. The article is built on the assumption that the governance approach increases effectiveness, transparency, and social participation in internal security services. In addition, it is accepted that democratic security management is not a process carried out solely by central authorities, but requires the participation of civil society and local governments. When the achievements made through the governance approach in Türkiye's internal security services are evaluated together with comparisons made with European countries, the need for more transparency and accountability in security policies emerges. As a result, it is recommended that institutional reforms be carried out, the powers of local governments be increased, and civil society be more actively involved in security policies in order to fully adopt the governance model in internal security services in Turkey.

Keywords: Internal Security, Governance, Transparency, Accountability, Rule of Law, Social Participation.

Zeynel KİZİR¹

¹ PhD Student, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, zeynelkizir@yahoo.com, ORCID: 0009-0001-7600-9947

Doğan BİÇKİ²

² Assoc. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, doganbicki@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1503-4575

Atıf Bilgisi:

Kizir, Z. & Bıçkı, D. (2025). Demokratik değerler çerçevesinde iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 21-39.

1. Giriş

Modern yönetim anlayışları, iç güvenlik hizmetlerinin sadece devletin merkezi otoritesine dayalı olarak yürütülemeyeceğini, aksine toplumsal katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine dayalı bir yönetim modeli ile daha etkin hale getirilebileceğini ortaya koymaktadır. Yönetişim yaklaşımı, demokratik değerleri merkeze alarak, güvenlik süreçlerine sivil toplum kuruluşlarını, bireyleri ve yerel yönetimleri dahil eden bir yapı sunmaktadır. Bu model, güvenlik hizmetlerinin kalitesini artırmakla kalmayıp aynı zamanda güvenlik kurumları ile toplum arasında karşılıklı güvenin inşasına da katkıda bulunmaktadır. Özellikle demokratik toplumlarda güvenlik hizmetlerinin katılımcı bir anlayışla yürütülmesi, halkın bu hizmetlere olan güvenini artırmakta ve güvenlik politikalarının meşruiyetini güçlendirmektedir.

Güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı, geleneksel güvenlik modellerinden farklı olarak devletin tüm süreçlerde tek karar verici olma rolünü kısıtlar ve toplumun güvenlik politikalarının belirlenmesinde aktif bir rol almasını sağlar (Rhodes, 1996, s.652). Bu model, devletin güvenlik hizmetlerindeki mutlak hakimiyetini yumuşatarak, daha kapsayıcı ve katılımcı bir yapının oluşmasına olanak tanımaktadır. Yönetişim tabanlı güvenlik hizmetlerinde toplumla kurulan bu diyalog ve iş birliği, güvenlik politikalarının daha etkin olmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda demokratik toplum yapısını da destekler (Bevir, 2013, s. 204). Dünya genelinde, yönetim temelli iç güvenlik hizmetlerinin uygulamaları artmakta olup, bu yaklaşımın başarılı örnekleri çeşitli ülkelerde görülmektedir. Örneğin, Hollanda'nın toplum destekli polislik modeli, yerel halkın güvenlik süreçlerine katılımını sağlamakla ve böylece suç oranlarının azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Benzer şekilde İngiltere'de, polisin hesap verebilirliğini artırmaya yönelik bağımsız denetim sistemleri sayesinde güvenlik kurumlarına duyulan güven artmış, şeffaflık ilkesi kamuoyuna karşı daha sorumlu bir hizmet sunulmasını sağlamıştır (Jones & Newburn, 2006, s.52).

Türkiye'de iç güvenlik hizmetlerinin yönetimi, tarihsel süreçte merkezîyetçi bir modelden günümüz ihtiyaçlarına uygun olarak daha katılımcı bir yapıya doğru evrilmiştir. Bu süreçte, demokratikleşme çabaları ve Avrupa Birliği'ne uyum süreci gibi dinamikler, güvenlik politikalarında yönetim ilkelerinin benimsenmesini teşvik etmiştir. Ancak bu dönüşümün tam anlamıyla sağlanabilmesi için hâlâ önemli yapısal reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımını daha etkin bir şekilde uygulaması, hem halkın güvenlik hizmetlerine olan güvenini artıracak hem de toplumun ihtiyaçlarına daha duyarlı politikaların hayata geçirilmesini sağlayacaktır.

Bu çalışma, iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımının çeşitli boyutlarını ve uygulama örneklerini ele alarak, Türkiye'nin bu alandaki potansiyelini ve karşılaştığı zorlukları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin iç güvenlik yönetim modelini analiz ederken, dünya çapındaki uygulamalardan öğrenilen dersleri ve güvenlik hizmetlerinde yönetim modelinin sunduğu fırsatları tartışmaktadır. Aynı zamanda şeffaflık, hesap verebilirlik ve vatandaş katılımı gibi kavramların, iç güvenlik hizmetlerinin etkinliğine nasıl katkı sunduğu incelenmektedir. Çalışmada Türkiye'deki iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımının demokratikleşme sürecine etkileri, kriz yönetimi, dijitalleşme ve sivil toplumun katılımı gibi farklı bakış açıları da ele alınmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, iç güvenlik hizmetlerinde demokratik değerler çerçevesinde, yönetim temelli bir yaklaşımın toplumun güvenlik süreçlerine katılımını artıracak ve toplumsal güveni güçlendirebileceğini savunmaktadır.

2. Demokrasi, İç Güvenlik ve Yönetişim Kavramları

Demokrasi, iç güvenlik hizmetleri ve yönetim kavramları, modern devlet yönetiminde birbirini tamamlayan ve güçlendiren unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Demokrasi, iç güvenlik hizmetleri ve yönetim kavramlarının arasındaki ilişkileri incelemek ve her bir kavramın toplumsal güvenlik üzerindeki etkilerini tartışmakta fayda bulunmaktadır.

2.1. Demokrasi

Demokrasi, halkın egemenliğine dayalı yönetim biçimlerini ifade eder ve bireylerin eşit haklar, özgürlükler ve katılım imkânları çerçevesinde devlet yönetimine katılmasını öngörür. John Locke'un özgürlük ve eşitlik anlayışını esas alan demokrasilerde, devletin halkına karşı sorumluluğu, kamu hizmetlerinin etkin ve şeffaf bir şekilde sunulmasını gerektirir (Held, 2006, s.59). Demokratik bir yönetim biçimi, halkın karar alma süreçlerine katılımını sağlarken devletin tüm faaliyetlerinin halkın denetimine açık olmasını gerektirir. İç güvenlik hizmetleri bağlamında demokrasi, devletin güvenlik güçlerinin topluma yönelik güç kullanımını denetlemeyi, kişisel özgürlüklerin ihlali olmaksızın güvenlik önlemleri almayı gerektirir. Bayley (1994), demokratik güvenlik anlayışının, sadece güvenlik sağlama değil, aynı zamanda vatandaşların temel haklarını ve özgürlüklerini koruma görevi olduğunu belirtmektedir (s.107). Bu doğrultuda, demokrasi, iç güvenlik alanındaki reformların halkın taleplerine ve ihtiyaçlarına duyarlı bir biçimde gerçekleştirilmesini zorunlu kılar. Weber (1947) ve Dahl'ın (1989) demokrasi teorileri ışığında, çağdaş demokratik sistemler, güvenlik hizmetlerinin; yurttaş katılımına açık, hukukun üstünlüğüne bağlı ve insan haklarına saygılı bir şekilde organize edilmesini zorunlu görmektedir (Dahl, 1989, s.112; Weber, 1947, s.156). Modern devlet teorisinde demokrasi, yurttaşların self-determinasyon hakkını temel alan ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasını esas kılan bir yönetim modeli olarak, güvenlik politikalarının formülasyonu ve uygulanmasında katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir yaklaşımın benimsenmesini gerektirmektedir.

2.2. İç Güvenlik

İç güvenlik, devletin iç tehditlere, suçlara ve toplumsal bozulmalara karşı vatandaşlarının güvenliğini sağlamak amacıyla verdiği hizmetleri kapsamaktadır. Türkiye'de iç güvenlik hizmetlerini polis, jandarma ve sahil güvenlik gibi birimler sağlamaktadır. İç güvenlik hizmetlerinin etkinliği, suçla mücadeleyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda halkın güvenlik algısının güçlendirilmesi ve özgürlüklerin korunması gibi bir dizi faktörü içerir. Güvenlik hizmetleri, demokratik bir çerçevede, halkın güvenliğini sağlamanın ötesinde, özgürlüklerin ihlali riskini de göz önünde bulundurulmalıdır. Bayley (1994), iç güvenlik hizmetlerinin demokratik denetiminin, güvenlik birimlerinin hesap verebilirliğini artıracak ve halkla güven ilişkisi kurulacağını ifade etmektedir (s.108). İç güvenlik hizmetlerinin demokratik bir şekilde sunulması, güvenlik güçlerinin vatandaşların hak ve özgürlüklerine saygı duymasını gerektirir. İç güvenlik hizmetlerinin yönetimi, merkezi hükümetin denetiminin yanında yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve toplumun diğer kesimlerinin katılımlarıyla daha etkili hale gelebilir. Bu bağlamda, iç güvenlik hizmetlerinin sadece suçla mücadele eden bir araç değil, aynı zamanda toplumun daha geniş güvenlik ihtiyaçlarını karşılayan bir mekanizma olarak çalışması beklenir.

2.3. Yönetişim

Yönetişim, devletin sadece yönetim fonksiyonlarını yerine getirmekle kalmayıp aynı zamanda yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör gibi farklı aktörlerin iş birliği içinde toplumsal refahı sağlamasını ifade eder. Klasik yönetim anlayışı, devletin merkezi bir otorite olduğu ve karar alma süreçlerinin büyük oranda

hiyerarşik yapılar içinde gerçekleştiği bir sistemdir. Oysa yönetim, bu hiyerarşik yapının dışına çıkarak, daha yatay ve katılımcı bir model sunar. Özellikle uluslararası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin etkisiyle yönetim kavramı, sadece devlet düzeyinde değil, küresel düzeyde de tartışılmaktadır (Bevir, 2013, s.48). Yönetim, klasik devlet yönetiminden farklı olarak çok paydaşlı bir yapıyı ve toplumun farklı kesimlerinin karar alma, uygulama ve denetleme süreçlerine dahil edilmesini öne çıkarır (Rhodes, 1996, s.652). Bu bağlamda, yönetim, yalnızca yönetim mekanizmalarının değil, aynı zamanda sosyal, politik ve ekonomik aktörlerin karşılıklı etkileşimlerini de içerir (Pierre ve Peters, 2000). Yönetim, demokratik yönetim anlayışını güçlendirirken, katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin hayata geçirilmesini sağlar (Pierre & Peters, 2000, s.144).

3. Yönetişimin Temel Unsurları

Yönetim, şeffaflık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, toplumsal katılım, demokratik ve bağımsız denetim mekanizmaları gibi bir dizi temel unsura dayanır (UNDP, 1997). Bu unsurlar, iyi yönetim ilkeleri olarak tanımlanır ve genellikle devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler tarafından benimsenmektedirler.

3.1. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

İç güvenlik hizmetlerinde yönetimin demokratik değerlere katkılarının biri, hizmetlerin şeffaf ve hesap verebilir bir yapıda sunulmasını sağlamasıdır. Şeffaflık, vatandaşların güvenlik hizmetlerinin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmasını ve bu süreçlerin denetlenebilmesini sağlar. Hesap verebilirlik ise kamu görevlilerinin yaptıkları her türlü faaliyet için topluma karşı sorumlu olmalarını ifade eder. Bu durum, iç güvenlik birimlerinin vatandaşlara karşı sorumluluklarını yerine getirirken hata veya suistimal durumlarında hesap vermelerini zorunlu kılar. Şeffaflık ve hesap verebilirlik iyi yönetimin olmazsa olmaz iki temel unsurudur ve birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Nitekim kamu yönetiminin kararları ve faaliyetleri hakkında zamanında ve güvenilir bilgilere erişimin mümkün olmadığı, yani şeffaflığın değil de gizliliğin egemen olduğu bir yönetimin işlem ve eylemlerinden dolayı hesap vermesini sağlamak da çok güç olacaktır (Özel, 2016, s.19).

3.2. Toplum Katılımı

Katılımcılık, bireylerin ve kurumların karar alma süreçlerine doğrudan veya dolaylı olarak katılımını ifade eder ve kent yönetiminde tüm sakinlerin söz sahibi olmasını sağlar (Çiçek, 2011, s.90). Bu doğrultuda yönetim, iç güvenlik hizmetlerinde vatandaş katılımını artırarak demokratik değerlerin güçlenmesine katkı sağlar. Vatandaş katılımı, toplumun güvenlik politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında aktif rol alması anlamına gelir. Bu yaklaşım, iç güvenlik hizmetlerinin toplumun gerçek ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanmasını sağlar ve toplumun bu süreçlere olan güvenini artırır. Örneğin, yerel güvenlik kurulları, mahalle huzur toplantıları, okul aile birliği toplantıları ve sivil toplum kuruluşlarının talepleri aracılığıyla halkın güvenlik politikalarına dair görüş ve önerilerini ifade edebilmesi, güvenlik hizmetlerinde yönetimin demokratik etkisini göstermektedir.

3.3. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü ilkesi, güvenlik güçlerinin yetkilerini keyfi bir şekilde kullanmasını engelleyerek, tüm kolluk kuvvetlerinin anayasa ve yasalar çerçevesinde hareket etmesini sağlamaktadır. Demokratik bir toplumda güvenlik güçlerinin faaliyetleri, insan hakları ve hukukun genel ilkeleri doğrultusunda yürütülmeli, hesap verebilirlik mekanizmaları ile denetlenmelidir (Rawls, 1999, s.45). Hukukun

üstünlüğü ilkesi, yönetim yaklaşımı içinde şeffaflık ve hesap verebilirlik ile doğrudan ilişkilidir. Güvenlik politikalarının hukuka uygunluğu, bağımsız yargı organları ve sivil denetim mekanizmaları tarafından denetlenmelidir.

3.4. Demokratik Denetim Mekanizmaları

Yönetişim ilkeleri, iç güvenlik hizmetlerinde demokratik denetim ve gözetim mekanizmalarının güçlendirilmesini öngörmektedir. Demokratik bir toplumda güvenlik hizmetlerinin bağımsız denetim kurumları tarafından izlenmesi, bu hizmetlerin adil ve yasal çerçevede yürütülmesini sağlamaktadır. Ombudsmanlık, kamu denetçiliği ve bağımsız denetim kurulları gibi yapılar, iç güvenlik hizmetlerinin denetlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bağımsız denetim organları, güvenlik birimlerinin demokratik değerlere uygun hareket etmesini sağlayarak hem hesap verebilirliği artırmakta hem de vatandaşların güvenlik politikalarına olan güvenini pekiştirmektedir.

Özetleyecek olursak iç güvenlik hizmetlerinde yönetim anlayışının temel unsurları; şeffaflık, karar alma süreçlerinin herkes tarafından izlenebilir olmasını ifade ederken; hesap verebilirlik, yöneticilerin yaptıkları her türlü faaliyet için kamuya karşı sorumlu olmalarını içermektedir. Katılımcılık, toplumun farklı kesimlerinin bu süreçlere aktif olarak dahil edilmesini gerektirmektedir. Hukukun üstünlüğü ise iyi yönetişimin merkezinde yer alarak yasaların adil bir şekilde uygulanmasını ve kimsenin yasalar karşısında ayrıcalıklı olmamasını sağlamaktadır.

4. İç Güvenlik Hizmetlerinde Yönetişim

İç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı, modern güvenlik yönetiminde önemli bir dönüşümün ifadesi olarak kabul edilmektedir. Yönetişim, devletin tekelinde olan güvenlik hizmetlerinin, artık çok paydaşlı bir sistem içinde yürütülmesini ifade eder (Hanggi, 2003, s.17). Bu model, güvenlik politikalarının belirlenmesinde daha kapsayıcı ve şeffaf bir süreç sunarak güvenlik hizmetlerinin etkinliğini artırmayı amaçlamaktadır. Yönetişim yaklaşımı, güvenlik sektöründe çok sayıda aktörün birlikte çalışmasını gerektiren bir modeldir. Bu bağlamda, güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında devlet, sivil toplum kuruluşları, özel güvenlik şirketleri ve uluslararası kuruluşlar gibi birçok aktör rol alır (Abrahamsen & Williams, 2011, s.45). Özel güvenlik sektörü, özellikle 1990'lardan itibaren büyük bir gelişme göstermiş ve devletlerin güvenlik hizmetlerindeki rolünü kısmen devralmıştır (Avant, 2005, s.64). Bu değişim, güvenliğin yalnızca devletin sorumluluğunda olmadığına dair bir anlayışın güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Sivil toplum, politika yapım süreçlerinde, gözetim işlevlerinde ve toplum temelli güvenlik girişimlerinde aktif rol alarak iç güvenlik hizmetlerinin demokratikleşmesine katkıda bulunur (Pierre & Peters, 2000, s.55). Yönetişim temelli iç güvenlik anlayışı, devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar) arasında iş birliği sağlayarak daha kapsayıcı ve demokratik bir güvenlik yapısı oluşturmayı hedeflemektedir. Avrupa'da, STK'ların güvenlik politikalarının hazırlanmasında aktif rol alması, güvenlik hizmetlerinin toplumsal beklentilere daha uygun hale gelmesini sağlamaktadır (Gisselquist, 2012, s.94). Sivil toplum, güvenlik kurumları üzerinde gözetim ve denetim işlevlerini yerine getirerek şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanmasında önemli bir rol oynar. İngiltere'de, sivil toplumun güvenlik hizmetlerini denetleyen bir işlev üstlenmesi, güvenlik kurumlarının kamuya hesap verebilirliğini artırmakta ve güvenlik süreçlerinde şeffaflık sağlamaktadır (Bovens, 2007, s.456). Toplum temelli güvenlik anlayışında sivil toplum kuruluşlarının katılımı, toplumun güvenlik politikalarının belirlenmesinde daha etkin bir rol almasına olanak tanır.

ABD'de, toplum temelli güvenlik girişimlerinde sivil toplumun aktif rol oynaması, toplumsal güvenliğin sağlanmasında önemli katkılar sağlamıştır (Fung, 2006, s.72).

Sivil toplumun iç güvenlik hizmetleri çerçevesinde, politikaların belirlenmesi ve sivil denetim süreçlerinde yer alması, toplumun güvenlik hizmetlerine olan güvenini artırarak sosyal uyumu güçlendirmektedir. Hollanda'da, güvenlik hizmetlerinde sivil toplumun aktif olarak yer alması, vatandaşların güvenlik kurumlarına olan güvenini pekiştirmekte ve güvenlik hizmetlerinin toplum tarafından kabul görmesine olanak tanımaktadır (Rothstein & Teorell, 2008, s.175). Sivil toplum, toplumsal güvenlik ihtiyaçlarının belirlenmesinde önemli bir aracı rol üstlenmektedir. Almanya'da, sivil toplumun güvenlik politikalarına olan katılımı, toplumun ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını ve buna yönelik çözümler geliştirilmesini sağlamaktadır (Bevir, 2013, s.103). Sivil toplumun güvenlik ihtiyaçlarının belirlenmesine katılımı, güvenlik hizmetlerinin toplumun ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesine yardımcı olacaktır. Avrupa ve ABD'de örnekleri görülen bu işbirliği modeli, Türkiye'de de uygulanarak sivil toplumun güvenlik süreçlerine daha fazla dahil edilmesi iç güvenlik hizmetlerinin yönetim ilkeleri çerçevesinde yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

İç güvenlik hizmetlerinde teknoloji ve dijitalleşme, yönetim süreçlerinin daha etkin ve şeffaf bir şekilde yönetilmesine katkıda bulunmaktadır. Özellikle büyük veri, yapay zekâ ve dijital iletişim platformları, güvenlik hizmetlerinin toplumla daha uyumlu bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır. Bu durum, güvenlik hizmetlerinin daha hızlı, etkili, doğru ve güvenilir olmasına olanak tanımaktadır. Dijitalleşme, iç güvenlik hizmetlerinin yönetim süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirliği artıran bir araç olarak işlev görmektedir. Örneğin, veri tabanlarının dijital ortamlarda tutulması ve işlemlerin elektronik olarak kayıt altına alınması, güvenlik kurumlarının halk nezdinde daha hesap verebilir hale gelmesini sağlamaktadır. Avrupa'da dijital yönetim uygulamaları, güvenlik hizmetlerinde şeffaflık sağlama konusunda başarıyla kullanılmaktadır (Margetts & Dunleavy, 2013, s.7). İç güvenlik hizmetlerinde dijitalleşme girişimlerinin yaygınlaştırılması, yönetim ilkelerinin güçlendirilmesine katkıda bulunacaktır.

ABD'deki güvenlik kurumları, yapay zekâ destekli sistemler aracılığıyla kriz anında alınacak kararları hızlandırmakta ve kaynakları daha etkin bir şekilde kullanmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2014, s.106). Teknoloji, iç güvenlik hizmetlerinin doğal afetler, olağanüstü hal, terör olayları ve kriz yönetimi süreçlerinde hızlı ve etkili karar alınmasını sağlayarak önemli bir avantaj sunmaktadır. Yapay zekâ tabanlı analizler ve büyük veri uygulamaları, acil durumlarda anlık bilgi akışı sağlayarak krizlerin daha etkili bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır.

Dijital iletişim platformları, güvenlik hizmetlerinin toplumla iletişim kurmasında ve bilgi paylaşımında etkin bir rol oynamaktadır. Bu platformlar, toplumun güvenlik süreçlerine katılımını artırarak yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, sosyal medya araçları ve mobil uygulamalar üzerinden yapılan bilgilendirmeler, güvenlik kurumlarının şeffaflık ve katılımcılık ilkelerini uygulamasını kolaylaştırır (Bertot, Jaeger & Grimes, 2010, s.267). Sosyal medya ve mobil uygulamaların etkin bir şekilde kullanılması, vatandaşların güvenlik hizmetlerine dair bilgilere hızlı erişimini sağlayarak toplum katılımını artırmakta ve vatandaşın kolluk güçlerine bilgi akışını da hızlandırmaktadır. Avrupa ve ABD gibi bölgelerde yapay zekâ tabanlı sistemlerin, dijitalleşme ve teknolojinin iç güvenlik hizmetlerinde başarıyla uygulanması şeffaflık, hesap verebilirlik ve toplum katılımını artırmaktadır. Ancak, dijitalleşme süreçlerinde veri güvenliği ve mahremiyetle ilgili zorluklar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Her ne kadar yönetim kavramı birçok avantaj sunsa da, bazı zorluklar ve eleştirilerle de karşı karşıya kalmaktadır. En önemli eleştirilerden biri, yönetim süreçlerinin zaman zaman çok karmaşık hale gelmesi ve bu nedenle etkin karar alma mekanizmalarının yavaşlamasıdır (Jessop, 1998, s.13). Ayrıca, yönetim süreçlerinde yer alan çok sayıda aktör, bazen çıkar çatışmalarına yol açabilir ve bu da kararların uygulanabilirliğini zorlaştırabilir (Torfing, 2005, s.6). Bir diğer eleştiri ise, yönetimin her ne kadar katılımcılığı öne çıkarsa da, bu süreçlerin her zaman demokratik olmadığı yönündedir. Özellikle küresel düzeydeki yönetim mekanizmalarında, uluslararası kuruluşlarda gelişmekte olan ülkelerin yeterince söz sahibi olamadıkları eleştirileri sıklıkla dile getirilmektedir. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelere, yolsuzluk ve zayıf kurumsal yapılar iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, katılımcılık ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin etkili bir şekilde hayata geçirilmesi, zaman ve kaynak gerektiren uzun bir süreçtir.

Yönetimin en büyük zorluklarından biri, devletin güvenlik alanındaki egemenliğini kaybetmesi ve çok aktörlü güvenlik yönetiminde denetim mekanizmalarının eksikliği gibi sorunların ortaya çıkmasıdır (Hanggi, 2003, s.20). Ayrıca, özel güvenlik şirketlerinin faaliyetlerinin denetlenmesi ve hesap verebilirliği konusunda yaşanan eksiklikler, yönetim ilkesinin doğru bir şekilde uygulanmasını engellemektedir. Bu tür zorluklar, güvenlik sektörü reformlarının daha dikkatli ve sürdürülebilir bir şekilde yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, iyi yönetimin tam anlamıyla uygulanması için güçlü bir siyasi irade ve toplumsal destek gerekmektedir.

5. Farklı Ülkelerden İyi Yönetim Uygulama Örnekleri

Avrupa, Amerika, Avustralya gibi farklı bölgelerdeki birçok ülkede çok paydaşlı iş birliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin güvenlik hizmetlerine dahil edildiği başarılı uygulama örnekleri bulunmaktadır. Bu alanda öne çıkan bazı iyi uygulama örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

İngiltere’de Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Mekanizmaları, Kamu ve Özel Güvenlik İş Birliği Modeli: İngiltere’de iç güvenlik hizmetlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri, polisin toplumla daha iyi bir diyalog kurmasına ve güven inşa etmesine katkıda bulunmaktadır. Özellikle polis şikâyet sisteminin bağımsız denetim organları tarafından incelenmesi, polis şiddeti ve etik dışı davranışlar konusunda topluma güven vermektedir. Bu sistem sayesinde İngiltere, kamuoyunun güvenliğini sağlamak adına hesap verebilirlik mekanizmalarını güçlendirmiş ve güvenlik hizmetlerinin etkinliğini artırmıştır (Jones & Newburn, 2006, s.52). Bu tür uygulamalar, güvenlik hizmetlerinde güvenilirliği sağlamak adına önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. İngiltere’de kamu ve özel güvenlik sektörü arasındaki güçlü iş birliği örnek teşkil etmektedir. Özel güvenlik şirketleri, polis teşkilatıyla yakın iş birliği yaparak kamusal alanların güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu iş birliği sayesinde, İngiltere’de büyük etkinliklerde veya kalabalık alanlarda hem polis hem de özel güvenlik personeli koordineli olarak çalışmaktadır. Bu uygulama kaynakların etkin kullanımını sağlarken halka karşı şeffaflığı da artırmaktadır (G4S, 2019, s.23). Örneğin, Londra Olimpiyatları’nda güvenlik sağlanırken kamu ve özel sektör iş birliği modeli başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

ABD: Toplum Destekli Polislik ve Katılımcı Güvenlik Programları: ABD’deki toplum destekli polislik uygulaması, güvenlik hizmetlerinde yönetim anlayışına dayanmaktadır. Toplum destekli polislik, halkın güvenlik sürecine doğrudan katılımını teşvik etmekte ve yerel polis birimlerinin toplumla güçlü ilişkiler kurmasını

sağlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan çeşitli katılımcı güvenlik programları, yönetim ilkelerinin iç güvenlik hizmetlerine entegre edilmesi açısından başarılı bir örnek sunmaktadır. Özellikle "Neighborhood Watch" gibi programlarla mahalle sakinleri güvenlik süreçlerine aktif olarak katılmakta ve polisle iş birliği yapmaktadır. Bu tür programlar, güvenlik güçlerinin toplumla daha iyi ilişkiler kurmasına ve suç oranlarının düşürülmesine katkı sağlamıştır (Lab, 2014, s.78). ABD'de bu tür katılımcı programların güvenlik hizmetlerinin etkinliğini artırdığı ve suç oranlarını azalttığı gözlemlenmiştir (Walker & Katz, 2008, s.146). Özellikle mahalle bazında düzenlenen güvenlik toplantıları ve sosyal medya üzerinden yürütülen açık iletişim kanalları sayesinde, mahalle sakinleri, güvenlik sorunlarına dair bilgi paylaşabilmekte ve önerilerde bulunabilmektedir. Bu model, toplumsal güvenliği sağlarken şeffaflığı ve hesap verebilirliği de artırmaktadır.

Hollanda: Risk Temelli Güvenlik Yönetimi: Hollanda'da güvenlik hizmetlerinde risk temelli bir yönetim modeli uygulanmaktadır. Kamu ve özel sektör iş birliği çerçevesinde geliştirilen bu model, güvenlik tehditlerine göre risk analizi yaparak kaynakların daha verimli dağıtılmasını sağlamaktadır. Hollanda Güvenlik ve Adalet Bakanlığı, risk analizlerine dayalı olarak belirli bölgelerde özel güvenlik şirketlerini görevlendirmekte ve bu şirketlerin faaliyetlerini düzenli olarak denetlemektedir (Van Steden & Sarre, 2007, s.410). Böylece, güvenlik hizmetleri ihtiyaçlara uygun şekilde esnek bir yapıda yürütülmekte ve denetlenmektedir. Bu modelde, polis ve toplum arasında güçlü bir iş birliği geliştirilmiş olup, toplumun güvenlik sorunları ile ilgili karar alma süreçlerine katılımı sağlanmaktadır. Bu uygulama sayesinde toplumun güvenlik güçlerine olan güveni artmış ve suç oranlarında düşüş sağlanmıştır (Terpstra & Trommel, 2009, s.233). Yapılan çalışmalar, Hollanda'da toplum destekli polislik modelinin, suç önleme ve toplum güvenliğini artırmada etkili bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır. Hollanda'da uygulanan risk temelli toplum destekli polislik modeli, iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımının başarılı bir örneğidir.

Avustralya: Kritik Altyapı Güvenliğinde Yönetişim Uygulamaları: Avustralya, kritik altyapı güvenliğinde kamu ve özel sektör iş birliğine dayanan bir yönetim modelini benimsemektedir. Kritik altyapılar (elektrik şebekesi, su kaynakları, ulaşım ağları vb.) çoğunlukla özel sektör tarafından işletildiğinden, güvenliğin sağlanmasında kamu ve özel sektör arasında güçlü bir koordinasyon gerekmektedir. Avustralya Hükümeti, kritik altyapı güvenliği için özel sektör temsilcileriyle birlikte ortak güvenlik protokolleri geliştirmekte ve düzenli denetimlerle bu protokollerin uygulanmasını sağlamaktadır (Smith, 2018, s.73). Bu uygulama, hem kamu hem de özel sektörün kaynaklarını birleştirerek kritik altyapıların güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir.

Farklı ülkelerdeki iç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımına dayanan uygulamalar; çok paydaşlı iş birliği, şeffaflık ve hesap verebilirliğin güvenlik politikalarının etkinliğini artırmadaki kritik rolünü ortaya koymaktadır. İngiltere'deki bağımsız denetim mekanizmaları ve kamu ve özel sektör iş birlikleri, ABD'de toplumun aktif katılımına dayalı polislik modelleri, Hollanda'nın risk temelli esnek stratejileri ve Avustralya'nın kritik altyapı güvenliğindeki koordinasyonu, yönetişimin farklı bağlamlarda nasıl uyarlanabildiğini göstermektedir. Bu örnekler, güvenlik hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerinin katkısıyla şekillenmesinin hem meşruiyeti hem de operasyonel verimliliği güçlendirdiğine işaret etmektedir. Ancak, bu modellerin başarısı; kurumsal kapasite, sürekli denetim ve toplumsal dinamiklere duyarlılık gibi unsurlara bağlıdır. Sonuç olarak, küresel güvenlik sorunlarının karmaşıktığı bir dönemde, yönetim yaklaşımı, demokratik değerlerle uyumlu, sürdürülebilir ve katılımcı güvenlik çözümleri sunma potansiyeli taşımaktadır.

6. Türkiye’de İç Güvenlik Hizmetlerinde Yönetişim Modelinin Gelişimi ve İyi Uygulama Örnekleri

Türkiye'nin iç güvenlik hizmetlerinde yönetim modeli, tarihsel süreçte önemli değişimlerden geçerek günümüz ihtiyaçlarına uyum sağlayacak bir yapıya bürünmüştür. Bu süreçte, yönetim modelinin demokratik ilkelere yaklaşması, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi unsurların ön plana çıkması önemli bir gelişim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de iç güvenlik yönetimi, Osmanlı döneminden itibaren merkeziyetçi bir anlayışla şekillenmiştir. Bu anlayış, devletin egemenliğini koruma ve kamu düzenini sağlama amacı gütmektedir. İç güvenlikle sorumlu olan jandarma ve polis teşkilatları, devletin otoritesini pekiştirmek için tasarlanmış ve bu süreçte sivil katılım ve hesap verebilirlik gibi unsurlardan uzak kalınmıştır (Aydın ve Özel, 2016: s.46). Bu dönemde iç güvenlik hizmetleri, devletin kontrolünü sıkı bir şekilde sürdürmek amacıyla merkezi bir otorite altında toplanmıştır. Ancak bu merkeziyetçi yapı, zamanla toplumun artan güvenlik ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmış ve daha katılımcı, yerel yönetimlerle işbirliği içinde bir modele geçiş gerekliliği ortaya çıkmıştır. Türkiye’de erken dönem iç güvenlik yapısı ve merkeziyetçilik, tarihsel olarak askeri kökenlere dayanmakta olup, zamanla gelişerek modern anlamda bir iç güvenlik sistemine dönüşmüştür. Bu süreçteki temel dinamikler arasında devlet otoritesi, kamu düzeni sağlama çabaları ve merkezi yönetim anlayışı yer almaktadır.

Türkiye’nin yönetim modelinde demokratikleşme süreci, özellikle 1980’lerden sonra hız kazanmış ve bu dönemde güvenlik politikalarının demokratik değerlere uygun hale getirilmesi için çeşitli reformlar yapılmıştır. Demokratikleşme süreciyle birlikte şeffaflık, hesap verebilirlik ve vatandaş katılımı gibi yönetim ilkeleri, iç güvenlik hizmetlerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde güvenlik hizmetlerinde daha demokratik bir yapıya geçiş sağlanmış, böylece güvenlik politikalarının vatandaşların ihtiyaçlarına uygun olarak şekillenmesi hedeflenmiştir.

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de, iç güvenlik hizmetlerinde yerelleşme ve katılımcı yönetim anlayışı daha fazla benimsenmeye başlamıştır. Özellikle Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin etkisiyle, iç güvenlik hizmetlerinin daha kapsayıcı ve katılımcı bir yapıya dönüşmesi sağlanmıştır (Doğan, 2023, s.169). Bu bağlamda, yerel yönetimlerle işbirliği ve vatandaşların güvenlik politikalarına katılımı, güvenlik hizmetlerinin meşruiyetini artırmış ve toplumun güvenlik hizmetlerine olan güvenini pekiştirmiştir. Türkiye’nin iç güvenlik modelindeki değişimde, uluslararası dinamikler ve güvenlik anlayışındaki küresel değişimlerin de etkisi büyüktür. Özellikle terörizm, sınır güvenliği ve organize suçlarla mücadele gibi alanlarda, birçok diğer ülke gibi Türkiye de uluslararası normlara ve anlaşmalara uygun hareket etme zorunluluğundadır. Bu durum, iç güvenlik politikalarının daha kapsamlı bir yapıya kavuşmasını sağlamış ve güvenlik hizmetlerinin denetlenebilirlik ve hesap verebilirlik özelliklerini güçlendirmiştir.

İç güvenlik hizmetlerinde yönetim modelinin gelişimini etkileyen bir diğer önemli faktör ise teknolojik gelişmeler ve dijital dönüşümdür. Özellikle veri analitiği, yapay zekâ ve dijital güvenlik sistemleri, iç güvenlik hizmetlerinin daha etkin ve şeffaf bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır. Akıllı güvenlik sistemleri, siber güvenlik projeleri, dijital iletişim sistemleri, mobil uygulamalar, veri analizi ve istihbarat paylaşımı, yapay zekâ kullanımı, yüz tanıma teknolojisi ve olay yönetim sistemleri Türkiye’de polis ve jandarma tarafından başarıyla uygulanan örneklerdir. Bu teknolojik ilerlemeler, güvenlik birimlerinin operasyonel kapasitesini artırırken, yönetim ilkeleri doğrultusunda şeffaflık ve hesap verebilirlik hedeflerine ulaşmalarını da desteklemektedir.

Türkiye'nin iç güvenlik hizmetlerinde yönetim modeli, tarihsel süreç içerisinde merkezîyetçi yapıdan demokratik ve katılımcı bir modele doğru evrilmiştir. İç güvenlik teşkilatlarında yapılan iyileştirmelerle denetim mekanizmaları güçlendirilmiş ve vatandaşların güvenlikle ilgili şikayetlerine daha hızlı yanıt verilmesi sağlanmıştır. Türkiye, günümüzde daha şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir güvenlik modeli benimseyerek, toplumun güvenlik hizmetlerine olan güvenini artırmakta ve güvenlik politikalarını demokratik değerlerle uyumlu hale getirmektedir.

Güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı, kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk arasında iş birliği geliştirilerek etkin bir güvenlik yönetimi oluşturulmasına yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Türkiye'deki iyi uygulama örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Mahalle Polisi Uygulaması: Türkiye'de, özellikle büyük şehirlerde uygulanan mahalle polisi modeli, yönetim yaklaşımının iç güvenlik hizmetlerine entegrasyonu açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu uygulamada, mahalle polisleri yerel halkla daha yakın ilişki kurarak onların güvenlik ihtiyaçlarına cevap vermekte ve güvenlik hizmetlerini yerelleştirmektedir. Mahalle polisi modelinin halkın güvenlik güçlerine olan güvenini artırdığı ve suç oranlarını düşürdüğü değerlendirilmektedir (www.asayis.pol.tr). Mahalle polisi uygulaması, yerel halkın güvenlik süreçlerine katılımını sağlayarak Türkiye'de yönetim tabanlı bir güvenlik hizmeti sunulmasına katkıda bulunmaktadır.

ÇOGEP (Çocuk ve Gençler Sosyal Koruma ve Destek Programı): Türkiye'de güvenlik hizmetlerinde çocukların ve gençlerin korunmasına yönelik olarak yürütülen ÇOGEP, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından uygulanan bir projedir. ÇOGEP, çocuk ve gençlerin suçtan korunması için çeşitli eğitim ve sosyal destek programları sunarak toplumu bilinçlendirmektedir. Bu proje, okullarda ve toplum merkezlerinde güvenlik eğitimleri verilmesi yoluyla güvenlik bilincinin yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerle de iş birliği yapılarak, çocukların güvenli bir çevrede yetişmesine katkı sağlanmaktadır (ÇOGEP Raporu, 2022, s.34).

KADES (Kadın Destek Uygulaması): KADES, kadınların ve çocukların maruz kaldığı şiddet, taciz gibi kötü eylemleri engellemek adına kullanıcılara sunulmuş resmi bir uygulamadır. KADES uygulaması, son yıllarda giderek artan kadına şiddet olaylarının önüne geçebilmek ve kadınlara yardım edebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Eşinden veya bir başkasından şiddet gören ya da şiddete maruz kalma ihtimali olan kadınlar, akıllı telefonları üzerinden yapacakları ihbarlarda hızlı bir şekilde bu iş için kurulan Kadın Acil Destek İhbar Sistemi'ne ulaşabilmektedir. KADES uygulamasıyla kadına yönelik risk ve tehdit unsuru oluşturabilecek durumların önüne geçebilmek ve acil durumlarda müdahale sürelerinin kısaltılması hedeflenmektedir (İçişleri Bakanlığı, Kades uygulaması).

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS): KGYS, Türkiye'de kamu güvenliğini sağlamak için dijital teknolojilerin kullanıldığı bir güvenlik sistemidir. Şehirlerdeki güvenlik kameralarının merkezi bir sistemle yönetilmesi, suç önleme ve müdahale süreçlerini hızlandırmaktadır. Bu sistem, şeffaf ve hesap verebilir güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında önemli bir araç olarak kullanılmakta ve yönetim ilkelerine uygun bir yapıda işlemesi için etkili denetimler yapılmaktadır (Polis Akademisi, 2018, s.47).

Acil Durum Yönetim Merkezleri: Türkiye'de afet ve acil durumlar için AFAD tarafından kurulan yönetim merkezleri, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile koordineli çalışarak afet anında ve sonrasında güvenliğin sağlanmasında etkin rol oynamaktadır. Bu merkezlerde, yönetim anlayışı ile afet

durumlarına hazırlık çalışmaları yürütölmekte, halka eğitim verilmekte ve acil durumlara hızlı müdahale edilmektedir. Özellikle Marmara Depremi'nden sonra geliştirilen bu yapı, Türkiye'de afet güvenliği için yönetim odaklı bir model sunmaktadır (AFAD, 2021, s.63).

Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi: Siber güvenlik alanında faaliyet gösteren kamu ve özel sektör kuruluşları ile üniversitelerin bir araya geldiği Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi, güvenlik alanında yönetim odaklı bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu yapı, Türkiye'de siber güvenlik alanında bilgi paylaşımını artırmak, ortak projeler geliştirmek ve siber tehditlerle mücadele etmek için kurulmuştur. Kamu, özel sektör ve üniversitelerin ortak çalışmaları, Türkiye'nin siber güvenlik kapasitesini güçlendirmekte ve yeni tehditlere karşı direnç sağlamaktadır (Siber Güvenlik Kümelenmesi, 2022, s.9).

Güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı, farklı aktörlerin güvenlik süreçlerine katılımını ve iş birliğini sağlayarak daha kapsayıcı bir güvenlik yönetimi sunmaktadır. Bu iyi uygulama örnekleri, güvenlik alanında yönetim ilkelerinin başarılı bir şekilde nasıl hayata geçirilebileceğini göstermektedir.

7. Türkiye ile Avrupa Ülkelerindeki Yönetim Uygulamalarının Karşılaştırılması

Türkiye'nin iç güvenlik hizmetlerinde yönetim modeli, şeffaflık, hesap verebilirlik ve vatandaş katılımı gibi demokratik ilkeleri içermesine rağmen bazı Avrupa ülkelerindeki yönetim yaklaşımlarına kıyasla hala gelişime ihtiyaç duymaktadır. Avrupa'daki pek çok ülkede iç güvenlik hizmetlerinde merkezileşmeden uzak, yerel yönetimlerle iş birliğini güçlendiren bir yönetim yapısı bulunmaktadır. Örneğin Almanya, iç güvenlik hizmetlerinde federal bir yapıyı benimseyerek her eyaletin kendi güvenlik politikalarını belirlemesine olanak tanımaktadır (Bovens, 2007, s.450). Bu yapı, yerel halkın güvenlik kararlarına katılımını artırırken, güvenlik hizmetlerinin yerel ihtiyaçlara göre şekillenmesini sağlamaktadır. Avrupa'da iç güvenlik hizmetlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik, yönetim ilkeleri açısından önemli bir yer tutmaktadır. İsveç, kamu kurumlarının şeffaflık düzeyini artıran mekanizmalara sahip olup güvenlik hizmetlerinin vatandaşlar tarafından daha kolay izlenmesini sağlamaktadır (Pierre & Peters, 2000, s.48). Türkiye'de ise son yıllarda şeffaflık konusunda önemli adımlar atılmış olsa da, güvenlik hizmetlerinde daha fazla şeffaflık, bilgi paylaşımı ve hesap verebilirlik sağlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

Avrupa ülkelerinin iç güvenlik hizmetlerinde vatandaş katılımını teşvik eden toplum destekli güvenlik yaklaşımları yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Hollanda'da yerel halk, güvenlik birimleri ile iş birliği yaparak güvenlik politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır (Fung, 2006, s.71). Bu tür katılımcı yaklaşımlar, güvenlik hizmetlerinin toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak şekillenmesini sağlarken vatandaşların güvenlik kurumlarına olan güvenini de artırmaktadır. Türkiye'de bu modelin daha etkin uygulanması, vatandaşların güvenlik hizmetlerine katkıda bulunmasını ve toplumsal desteğin güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Avrupa'daki birçok ülke, iç güvenlik hizmetlerinde teknolojik altyapıyı güçlendiren ve dijital güvenlik uygulamalarını geliştiren bir yönetim modeli benimsemektedir. Özellikle İngiltere, güvenlik hizmetlerinde dijital veri analiz sistemleri kullanarak suç önleme ve izleme kapasitesini artırmaktadır (Bevir, 2013, s.95). Ülkemizde de teknolojik altyapı güçlendirilerek, güvenlik hizmetlerinin etkinliğini ve hesap verebilirliğini artırma yolunda önemli adımlar atılmaktadır. Dijital dönüşüm, Türkiye'nin güvenlik hizmetlerinde yönetim ilkelerinin daha etkili uygulanmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin iç güvenlik hizmetlerinde yönetim modelini geliştirebilmesi için Avrupa ülkelerindeki başarılı uygulamalardan faydalanması gerekmektedir. Yerel yönetimlerle iş birliğinin artırılması, şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi, vatandaş katılımının teşvik edilmesi ve uluslararası iş birliğinin artırılması, Türkiye'nin yönetim modelini daha demokratik ve etkin hale getirecektir. Avrupa deneyiminden çıkarılacak bu dersler, Türkiye'nin iç güvenlik hizmetlerinde güçlü bir yönetim modeli oluşturmaya katkıda bulunacaktır.

8. Türkiye'de İç Güvenlik Hizmetlerinde Yönetişime Karşı Direnç ve Değişim Dinamikleri

Avrupa ülkelerinin vatandaş katılımı, şeffaflık ve hesap verebilirlik alanında geliştirdiği başarılı modellerin Türkiye'de uygulanması, iç güvenlik hizmetlerinin toplum tarafından kabul görmesine katkı sağlayacaktır. İç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı, güvenlik kurumlarının demokratik, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıda olmasını sağlayarak kamu güvenini artıracaktır. Türkiye'nin, Avrupa'daki başarılı yönetim uygulamalarından ilham alarak iç güvenlik hizmetlerinde daha katılımcı ve şeffaf bir model oluşturmaya, uzun vadede demokratik değerlerin güçlenmesine ve toplumsal bütünleşmenin artmasına katkı sunacaktır.

Türkiye'de iç güvenlik hizmetlerinde yönetim tabanlı reformlar, demokratikleşme ve şeffaflık sağlama hedefleri doğrultusunda önem kazanmaktadır. Ancak, bu tür reformların hayata geçirilmesi çeşitli dirençlerle karşılaşmaktadır. Türkiye'de iç güvenlik alanındaki yönetim reformlarına karşı direncin dinamikleri, bu dirençlerin temel sebepleri ve aşılması için izlenebilecek stratejileri incelemekte fayda bulunmaktadır. Kamu yönetimindeki değişime direncin şeklini belirleyen tamamen yerleşik bürokratik kültür olmaktadır. Bürokratik kültürden kasıt, ülkede idari kurumlardaki paylaşılan inançlar, uygulamalar, tutumlar ve değerler, ortak özelliklerdir (Demir, 2011, s.154). İç güvenlik yapısındaki köklü gelenekler, kurumsal alışkanlıklar ve bürokratik yapılar, yönetim reformlarına yönelik direncin temel nedenleri arasında yer almaktadır. İç güvenlik yapılarında, hiyerarşik ve merkezci bir yönetim anlayışının yerleşmiş olması, yönetim reformlarına yönelik direnç göstermektedir. Özellikle yerleşik düzenin değişmesini istemeyen kurum içi gruplar, karar alma süreçlerinin geniş kitlelere yayılmasını engelleyen bir direnç sergilemektedir. Benzer bir durum Avrupa ülkelerinde de gözlemlenmiş olup, hiyerarşinin yüksek olduğu kurumlarda yönetim reformlarına karşı direncin arttığı saptanmıştır (Osborne & Brown, 2005, s.112). Türkiye'de de bu yapısal direnç, iç güvenlik kurumlarının demokratikleşme sürecine girmesini zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de iç güvenlik kurumlarında uzun yıllar boyunca oluşmuş olan kurumsal alışkanlıklar yönetim tabanlı yaklaşımların benimsenmesini engelleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Siyasi iktidarların politikaları çerçevesinde kamu hizmeti yapmak için kurulmuş olan bürokratik yapılar, bahsi geçen bürokratik kültürün etkisiyle, adına bürokratik direnç diyebileceğimiz kırılganlığı hayli zor bir zırha bürünerek iş yapma eğiliminde olmakta ve kamu kurumlarında kapsamlı değişimlerin önünde engel olabilmektedir (Güleç vd., 2017, s.9). Özellikle görev ve yetki dağılımında geleneksel modellerin korunmasına yönelik bir eğilim, yeni reformların etkili bir şekilde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. İngiltere'de yapılan araştırmalar, köklü kurum kültürünün değişim süreçlerine yönelik direnci artırdığını göstermektedir (Fernandez & Rainey, 2006, s.169). Türkiye'de de benzer bir yapı göz önüne alındığında, iç güvenlik hizmetlerinde reformların etkinliği sınırlı kalmaktadır. Bürokratik direnç, iç güvenlik kurumlarının yönetim reformlarına karşı sergilediği en belirgin direnç türlerinden biridir. Bu direnç, özellikle yönetim reformlarının

getireceği yetki devri ve denetim mekanizmalarından kaynaklanmaktadır. İç güvenlik kurumları, güç kaybı yaşayacakları düşüncesiyle yönetim temelli reformlara karşı direnç göstermektedir. Avrupa'da da benzer direnç dinamikleri gözlenmiş ve reformların bürokratik direnci aşmak için kapsamlı değişim yönetimi stratejileri gerektirdiği belirtilmiştir (Dunleavy & Hood, 1994, s.15). Türkiye'de de bu bürokratik direnç, yönetim reformlarının hayata geçmesini zorlaştırmaktadır.

Yönetişim reformlarının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için kurum çalışanlarının bu süreçler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları ve farkındalık kazanmaları gerekmektedir. ABD'de yapılan çalışmalarda, eğitim eksikliğinin kurumsal değişim süreçlerine yönelik direnç üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır (Armenakis & Bedeian, 1999, s.307). Türkiye'de iç güvenlik kurumlarında yönetim yaklaşımı konusunda eğitim programları ve farkındalık çalışmaları ile yönetim reformlarına karşı direnç oluşmasına engel olunabileceği değerlendirilmektedir.

Yönetişim reformlarına karşı oluşan direnci aşmak için iç güvenlik hizmetlerinde etkili değişim yönetimi stratejilerinin benimsenmesi gerekmektedir. Bu stratejiler arasında, reform sürecine çalışanların katılımını sağlamak, eğitim ve farkındalık artırma programları düzenlemek, değişim sürecini aşamalı olarak yönetmek ve yöneticilerin bu süreçte liderlik yapmaları bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinde uygulanan katılımcı yaklaşımlar, çalışanların reform sürecine daha fazla dahil olmalarını sağlayarak direnç düzeyini azaltmaktadır (Kotter, 1995, s.60). Türkiye'de de benzer bir katılım modeli benimsenerek reformların uygulanabilirliği artırılabilir.

Türkiye'de iç güvenlik hizmetlerinde yönetim reformlarına yönelik direnç, kurum kültürü, bürokratik yapı, eğitim eksikliği gibi çeşitli dinamiklerden kaynaklanmaktadır. Yaşanan krizler, uluslar arası ilişkilerden kaynaklanan zorunluluklar, teknolojik gelişmeler ve bunlara benzer yönlendiriciler, hem toplumsal anlamda hem de yönetsel anlamda kültürü değiştirmeye zorlasa da bu değişim ancak belirli bir süre sonucunda gerçekleşmektedir (Güleç vd., 2017, s.12). Avrupa ve ABD gibi ülkelerde bu tür dirençlerin aşılmasında değişim yönetimi stratejileri, katılımcı yaklaşımlar ve farkındalık artırma programları gibi yöntemler kullanılmıştır (Schedler, Diamond & Plattner, 1999, s.42). Türkiye'de de yönetim reformlarının etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için bu tür yöntemlerin benimsenmesi önemlidir. Uzun vadede, iç güvenlik hizmetlerinde yönetim tabanlı reformların başarılı bir şekilde uygulanması, demokratik değerlerin güçlenmesine ve güvenlik hizmetlerinin toplumla daha uyumlu hale gelmesine katkıda bulunacaktır.

Sonuç

İç güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı, demokratik değerler ve halk katılımı temelinde güvenlik hizmetlerinin yeniden şekillendirilmesini amaçlayan bir model olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, Türkiye'de güvenlik hizmetlerinde toplumla iş birliğinin artırılması, karar alma süreçlerinde şeffaflık sağlanması ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi gibi önemli unsurları içermektedir. Yönetişim modeli, yalnızca güvenliği sağlama görevini yerine getiren devlet organlarının değil; sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve vatandaşların da bu süreçlerde aktif rol almasını sağlamaktadır. Bu bağlamda iç güvenlik hizmetlerinin etkinliğini artırmak, yönetim ilkelerini başarılı bir şekilde uygulamak ve kamuoyunda güvenlik algısını güçlendirmek için şu öneriler getirilmiştir:

Şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmaları güçlendirilmelidir. İç güvenlik hizmetlerinde toplumsal güvenliği sağlamak ve toplumun güvenliğini kazanmak amacıyla şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmaları geliştirilmelidir. Özellikle bağımsız denetim organlarının kurulması ve sivil toplumun denetim süreçlerine dahil edilmesi, kamu güvenliği üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır.

Dijitalleşme ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi gerekmektedir. İç güvenlik hizmetlerinde dijitalleşme ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi, güvenlik süreçlerinin daha hızlı, etkili ve vatandaş odaklı bir şekilde yürütülmesine olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, veri analiz araçlarının geliştirilmesi, güvenlik birimlerinin daha proaktif ve hızlı kararlar almasını sağlamaktadır. Teknoloji tabanlı çözümlerle güvenlik hizmetlerinin desteklenmesi, dijital teknolojilerin ve yapay zekanın güvenlik hizmetlerine entegrasyonu, güvenlik yönetiminde büyük bir yenilik yaratacaktır. KGYS benzeri dijital güvenlik sistemleri daha da geliştirilerek, suç önleyici yapay zekâ algoritmaları ve veri analitiği ile güvenlik hizmetlerinin desteklenmesi, olaylara anlık müdahale imkânı sunarak güvenlik hizmetlerinin etkinliğini artıracaktır.

Toplum destekli kolluk uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır. Avrupa'daki toplum destekli kolluk modellerinden elde edilen olumlu sonuçlar göz önünde bulundurularak, Türkiye'de de bu tür uygulamaların yaygınlaştırılması önemlidir. Bu model, kolluğun topluma daha yakın bir şekilde hizmet vermesini sağlamakta ve toplumun güvenlik hizmetlerine olan güvenliğini artırmaktadır.

Kriz yönetiminde yönetim temelli yaklaşımlar geliştirilmelidir. Acil durumlarda güvenlik birimlerinin yerel yönetimlerle koordinasyon içinde çalışması, krizlere müdahale süreçlerini daha etkili hale getirmektedir. Bu doğrultuda, merkezi ve yerel yönetimlerin iş birliğini artıracak yasal ve idari düzenlemelerin yapılması, kriz yönetiminin etkinliğini yükseltecektir.

Çok paydaşlı koordinasyonun güçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de güvenlik hizmetlerinin daha etkin ve katılımcı bir yapıda yönetilebilmesi için kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliği artırılmalıdır. Bu kapsamda, düzenli olarak güvenlik toplantıları düzenlenmesi ve tüm paydaşların katılımıyla güvenlik stratejileri belirlenmesi güvenlik hizmetlerinde daha şeffaf ve hesap verebilir bir yapı oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Yerel yönetimlerin rolünün artırılması gerekmektedir. Mahalle ve ilçe düzeyinde güvenlik sorunlarına daha hızlı yanıt verebilmek için yerel yönetimlerin güvenlik hizmetlerine katkısı artırılmalıdır. Yerel yönetimler, güvenlik sorunlarının doğrudan farkında olan ve çözüm üretme yeteneği bulunan yapılar olarak, güvenlik yönetiminde daha fazla rol almalıdır. Bu, toplumsal güvenliği artırmanın yanı sıra kamu güvenlik birimleri üzerindeki yükü de azaltacaktır.

Güvenlik personeline yönetim odaklı eğitim verilmelidir. Güvenlik sektöründe çalışan personelin, yönetim ilkelerine uygun olarak eğitim almaları sağlanmalıdır. Güvenlik görevlilerine şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık gibi konularda düzenli eğitim verilmesi, güvenlik hizmetlerinin toplumsal güveni artıran bir yapıda sunulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları gibi konularda farkındalık eğitimleri de güvenlik personelinin hizmet kalitesini artıracaktır.

Toplumun güvenlik konusundaki farkındalığı artırılmalıdır. Okullarda ve toplum merkezlerinde düzenlenecek güvenlik eğitimi programları ile çocuklar, gençler ve vatandaşlar güvenlik konusunda bilinçlendirilmelidir. Güvenlik hizmetlerinin toplumsal desteğe dayalı olarak geliştirilmesi, güvenlik yönetimi için sağlam bir temel oluşturacaktır.

Güvenlik hizmetlerinde yönetim yaklaşımı, güvenliğin yalnızca kamu kurumlarına değil, aynı zamanda toplumun her kesimine yayılan çok paydaşlı bir yapı içinde sağlanmasını hedeflemektedir. Kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi, güvenlik hizmetlerinde şeffaflığı, hesap verebilirliği ve etkinliği artıracaktır. Bu öneriler ışığında, Türkiye'deki iç güvenlik hizmetlerinin demokratik değerler ve yönetim ilkeleri doğrultusunda geliştirilmesi, toplumsal güvenliğin sağlanmasına ve güvenlik hizmetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Abrahamsen, R. & Williams, M. C. (2011). *Security beyond the state: Private security in international politics*. Cambridge University Press.

AFAD (2021). Stratejik plan 2019-2023 (Güncellenmiş versiyon) Erişim tarihi: 09.03.2025, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/AFAD_2019_2023_STRATEJIK_PLAN.pdf

Armenakis, A. A. & Bedeian, A. G. (1999). *Organizational change: A review of theory and research in the 1990s*. Journal of Management, 25 (3), 293-315. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://www.researchgate.net/publication/270592509>

Avant, D. (2005). *The market for force: The consequences of privatizing security*. Cambridge University Press.

Aydın A. H. & Özel A. H. (2016) Türkiye'de iç güvenlik aktörlerinin iç güvenlik yönetiminde halka hesap verebilirlik sorununa ilişkin algıları ve çözüm önerileri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 18 (31), 46-59. Erişim tarihi: 05.02.2025, <https://earsiv.kmu.edu.tr/items/>

Bayley, D. H. (1994). *Police for the future*. Oxford University Press.

Bertot, J. C., Jaeger, P. T. & Grimes, J. M. (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. *Government Information Quarterly*, 27 (3), 264-271. Erişim tarihi: 05.02.2025, <https://scholar.google.co.in/citations?user=5PIKbu8AAAAJ&hl=th>

Bevir, M. (2013). *A theory of governance*. University of California Press.

Bovens, M. (2007). Analysing and assessing accountability: A conceptual framework. *European Law Journal*, 13 (4), 447-468. Erişim tarihi: 05.02.2025, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0386.2007.00378.x>

Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. WW Norton Company.

Çiçek, C. (2011). *Küreselleşme ve yerel demokrasi. Liberal katılım söyleminin sınırları: Diyarbakır örneği*. Vate Yayınları.

ÇOGEP Raporu. (2022). *Çocuk ve gençler sosyal koruma ve destek programı (ÇOGEP)*. Emniyet Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 04.03.2025, <https://www.egm.gov.tr/kurumlar/egm.gov.tr/IcSite/strateji/2022-EGM-Idare-Faaliyet-Raporu-.pdf>

Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.

- Demir F. (2011). Bürokrasi-demokrasi ilişkisi ve bürokratların seçilmişlerce kontrolü sorunu, yönetim ve ekonomi. 18 (2), 63-84. Erişim tarihi: 04.03.2025, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13695/165746>
- Doğan, Z. (2023). Türkiye'nin güvenlik kültürü, ordu ve askeri darbeler. *Sosyal bilimler üzerine araştırmalar-IX*, 157-176. Özgür Yayınları. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub240.c1030>
- Dunleavy, P. & Hood, C. (1994). From old public administration to new public management. *Public Money & Management*, 14 (3), 9-16. Erişim tarihi: 05.03.2025, <https://dacemirror.sci-hub.se/journal-article/pdf>
- Ekman, J. & Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22 (2), 108-125. Erişim tarihi: 05.02.2025, <https://philpapers.org/rec/EKMPPA>
- Fernandez, S. & Rainey, H. G. (2006). Managing successful organizational change in the public sector. *Public Administration Review*, 66 (2), 168-176. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://psycnet.apa.org/record/2008-07345-001>
- Frontex (2020). *Frontex annual risk analysis*. Erişim tarihi: 08.03.2025, https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2020.pdf
- Fung, A. (2006). Varieties of participation in complex governance. *Public Administration Review*, 66, 66-75. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://faculty.fiu.edu/~revellk/pad3003/Fung.pdf>
- G4S. (2019). Annual Report, *Private security and public safety: Collaborative approaches in the UK*. G4S Publications. Erişim tarihi: 06.02.2025, <https://www.g4s.com/-/media/g4s/corporate/indexed-files/files/financial-presentations/2020/g4s-2019-full-year-results-presentation-11-march-2020.ashx>
- Gisselquist, R. M. (2012). Good governance as a concept, and why this matters for development policy. UNU WIDER Working Paper No. 2012/30, Erişim tarihi: 04.03.2025, <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/wp2012-030.pdf>
- Güleç Solak, S., Oktay, E. & Pekküçükşen, Ş. (2017). Kamu yönetiminde değişime direnç: İç denetim örneği. *Strategic Public Management Journal*. Erişim tarihi: 03.03.2025, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/395069>
- Hanggi, H. (2003). Making sense of security sector governance. *Challenges of Security Sector Governance*. Erişim tarihi: 08.03.2025, https://ciaotest.cc.columbia.edu/book/dcaf009/dcaf009_1.pdf
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3rd ed.). Polity Press.
- Held, D. & Koenig-Archibugi, M. (2005). *Global governance and public accountability*. Wiley-Blackwell Press.
- İçişleri Bakanlığı, *Kadın Destek Uygulaması (KADES)*. Erişim tarihi: 12.01.2025, <https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi>
- Jessop, B. (1998). The rise of governance and the risks of failure: The case of economic development. *International Social Science Journal*, 50 (155), 29-45. Erişim tarihi: 02.02.2025, <https://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/publications/html>
- Jones, T. & Newburn, T. (2006). *Policing and the police*. Sage Publications.

Kotter, J. P. (1995). Leading change: Why transformation efforts fail. *Harvard Business Review*, 73 (2), 59-67. https://heeoee.hee.nhs.uk/sites/default/files/leading_change_why_transformation_efforts_fail.pdf Erişim tarihi: 12.02.2025

Lab, S. P. (2014). *Crime prevention: Approaches, practices, and evaluations*. Routledge.

Mahalle Polisliği, EGM Asayiş Daire Başkanlığı. Erişim tarihi: 04.03.2025, <https://www.asayis.pol.tr/mahallepolisligi>

Margetts, H. & Dunleavy, P. (2013). The second wave of digital-era governance: A quasi-paradigm for government on the Web. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 371 (1987), 20120382. Erişim tarihi: 02.03.2025, <https://researchprofiles.canberra.edu.au/en/>

Osborne, S. P. & Brown, K. (2005). *Managing change and innovation in public service organizations*. Routledge.

Özel, M. (2016). *Halka karşı hesap verebilirlik bağlamında Türkiye'de iç güvenlik yönetimi: Sorunlar ve çözümler* [Doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp>

Pierre, J. & Peters, B. G. (2000). *Governance, politics and the state*. Macmillan International Higher Education.

Polis Akademisi. (2018). *Kent güvenlik yönetim sistemleri (KGYS)*. Erişim tarihi: 02.02.2025, <https://cdn2.pa.edu.tr/Upload/Rapor/Dosya/cumhuriyetin-2-yuzyilina-girerken-tu-rk-polis-teskilati.pdf>

Rhodes, R. A. W. (1996). The new governance: Governing without government. *Political Studies*, 44 (4), 652-667. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/>

Rothstein, B. & Teorell, J. (2008). *What is quality of government? A theory of impartial government institutions*. *Governance*, 21 (2), 165-190. Erişim tarihi: 02.03.2025, <https://www.lu.se/lup/publication/>

Schedler, A., Diamond, L. & Plattner (1999). *The self-restraining state: Power and accountability in new democracies*. Lynne Rienner Publishers.

Siber Güvenlik Kümelenmesi. (2022). *Türkiye siber güvenlik kümelenmesi faaliyet raporu*. Erişim tarihi: 04.03.2025, <https://siberkume.org.tr/>

Smith, H. (2018). Critical infrastructure protection in Australia. *Security Studies Review*, 12 (2), 69-81. Erişim tarihi: 12.02.2025, <https://www.herbertsmithfreehills.com/insights/2023-03/>

Terpstra, J. & Trommel, W. (2009). Police, managerialization and presentational strategies. *Public Administration*, 87 (2), 223-243. Erişim tarihi: 02.23.2025, <https://research.vu.nl/en/publications/police-managerialization-and-presentational-strategies>

Torring, J. (2005). Governance network theory: Towards a second generation. *European Political Science*, 4 (3), 305-315. Erişim tarihi: 12.02.2025, <https://zpub.uek.krakow.pl/zpub/article/view/169>

UNDP. (1997). *Governance for sustainable human development*. United Nations Development Programme.

Van Steden, R. & Sarre, R. (2007). The growth of private security: Trends in Europe. *Security Journal*, 20 (4), 404-415. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://core.ac.uk/download/pdf/15474977.pdf>

Walker, S. & Katz, C. M. (2008). *The police in America: An introduction*. McGraw-Hill.

Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization* (A. M. Henderson & T. Parsons, Trans.). Oxford University Press.

Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Miraçname

Öz

Bu çalışmada klasik sonrası Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir miraçname tanıtılmış ve dil özellikleri açısından incelenmiştir. Giriş bölümünde miraç kavramı, miraç hadisesinin İslam kültüründeki yeri ve miraçnamelerin edebî ve dinî bağlamdaki öneminden bahsedilmiştir. Türk edebiyatında miraçnamelerin yeri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Doğu Türkçesi ile yazılmış, bilinen miraçnameler sıralanmış ve bu bağlamda literatürde *Şahrüh Miraçnamesi* olarak bilinen biri Arap ikisi Uygur harfli olmak üzere üç nüshaya sahip esere dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca Macaristan Bilimler Akademisi'nde bulunan bir miraçname ile Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Birunî adlı Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesi'nde kayıtlı olan 22 adet miraçname tanıtılmıştır. Makalenin ana bölümünde, çalışmanın merkezinde yer alan Çağatay Türkçesi ile yazılmış miraçname metninin bulunduğu mecmuaya dair bilgiler sunulmuş, metin fonetik ve morfolojik açılarından değerlendirilmiştir. Klasik sonrası Çağatay Türkçesi eserlerinde görülen mahalli unsurların edebî dile yansımalarının gözlemlendiği eserin XVIII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilebilir. Çalışmada eserin bazı dil özellikleri üzerinde durulmuş, metnin transkripsiyonlu bir bölümü paylaşılmış, ilgili bölümün Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış ve tıpkıbasımı eklenerek kaynak metnin aslına uygun şekilde incelenmesine olanak sağlanmıştır. Yapılan inceleme, Klasik sonrası dönem Çağatay Türkçesiyle yazılmış metinlerin dilsel yapısını anlamaya katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Miraçname, Klasik Sonrası Çağatay Türkçesi, Metin, Dil Özellikleri, Transkripsiyon, Tıpkıbasım.

Derya YUVARLAN¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, dyuvarlan@gmail.com, ORCID: 0009-0009-2607-081X

Saidbek BOLTABAYEV²

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sboltabayev@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5200-5845

Atıf Bilgisi:

Yuvarlan, D. & Boltabayev, S. (2025). Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir miraçname. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 40-55.

A Mirajname Written in Chagatai Turkish

Abstract

In this study, a *mirajnama* written in Chagatai Turkish is introduced and examined in terms of its linguistic features. In the introduction, the concept of *miraj*, the place of the miraj event in Islamic culture and the importance of mirajnamas in literary and religious contexts are mentioned. After giving brief information about the place of mirajnamas in Turkish literature, known mirajnamas written in Eastern Turkish are listed and in this context, information is given about the work known as *Shahrukh's Mirajnama* in literature, which has three copies, one in Arabic and two in Uyghur letters. In addition, a mirajnama found in the Hungarian Academy of Sciences and 22 mirajnamas registered in the Library of the Institute of Oriental Studies named Abu Rayhan Biruni of the Academy of Sciences of Uzbekistan are introduced. In the main part of the article, information is presented about the journal containing the mirajnama text written in Chagatai Turkish, which is at the center of the study, and the text is evaluated in terms of phonetics and morphology. It can be estimated that the work, in which the reflection of local elements seen in post-classical Chagatai Turkish works into literary language is observed, belongs to the 18th century. In the study, some linguistic features of the work are emphasized, a transcribed section of the text is shared, the relevant section is transferred to Turkey Turkish and a facsimile is added, allowing the source text to be examined in accordance with the original. The study aims to contribute to the understanding of the linguistic structure of texts written in post-classical Chagatai Turkish.

Keywords: Mirajnama, Post Classic Chagatai Turkish, Text, Linguistic Features, Transcription, Facsimile.

Derya YUVARLAN¹

¹ Master's Student, Karabuk University, Institute of Graduate Education, dyuvarlan@gmail.com,
ORCID: 0009-0009-2607-081X

Saidbek BOLTABAYEV²

² Assoc. Prof. Dr., Karabuk University, Department of Turkish Language and Literature, sboltabayev@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5200-5845

Atıf Bilgisi:

Yuvarlan, D. & Boltabayev, S. (2025). Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir miraçname. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 40-55.

1. Giriş

Miraç kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamlarına gelen ‘arace fiilinden türetilmiştir. ‘Arace fiilinin ism-i alet sigasına girmiş şekli olan *miraç* kelimesi “merdiven”, “çıkılacak, yükselecek yer” anlamlarına gelir. Kelimenin terim anlamıyla “el-mi‘râc” şekli ise Hz. Muhammed’in Recep ayının yirmi yedisinde Kudüs’ten yedi kat semaya ve Sidretü’l-Münteha’ya yükselişinin ifade edilmesidir (Mutçalı, 1995, s.559-560).

İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan miraç hadisesi Kur’an-ı Kerim’de (İsra/1-Necm/13-17) belirtildiği üzere Hz. Muhammed’in bir gece Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya götürülmesi¹ ve oradan da Sidretü’l-Münteha’ya yükseltilmesidir.² Bu hadise İslam inancında yalnızca bir mucize değil, aynı zamanda peygamberlik makamının yüceliğini ve vahyin ilahi boyutunu gösteren önemli bir olay olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple miraç anlatıları, tarih boyunca hem dinî ilimler içinde hem de edebî eserlerde farklı şekillerde ele alınmış; tefsir, hadis ve siyer kaynaklarında detaylı biçimde işlenirken tasavvufî ve edebî eserlerde ise sembolik ve alegorik anlamlar kazanmıştır.

Arap edebiyatında miraç hadisesi genellikle menkıbeler, siyer eserleri ve hadis kaynakları içerisinde ele alınmıştır. Bu bağlamda çoğunlukla İbn Abbas’a dayandırılan miraç rivayetleri, Taberi’nin *Cami’u’l-Beyan* adlı tefsirinde, İbn Sa’d’ın *Tabakatı*’nda ve İbn Hişam’ın *Siretü’n-Nebi* adlı eserinde yer almaktadır. Ancak Arapça eserlerde miraç hadisesi, edebî bir anlatımdan ziyade daha çok dinî ilimler açısından ele alınmıştır (Akar, 1987, s.91-93).

Fars edebiyatında ise miraç hadisesi özellikle tasavvufî eserlerde önemli bir yer tutmaktadır. Mutasavvıflar manevî olarak yükselmeyi ifade etmek için miraç kelimesini kullanmışlardır (Kara, 1998, s.26). Feridüddin Attar’ın *Mantıku’t-Tayr* adlı eserinde miraç hadisesi, insanın manevî yükselişi ve hakikate ulaşması ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

2. Türk Edebiyatında Miraçnameler

Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle Türk edebiyatında da miraç olayını anlatan ve miraçname genel adıyla bilinen birçok manzum ve mensur eser kaleme alınmıştır. Müstakil olanların yanı sıra siyer, mevlit ve Hz. Peygamber’in mucizelerini anlatan eserlerle, *Muhammediye* ve *Garibname* gibi kitapların birer bölümü de miraç olayına ayrılmıştır. Bu eserlerde, genel olarak konu daha çok dinî kaynaklar esas alınarak didaktik bir şekilde ele alınmıştır. Tasavvufî açıdan işlenen mesnevi ve kasidelerde ise şairlerin hayal dünyalarının zenginliğine göre daha lirik ve sanatkârane üslup öne çıkmıştır. Miraç, Türk edebiyatında ilk defa bir motif olarak *Satuk Buğra Han Destanı*’nda görülür. Çağatay sahasında 12. yüzyılda Hakîm Ata tarafından yazıldığı kabul edilen 122 beyitlik *Mi‘râc-nâmetü’l-Hazret*, türünün ilk örneği olarak kabul edilir. Anadolu sahasında ise ilk müstakil miraçname 15. yüzyılda Ahmedî tarafından yazılmıştır (Uzun, 2005, s.135-136).

Miraçnameler genellikle belirli aşamalar çerçevesinde yazılır. Bunlar arasında Burak ile yolculuk, göğün katmanlarına yükseliş, cennet ve cehennemin görülmesi, meleklerle görüşmeler ve nihayetinde Hz. Muhammed’in Allah ile buluşması gibi

¹ “Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir.” (Kur’an-ı Kerim 17/1).

² “Andolsun ki onu iniş esnasında sidretü’l-müntehanın yanında bir daha gördü. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır. O an sidreyi bürüyen bürümüşü.” (Kur’an-ı Kerim 53/13-17).

bölümler yer alır. Bu anlatılar edebî ve tasavvufî unsurlarla zenginleştirilerek okuyucuya sunulmuştur.

2.1. Doğu Türkçesiyle Yazılmış Miraçnameler

Bu çalışmanın merkezinde yer alan metin Doğu Türkçesiyle yazılmış bir miraçnamedir. Burada metnin içeriği ve dil özellikleriyle ilgili tespitlere yer verilmiş, ardından metinden seçilen bir bölümün transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Çalışmaya konu olan eserin dışında Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış birçok miraçname bulunmaktadır. Tespit edilen miraçnameler aşağıda verilmektedir.

12. yüzyılda Hakîm Süleyman Ata tarafından yazıldığı düşünülen miraçname, Türk edebiyatında bu türün ilk örneği olarak görülse de Hakîm Ata'ya atfedilen eldeki nüshalar daha geç dönemin dil özelliklerini gösterir. Bu durumda Hakîm Süleyman Ata'nın miraçnamesi hariç tutulduğunda *Nehcû'l-Feradis*'te bulunan miraçname örneği ile 1436 yılında istinsah edilmiş olan Uygur harfli *Miraçname*'nin bu türün ilk örnekleri olduğu söylenebilir (Mert, 2023, s.13).

Literatürde *Şahrüh Miraçnamesi* olarak da geçen Doğu Türkçesine ait *Miraçname*'nin biri Arap ikisi Uygur harfli olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır.

1) Paris Nüshası

Paris Bibliotheque Nationale Supplement turc. 190'da *Tezkire-i Evliya* ile aynı cilt içinde bulunur. Toplam 265 varaktan oluşan kitabın 68 varağını kapsar. Kitap 1898 yılında İstanbul'daki Fransız elçisi tarafından edinilmiş ve Fransa'ya götürülmüştür (Blochet, 1932, s.254). Yazma içerisinde *Miraçname*'nin olduğu kısımda yazara dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak *Tezkire-i Evliya* metninin ketebe kaydında Ebu Malik Bahşı ismi yer alır. Eserin *Tezkire-i Evliya* ile aynı mecmua içinde bulunması ve kullanılan kâğıt türüyle yazının benzerliği dolayısıyla *Miraçname*'nin müstensihinin de aynı kişi olduğu kabul edilmektedir (Gruber, 2008, s.266). Nüsha üzerine ilk kapsamlı çalışma Fransa'da Pavet de Courteille (1882) tarafından yapılmıştır. Courteille'in bu çalışması uzunca bir girişin ardından metnin Fransızcaya çevirisi ve Uygur harfli metnin Arap harfleriyle transkripsiyonunu içermektedir. Türkiye'de ise Fahir İz (1938) bu nüshayı transkribe edip Türkiye Türkçesine aktararak bitirme tezi olarak hazırlamıştır. Daha sonra W. M. Thackston (1994) eseri transkribe edip İngilizceye çevirmiştir. Max Scherberger (2003) ise metni Latin harfleriyle transkribe etmiş ve Almancaya çevirmiştir. Christiane Jacqueline Gruber'in ise yazmayı sanat tarihi açısından incelediği pek çok çalışması bulunmaktadır. Son olarak Abdullah Mert (2023), eserin Paris ve çeşitli koleksiyonlarda yer alan Uygur harfli nüshaları ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Arap harfli nüshasını karşılaştırmalı olarak ele alıp incelemiştir.

2) İstanbul (Süleymaniye) Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümünde 2848 numara ile bulunan Arap harfli nüsha da *Tezkire-i Evliya* ile aynı cilt içinde yer almaktadır. Mecmuanın 1b-12b sayfaları arasında *Miraçname*, 13b-151a sayfaları arasında ise Feridüddin Attar'ın *Tezkire-i Evliya*'sının Çağatay Türkçesiyle tercümesi yer almaktadır. *Miraçname*'nin sonunda herhangi bir ketebe kaydı bulunmazken *Tezkire-i Evliya*'nın sonunda eserin hicri Recep 917 (miladi Eylül/Ekim 1511) yılında Mısır'da Nureddin Ali bin Kîçkine Seyyid Ali El-Talekanî tarafından istinsah edildiği belirtilmiştir (Mi'râcnâme, 2025).

Yazma, Osman Fikri Sertkaya tarafından 1968 yılında lisans bitirme tezi olarak hazırlanmıştır.

3) Çeşitli Koleksiyonlarda Yer Alan Metin Parçaları

Private Collection, Paris

The David Collection, Kopenhag
Serakani Collection, Oxfordshire

Serkani koleksiyonundaki bazı sayfalar *Nehcû'l-Feradis* adıyla müzayedeye çıkarılmış olup ilgili görseller çevrimiçi ağ ortamında bulunmaktadır (Nehcû'l-Feradis, 2019).

Bu üç koleksiyonda yer alan yazmalar Gruber ve Elanor Sims tarafından İslam sanatları ve ilahiyat açısından ele alınarak çalışılmış, Abdullah Mert tarafından ise Paris nüshasıyla örtüşen yazma parçalarının transkripsiyonları yapılmıştır (Mert, 2023, s.15).

4) Macaristan Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Miraçname

Eser, Budapeşte'de bulunan Macaristan Bilimler Akademisi Kütüphanesi Türk El Yazmaları Koleksiyonunda Török F.70 numarasıyla korunmaktadır. Katalogda *Mirac-ı Mustafa* adıyla kayıtlı yazmanın 1a-97a sayfaları arasında yer almaktadır. Molla Kabil Seyyid adlı müstensih tarafından her sayfa 21 satır hâlinde nestalik hattıyla yazılmıştır (Mirac-ı Mustafa, 2025). Müstensih Kur'an ayetleri, hadis ve dua gibi Arapça ifadeleri kırmızı mürekkeple yazmıştır. Eserin istinsah tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak kâğıt özelliklerinden hareketle 18. yüzyılın sonlarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Eser Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış olup bölüm başlıkları, ayet, hadis ve dualar Arapça yazılmış, bazı Farsça şiir parçalarına yer verilmiştir. Eserin, kütüphaneye kazandırılmadan önce Vambery'nin şahsi kütüphanesinde bulunduğu düşünülmektedir. Yazmada bulunan *Vambery A.* yazılı oval mühür de bu düşünceyi desteklemektedir (Turdiev, 2025, s.31)

2.2. Özbekistan Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesi'nde Bulunan Miraçnameler

Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Birunî adlı Şarkşinaslık Enstitüsünün Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Doğu Türkçesiyle yazılmış birkaç miraçname bulunmaktadır. Bunların bazıları büyük hacimli eser iken bazıları nispeten küçüktür. Aşağıda kütüphanenin kataloğuna göre 22 miraçname ile ilgili bilgi yer almaktadır:

1) Kütüphanede 4178 numarayla kayıtlı olan eser 146 varaktan oluşan bir mecmuadır. Mecmuada Nadim'in Türkçe şiirleri, *Hacname*, *Sefername* ve *Mevlûdname*'nin ardından *Miraçname*'ye yer verilmiştir. Endüstriyel (modern) kâğıda yazılan eserin her sayfasında 11 satır bulunmaktadır. Eser, "*Hamd u sipâs-ı bî-kıyâs ol zât-ı akdes-i cihân âferîn*" cümlesiyle başlayıp "*Kılmağul nâdim kuluğnu bî-naşîb rahmetiğdin ey Hüdâvend*" cümlesiyle sona ermektedir.

2) Kütüphanede 8548 numarada korunan yazma, 128 varak olup endüstriyel (modern) kâğıda 15 satır hâlinde nestalik hattıyla yazılmıştır. Eser, "*Faşl-ı evvel der-beyân-i Allâhü Te'âlâ. Bir tünde mi'râc H'âce-i Seyyid-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem*" şeklinde başlayıp "*Ve yana Resûl-ı Hüdâ barıp Mekkeni hem aldılar. Müsülmânlar şâd kâfirler gamgîn boldılar. Vallahü a'lem... du'a*" cümleleriyle sona ermektedir.

3) 785 numara ile kayıtlı olan miraçname, 126 varak olup her sayfada 16 satır yer alır. Ketebe kaydında müstensihin Muhammed Molla İbn Ray olduğu yazılıdır. Eserin ilk cümlesi, "*Muştafânın küçük hâlinde hemîşe ol ak yoluk Muştafânın hizmetide bolur*" şeklinde olup son kısmı ise "*Ol tîğ-i şeytân münkerlig bed-baht boldı. Ve'l-hamdülillâhi rabbü'l-'âlemîn eş-şalâtü 'alâ Rasûlihi Muhammedin ve âlihi ecma'in*" şeklindedir.

4) 12116 numara altında muhafaza edilen ve beş eserden oluşan mecmuanın üçüncü eseri Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir *Miraçname* olup kitabın 192b-238b

sayfalarında yer almaktadır. Toplam 46 varaktan oluşan eser oryantal kâğıda 11 satır hâlinde yazılmıştır. Eser “*Sübḥānellezi esrā ba‘de leylen mine‘l-Mescidi‘l-Ḥaram ile‘l-Mescidi‘l-Akṣā ya‘ni ru‘yet kılpdur*” cümlesiyle başlayıp “*Kāfirler gāmgīn boldılar rahmetillāhi te‘ālā müsūlmānlarke, la‘net şeyṭān kāfirlergā boldı. temmet*” cümlesiyle sona ermektedir.

5) 7665 numara ile korunan mecmuanın ikinci metni olan eser, yazmanın 114a-148b sayfaları arasında yer almaktadır. Oryantal kâğıda 21-23 satır hâlinde yazılmış olan eserin ilk cümlesi, “*Kā‘b el-Aḥbār raḥıyallahu anḥ rivāyet kıtur kim ‘Abdulmuṭṭalibniḡ oḡlānları köp érdi amma ‘Abdullāhı barḥadın artık sevür érdi*” şeklinde olup son kısmı, “*Yā Muḥammed biz ol yigitke ez-nidā rūzı kılduḡ, kūnike ikki dāneki ziyāde bolmas, andın ziyāde kılabilmes-sén. Vallāhu a‘lem bi‘ş-şevāb*” şeklindedir.

6) 12012 numara ile kayıtlı bir mecmuanın dördüncü eseri olup 230b-249a sayfaları arasındadır. Eser 13 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmıştır. Eser, Arapça hamd ve Farsça na‘t cümleleriyle başlar. Sonndan eksik olan eser “*Ottuz üç minṡe kelām maḡa aydı, hemme secde maḡa ‘ayān boldı, Ḥūdā-yı Te‘ālāḡa kūstāhlık kılp*” cümleleriyle son bulmaktadır.

7) Kütüphanede 6633 numara ile kayıtlı mecmuada üç eser bulunmaktadır. İlk iki eser Fedāyī mahlaslı bir şaire aittir. 1b sayfasında aynı şairin birkaç hadise Çāḡatay Türkçesiyle yaptığı şerhleri yer alır. 8b-13b sayfalarında ise şairin manzum miraçnamesi vardır. Her sayfasında iki sütun, 15 satır olarak hazırlanan nüsha nestalik yazısıyla yazılmıştır. 13b sayfasında eserin hicri 1284 (miladi 1867-1868) yıllarında tamamlandığına dair kayıt vardır. Eserin ilk beyti

“*Tıḡlaḡıl mēniḡ sözim ey sāmī‘-a*

‘*Ömr-i ādem miṡl-i berḡ-i lāmi‘-a*” şeklindedir.

“*Tartalı biz ēmdi taḡrīr-i raḡam*

Hāḡ Te‘ālā eylegey luṡf-ı kerem” beytiyle sona ermektedir.

Mecmuadaki Fedāyī’nin sonraki eseri *İltimasname-yi Veysel Karanī* olup onun dışında Ahmed Yesevī’nin hikmetlerine de yer verilmiştir.

8) Kütüphanede 7539 numara ile kayıt altına alınan bu eser, Fedāyī’nin miraçnamesinin eksik bir nüshasıdır. 18 varak olup oryantal kâğıda 14 satır hâlinde yazılmış olan yazma başlangıç kısmından eksiktir. “*Kişi buyurdı pādīṡāḡ minḡ kiṡisi kēlip neḡe yıllar*” cümlesiyle başlayan eser,

“*Tartalım ēmdi bu taḡrīr-i raḡam*

Hāḡ Te‘ālā eyleḡıl luṡf-ı kerem” beytiyle sona ermektedir.

9) 12085 numara ile kayıtlı olan bir mecmuanın 54b-71b sayfaları arasında bulunmaktadır. Mecmuada üç eser yer almakta olup *Miraḡname* mecmuanın üçüncü eseridir. 11 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmıştır. Eserin ilk cümlesi, “*Lā ilāḡe illallāhu vaḡdehu la-şerikeleh lehü mülkü ve lehü‘l-ḡamdi yuḡyī ve yumīt*” şeklinde olup son cümlesi ise “*Hemme kiṡiler bildiler dostlar şādmān dūṡmenler gāmgīn boldılar ve billāhi‘t-tevfīḡ*” şeklindedir.

10) 4188 numaralı mecmuanın 252a-269b sayfaları arasında yer alan eser, 7 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmış olup mecmuadaki on yedinci metindir. Eser, “*Ḥaberde andaḡ kēltürüpdürler kim kūnlerdin bir kūn*” cümlesiyle başlayıp “*Yā Rab ve ṡallallāhu ‘ālā ḡayr ḡalaḡahu Muḥammed ve ālihi ve aṡḡābihi ecmā‘in ve erḡamnā me‘ahüm bi-rahmetike yā erḡame‘r-raḡimīn. temmet*” cümlesiyle sona ermektedir.

11) 12070 numarada kayıtlı olan eser, mecmuanın 1b-17a sayfaları arasında yer almaktadır. Hz. Muhammed’in hayatını konu alan mecmuanın ilk eseri olan metin 19 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmıştır. Eserin ilk cümlesi, “*Sübḥānellezi esrā ba‘dehu leylen mine‘l-Mescidi‘l-Ḥaram ile‘l-Mescidi‘l-Akṣā ya‘ni ariḡtur*” şeklinde olup son cümlesi ise “*Ḥāzret-i Muḥammed Muṡṡafā ṡallallāhu ‘aleyhi ve sellemniḡ ḡürmetidin penāḡ bērip şēfā‘atleridin naṡīb kılgay-sén, āmīn*” şeklindedir.

12) 1628 numara ile kayıtlı manzum bir miraçname olan eser, mecmuanın 1b-12a sayfaları arasında bulunmaktadır ve mecmuanın ilk eseridir. 11 satır, 2 sütun hâlinde oryantal kâğıda yazılmış olan eser,

“Rivāyet kıldı ‘Abdullāh ‘Abbās

Tapılmasdur anıñ dēk bihter nās” beytiyle başlayıp

“Ki kördüm dūzaḥ otını ‘acāyib

Yana türlüḡ ‘azābı bir ġarāyib” şeklinde sona ermektedir.

13) 6218 numara ile kayıtlı olan bir mecmuanın üçüncü eseri olup 31b-41b sayfaları arasındadır. Her sayfada 11 satır olarak oryantal kâğıda yazılmıştır. Eser manzum bir miraçname olup başına *Mi‘rācnāme-yi ān Ḥazret ş.a.v.* yazılmıştır. Eser, adından anlaşılacağı üzere Hakīm Ata’nın miraçnamesi olmalıdır, nitekim eserin sonunda bu konuda kayıt bulunmaktadır: *“Ḥakīm Ḥvāce Süleymān Resūl mi‘rācın dēdi, Resūlnı medḥin aydı, dostike yādḡār kıldı.”* Eser,

Bir bar erklig körklüg kıldı-ya

Muṣṭafādın müjde ümmetike kıldı-ya beytiyle başlayıp

“Tamām boldı mi‘rāc-name-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem” cümlesiyle sona ermektedir.

14) 11938 numara ile kayıtlı olan eserde dinî tasavvufî eserler ve hikmetler bulunmaktadır. Mecmuanın ikinci eseri manzum bir miraçname olup Hakīm Ata’ya aittir. Eser, 13 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmıştır ve yazmanın 27b-36a sayfaları arasında bulunmaktadır. Basmelenin ardından eserin ilk beyti aşağıdaki gibidir:

“Bir bar erklig körklüg nazār kıldı-ya

Muṣṭafādın müjde ümmetike kēldi-ya”

Eser şu beyit ile sona ermektedir:

“Ḥakīm Ḥvāce Süleymān Resūl mi‘rācın aydı

Resūlnı medḥin aytıp dostike yādḡār kıldı”.

15) 12045 numara ile kayıtlı bir mecmua toplam 306 varaktan oluşmakta olup 297b-306b sayfaları arasında Hakīm Ata’nın manzum *Miraçname*’si yer almaktadır. 13 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmıştır. Hakīm Ata’nın *Miraçname*’sinin diğer nüshalarında da görülen beyitle başlamaktadır. Eser sondan eksik olup

“Taḡla maḡşerde şefā‘at eyleş ey ‘ālī cenāb

Bolmasa bu ‘āşī ümmetlerni aḡvāli ḡarāb” beytiyle sona ermektedir.

16) 13085 numaralı mecmuanın altıncı metni olan eser, mecmuanın 29a-36b sayfaları arasında bulunmaktadır. Kul Süleyman tarafından kaleme alınan eserin bu nüshası 15 satır, iki sütun olarak oryantal kâğıda yazılmıştır.

“Bir ü bar erklig melik körklüg nazār kıldı-yā” şeklinde başlayıp *“Resūl medḥin aytıban dostḡa yādḡār kıldı-yā”* şeklinde sona eren eser manzum bir miraçnamedir.

Anlaşıldığı gibi bu eser de aslında Hakīm Ata’ya ait eserin bir nüshası olmalıdır.

17) 12752 numara ile kayıtlı olan eser, mecmuanın 100b-107b sayfaları arasında bulunan manzum bir miraçnamedir. Eser, 11 satır, iki sütun şeklinde oryantal kâğıda yazılmıştır.

“Hem hidāyetni şefā‘at eylegil

Ḥālīkā lutf-i ‘ināyet eylegil” beytiyle başlayıp

“Ḥaḡ keçürgey köp érür sehv-i ḡaṡā

Ol Kerīm-i Raḡmandın lutf-ı ‘aṡā” beytiyle sona eren metin, mecmuadaki beşinci metindir.

18) Kütüphanede 5661 numara ile muhafaza edilen eser, mecmuanın 58b-64a sayfaları arasında yer alıp 15 satır olarak oryantal kâğıda yazılmıştır. Mecmuanın onuncu eseri olan metnin ilk cümlesi, *“Be-nām-ı Ḥazret Ḥallaḡ-ı ‘ālem kıılır kudret bile tofraḡdın ādem mā‘indür cihānda ḡilm-i yezdān”* şeklindedir. Eser,

“Kemīnemle bazār yettim üçün dil efkār

Dāyim yığla zār zār körüp nesimler” beytiyle sona ermektedir.

19) Kütüphanede 13210 numarada korunan eser, mecmuanın 41b-45b sayfaları arasında bulunmakta olup 17 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmıştır ve mecmuanın beşinci metnidir. Eser,

“Be-nām-ı Hâzret-i Hallak-ı ‘âlem

Ğılur kudret bilen tofrakdın âdem” beytiyle başlayıp

“Günâhlarığa bâkî revnağ zār

Cehennem otığa kılma giriftâr” beytiyle sona eren manzum bir miraçnamedir.

20) 574 numara ile kayıtlı mecmuanın 63a-66a sayfaları arasında manzum bir miraçname yer almaktadır. Mecmuanın beşinci eseri olup 17 satır hâlinde oryantal kâğıda yazılmıştır. Hakîm Ata’nın şiirleriyle benzerlik gösteren eserin ketebe kaydında yazara ve eserin yazılış tarihine dair bilgi bulunmazken yazının baki ömrün ise geçici olduğuna dair ifadeler yer almaktadır.

“Höş merhamet Hüdâyım körün nazâr kıldı-ya” dizesiyle başlayan eser,

“İlâhum rahmet êtgil kul degenlerni” şeklinde sona ermektedir.

21) Toplam 9 eserden oluşan 11440 numaralı mecmuanın 47b-48b arasında bulunan manzum bir miraçnamedir. Her sayfada 15 satır olarak oryantal kâğıda yazılmış olan eserin ilk kısmı,

“Muştafâdın müjde ümmetike keldi-ya

‘Atâ yiberür sizke ümmet kıldı-ya

Biz dek ‘âşî kullarığa anı Resûl kıldı-ya” şeklindedir.

Eser sondan eksik olup

“Resûl eşikke çıktı anda Burâk kördi

Hak san‘atın köriben tan ‘acâyib kaldı-ya” beytiyle son bulmaktadır.

Bu eser de Hakîm Ata’ya ait miraçnamenin bir nüshası olmalıdır.

22) Kütüphanede bulunan bir diğer miraçname ise 5740 numara ile kayıtlı olup çalışmamız bu eser üzerine hazırlanmıştır. Aşağıda eser ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir.

3. Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Miraçname

Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Biruni adlı Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesi’nde 5740 numara altında muhafaza edilen mecmuanın 1b-73a sayfaları arasında Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir miraçname yer alır. Mecmuadaki ilk metin olan eser, oryantal kâğıda 11 satır hâlinde nestalik hattıyla yazılmıştır. Kitap ölçüsü 26x14,5; metnin ölçüsü 16,5x8 cm’dir. Aynı mecmuanın 74b-190b sayfaları arasında *Rahatü’l-Kulüb* adlı eser, 190b-195b sayfaları arasında ise *Kıssa-yı Üveyse’l-Karânî* adlı eser yer almaktadır. Eserin cilt kapağı siyah mukavvadan yapılmıştır. Kapağın ön ve arka yüzlerinde soluk kırmızı yaldızlarla oyulmuş, badem şeklinde şemse bulunmaktadır. Şemsenin altında ve üstünde şamdanlar vardır ve bu şamdanların üst ve alt kısımlarına sarı renkte laleler oyulmuştur. Kapağın iç kısmında “Molla Kâmil” yazılıdır. Buradan hareketle kapaktaki süslerin Molla Kâmil adlı biri tarafından yapıldığı söylenebilir.

Eserde, yazara ve eserin kaleme alınış tarihine dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak kitap cildi, kullanılan kâğıt ve eserin dil özelliklerinden yola çıkarak XVIII. yüzyıla ait bir el yazması olduğu söylenebilir.

Eserin iki yerinde manzum parçalar bulunmaktadır. İlki 16 mısradan ibaret olup *Münâcât-ı Hâzret-i Muhammed Muştafâ* adını taşır. İkincisi eserin sonunda yer almakta ve 24 mısradan oluşmaktadır. Sonda yer alan şiirdeki ilk iki mısra ferağ kaydı niteliği taşımakta olup Farsça yazılmış ve eserin Perşembe günü tamamlandığı belirtilmiştir:

Şud be-tevfik-i Hudâ-yi lâ-yenâm

Nûsha genel olarak düzgün bir hatla özenle istinsah edilmiştir. Ancak bazı yerlerde müstensih tarafından cümle veya kelimeler mükerrer yazılmıştır. Bu tür durumlarda mükerrer olanların üstü çizildiği gibi bazen “zâyide” ifadesi ile fazladan yazıldığı belirtilmiştir.

Eser, yazmanın 1b sayfasından geleneğe uygun olarak besmele ile başlamaktadır. Daha sonra Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e naat ile devam edilmiş, İsrâ suresinin ilk ayeti aktarıldıktan sonra bu ayetin İbn Abbas tarafından yapılan şerhine yer verilmiştir. Daha sonra miraç hadisesinin anlatımına geçilmiştir. İlk olarak Hz. Peygamber’in gökyüzünün ilk katına yükselmesi ve burada gördüğü melekler, peygamberler ve çeşitli olayların anlatımını içeren ve yirmi beyandan oluşan bölüm gelir. Ardından diğer katlarda yaşanan olaylar aktarılır. Arşta yaşanan olaylar ve *Kâbe Kavseyn* makamına ulaştıktan sonra Hz. Peygamber ve Hz. Cebail, Cabulsa ve Cabulka şehirlerine gider. Daha sonra Beytül-Makdis’e dönerek Şam’dan dönen kervan ile yaşanan olaylar beyan edilerek eser son bulur.

3.1. Eserin Dil Özellikleri

Metin, yazıldığı dönem olan klasik sonrası Çağatay Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır. Buna bağlı olarak aynı coğrafyada ve aynı zaman diliminde kaleme alınan diğer eserlerle ortak dil özelliklerine sahiptir. Bu sebeple bu çalışmada eserin klasik Çağatay Türkçesinden ayrılan yönlerinin tespiti ve açıklanmasına yer verilmiştir.

Eserin dilinde Farsça unsurlar dikkat çekmektedir. Kitabın ferağ kaydı niteliğini taşıyan şiirinin ilk beyti bütünüyle Farsçadır. Bunun dışında Farsça çokluk eki bazı tamlamalarda kullanılmıştır: *nî‘methâ-yi elvân* (16b/11), *kenîzehâ-yi hûru’l-‘ayn* (46a/4), *çendân çendân melâ‘ikhâ-yi bisyâr kördüm* (54b/10).

3.1.1. İmla Özellikleri

İncelenen Çağatayca *Miraçname* düzgün nestalik yazısıyla istinsah edilmiştir. Genel olarak Çağatayca eserlerin imla özelliklerine sahiptir. Arapça ve Farsça kelimeler aslına uygun olarak yazılırken bazı durumlarda farklı yazımlara başvurulmuştur:

زغفران *bahr* (35b/7), هریر *harîr* (37b/1), روه *rûh* (52a/72), تعزيم *ta‘zîm* (38b/1), زغفران *zağferân* (43b/10, 45a/5, 46b/3)

Kelimelerin Türkçeleştirilmesi olarak da zikredilebilecek yukarıdaki örnekler metinde fazla değildir. Ayrıca ilgili kelimelerin aslına uygun yazımları da metinde yer almaktadır.

Metinde Türkçe kelimeler için *te* (ت) harfi kullanılmışsa da *tag* kelimesi 2 yerde طاغ (20b/6, 59b/1) şeklinde; *ot* kelimesi ise 1 yerde اوط (27b/5) olarak yazılmıştır.

“Kilit” anlamında *kıfl* kelimesi metinde 1 yerde *kulf* olarak yazılmış, ancak haşiyede daha sonra düzeltilmiştir (12b/7).

3.1.2. Fonetik Özellikler

r ünsüzü

Metinde bazı kelimelerde *r* ünsüzü zaman zaman düşse de daha çok korunmuştur. Aynı kelimelerin hem *r*’li; *birle* (1b/5), *ermes* (2b/9) hem de *r*’siz şekilleri; *bîle* (73a/6), *emes* (40b/10) metinde mevcuttur. *Birle* şekli metinde 77 yerde, *bîle* şekli ise 6 yerde; *ermes* şekli 6 yerde, *êmes* şekli 1 yerde görülür.

Metinde *kırtul-* fiilinde de *r* sesi düşmüşken *kutulur-miz* (67a/11), öğret-fiilinde metateze uğramıştır: *örgettim* (64b/4).

y- ünsüzü

Metinde kelime başındaki y- sesinin durumu karışıktır. Aynı kelimenin iki farklı şekli görülebilmektedir. 12 örnekte *yiber-* fiili, 4 örnekte *iber-* fiili kullanılırken 4 yerde *yırac* olarak yazılan kelime 2 yerde *ırac* şeklinde geçer:

yiberür-mén (30b/6), *yiberdiñ* (59b/2) ~ *iberür-mén* (30a/10), *iberdi mü* (13a/5)
yırac (46b/10) ~ *ıracıklı* (53b/6), *ıracıklı* (57b/5)

p ~ f meselesi

Metinde Türkçe kelimelerde p>f değişimine, *tofrağ* (38a/6) kelimesinin dışında “çuval, torba” anlamına gelen *kap* kelimesinde (*kafı* 70a/11), 2 kez kullanılan *yap-* (72b/3, 73a/4) fiiline karşın 1 kez kullanılan *yafı* (6b/11) imlasında da rastlanmaktadır. Ayrıca söz konusu ses değişimi Farsça *pencere* ve *pervâne* gibi kelimelerde de karşımıza çıkmaktadır: *fencere* (11a/9), *fervâneler* (74b/4).

Ancak p’lerin f’ye dönme eğilimine aykırı olarak Farsça *fâş* kelimesi 1 yerde *pâş* (6b/10) şeklindedir. Metinde bunun dışında p~f hususunda ikili varyantlar mevcut olmayıp aslına uygun kullanım arz etmektedir.

t- ünsüzü

Kelime başında t’ler *turur*’un ekleşmesi ve *dé-* fiili dışında korunmuştur. *tola* (10a/6), *tiş* (34a/6), *töşük* (6b/3) *tıl* (16a/7). 3 kez kullanılan *tağı* kelimesine (35b/4, 65a/3, 68a/3) karşın kelimenin *dağı* şeklindeki imlasına rastlanmamıştır.

v > y değişimi

Metinde *ev* ses grubu bazı kelimelerde *öy* şeklinde görülür: *söyüp* (48a/1), *öyke* (39a/2).

Kalınlık-incelik uyumu

Metinde genel olarak kalınlık-incelik uyumu vardır. Ancak uyuma aykırılık gösteren durumların sayısı da az değildir. Örneğin *siz* zamirine yönelme hâli eki 6 kez +*ke*, 3 kez +*ğa* olarak gelmiştir: *sizke* (10a/11) ~ *sizğa* (2a/7).

Metinde kalınlık-incelik uyumu meselesinde karmaşıklık arz eden durumlar aynı kelimelerde de görülmektedir:

yerğa (44b/7) ~ *yerke* (59b/5), *özğa* “başka” (5b/9) ~ *özgelerni* (8b/5), *yemağ* (47a/1) ~ *bêrmek* (56a/3), *öterğa* (51b/8) ~ *öterke* (56a/2), *otlageyler* (47a/6), *tilleriğa* (25a/9).

3.1.3. Morfolojik Özellikler

Belirtme ve ilgi hâli ekinin durumu

Metinde genel olarak belirtme hâli eki +*nI*, ilgi hâli eki ise +*nIñ*/+*Iñ* olup bazı yerlerde belirtme hâli ekinin ilgi fonksiyonuyla kullanıldığı görülür: *müğlarnı âvâzı* (4b/7), *olarnı başı* (15b/9), *ümmeñlerimni hâli* (5b/8), *tamğan kaçresini hesâbını* (41a/3), *ölümni şıfatnı sordum* (29b/3).

Nadiren de olsa bu durumun tersi bir kullanıma da rastlamak mümkündür: *Hañret-i Musâ-yı Kelimullahnıñ kördüm* (10b/9), *Ĥudâ-yı te’âlâ bularnıñ sizni üçün tirgüzdi* (10a/10).

İyelik eki yığılması

Metinde bazı durumlarda iyelik eki yığılması görülmektedir. Bu durum genellikle 3. teklik şahıs iyelik ekinin kalıplaşması sonucunda ortaya çıkmaktadır: *elgileride* (30b/8), *burnıları* (31a/3), *tamâmısı* (35a/4), *aldılarğa* (31b/9).

3.1.4. Söz Varlığı

Metinde birden fazla kelimenin zamanla kaynaşarak tek bir kelime hâline gelmesi durumu görülmektedir. Bunlardan biri *şol/şul* işaret zamiri olup (*uş+ol > şol*) metinde 17 kez kullanılmış, *oşal* şekli ise 6 kez kullanılmıştır. *Şol/şul* zamirinin etkisiyle ortaya çıkan *bul* işaret zamiri de metinde 6 kez geçmektedir.

Metinde klasik dönemin eserlerinde rastlanmayan, mahalli unsur olarak nitelendirilebilen bazı kelimeler vardır. Bunlardan biri eskiden sadece “dehlemek” anlamıyla sınırlı olan **hayda**- fiili olup metinde 3 kez kullanılmıştır: *bulutlarını her tar[af]ge haydap yamğur yağdurgey* (22a/6).

Hayvanların safra kesesi için kullanılan **öteke** kelimesi de mahalli unsur olarak değerlendirilebilir. Kelime günümüzde Özbekçede yaşamaktadır (Özbek Dili, Edebiyatı ve Folkloru Enstitüsü V, 2020, s.176). Metinde şu cümlede geçer: *çehâr-pâlarını ötekeside kân dek düzâhka hayda keler* (16a/10).

Klasik sonrası dönemde “kenar, uç” anlamlarında *çek*, *çeke* gibi şekillerle rastlanan kelime metinde **çekke** şeklinde kullanılmıştır: *olarıñ tillerini çekkeleridin tartıp turupdurlar* (19a/9). Aynı kökten *çek*, *çegärä*, *çekkä* gibi kelimeler Özbekçede vardır (Özbek Dili, Edebiyatı ve Folkloru Enstitüsü IV, 2020, s.472-474).

Çöm- fiiline edilgenlik ekinin gelmesiyle oluşan **çömül**- metinde “yıkanmak” (Özbek Dili, Edebiyatı ve Folkloru Enstitüsü IV, 2020, s. 524) anlamıyla geçer: *deryâğa tüşüp çömüldi* (72b/6).

4. Metin Örneği

4.1. Transkripsiyon

Refrefni kördüm, cāy-ı namāz êlgide ve cāy-ı namāzı sebz zümüriddin kenāresi mervāriddin. Ve mundın mēni yukarı alıp çıktı. Rāst ‘arške yētkürdi. Ança ‘acāyib ü ġarāyiblerini ‘arşnıñ tüpide kördüm. Ança yētti ṭabaqa āsmānda ‘acāyibāt kördüm ve ‘arşnıñ tüpideki ‘acāyibātlarının aldıda hīç nēmeçe êrmes. Hāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aydılar ve ‘arşnıñ altı yüz miñ pāyesi bar êrdi. Ve her pāyeside altı yüz miñ kandil ve her kandilde altı yüz miñ şehristān ve her şehristānda altı yüz miñ kaşr-ı sarāy ve her kaşr-ı sarāyda altı yüz miñ öy ve her öyde altı yüz miñ şaf ve her şafda altı yüz miñ taht ve her tahtda çendān çendān melā’ikhā-yı bisyār kördüm. Hesābını Hūdā-yı te’ālā bilgey ve hīç kim bilmes. Hemmesi tesbīhğa meşğul turur. Ve ol sâ’atde nidā kēldi ki: Yā Muhammed ‘arşğa çıkqıl. Derhāl na’leynni saldım, yalañ ayağ bolup ‘arške çıktım ve ‘arş ayağımın astıda lerzeğa kēldi. Hūdā-yı te’ālādın nidā kēldi: ‘Arş, mēniñ ḥabībim ve dōstum senin üstüne çıktı. Nēme üçün teprenür-sēn? Nidā kēldi ve ‘arş nāleke kēlip aydı ki: Ey bar Hūdāyā eḥadā şamedā ma’būdā ḥayyü’l-ḳadīm eḥad şamed ve ey kerīm-i kārşāz bende-nevāz, özün va’de kılıp êrdin. Mi’rāc kēçesi dōstum Muhammed, ḥabībim Muhammed sēniñ üstüne na’leyn birle çıksun dēp êrdin. Ḥabībim Muhammedniñ nāleyniniñ gubārıdın sēni mağfired kılāy dēp êrdin, ümīd-vār bolup hoş-ḥāl yürüp êrdim. Hālā dōstun Muhammed na’leynni salıp çıktı. Mēn nā-ümīd bolup ḳaldım, dēdi. Perverdigār-ı ‘ālemdin nidā kēldi ki: Yā Muhammed na’leynni kēygi dēp ve ‘arške çıkqıl. Mēniñ ‘arşım sēniñ na’leyniñni ārzū kılādur anıñ üçün lerzeke kēlipdür, dēp nidā kēldi. Hāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aydılar: Na’leynni kēyip yürdüm. ‘Arşnıñ ortasığa yēttim. ‘Arş lerzedin turdı. Refref mēni köterip yētti miñ aḳ serā-perdedin ve yētti miñ kızıl serā-perdedin ve yētti miñ sarık serā-perdedin ve yētti miñ kök serā-perde rüşnālğıdın munça serā-perdelerdin ötkerdiler. Ve her serā-perdeniñ aralığı bēş yüz [yıl]cılık yol êrdi. Ammā Refref kēlip bir perdede turdı, aydı: Maña mundın öterke fermān yoḳtur, dēdi. Hāzret-i Resūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aydılar:

Mèn hayrân bolup qaldım dëdiler. Ol yêrlerniñ heybet ve şalâbet-i ‘azametidin bî-hûş bola yazdım ve barça a‘zâlarım lerzeğa keldi¹ tâ ki şol sâ‘atde bir şemâl peydâ boldı. Hôş bûy ağzımğa sût dëk nêmerse tamdı yumşaklığı be-cây-ı misk ki tatlığ şekerin tatlıkrağ ve muzdın savukrağ ve kâfûrdın hōş-bûyrağ. Anı tattım yana aqlımğa keldim. Özümni toktattım. Başımni secdeğa koydum ve eşittim: Yâ Muḥammed vaqt-i secde êrmes. Mëndür-mên yana mëndin özge kişi bolmas kimdür? Mên ve mëndür-mên degey andağ ki Ḥudâ-yı te‘âlâ Kelâm-ı mecîdde ve Qur‘ân-ı ḥamîdde yâd kılıpdur ki kavlehu te‘âlâ *innî enallâhu rabbu‘l-‘âlemîn*² ya‘nî mëndür-mên Ḥudâ-yı te‘âlâyıñ, sêni perveriş kıladurğan, saña rızk bêredürğan ve sêni yaratқан mëndür-mên dëp. Bu nidânı eşittim. Bildim ḥamd ü senâ aytur maḥal bolupdur dëp şol ḥamd ü senâğa ağız açtım {til} tilimğa şol keldi: *Et-teḥiyyâtü lillâhi ve‘ş-şalevâtü ve‘t-tayyibât* dëp turdum. Şol zamân Ḥudâ-yı te‘âlâdın âvâz keldi ki *Es-selâmü ‘aleyke eyyühen-nebiyyü ve rahmetüllahi ve berekâtühü* dëp ‘inâyet kılıp bu sözni aydı. Ḥudâ-yı te‘âlâ üç kelime söz aydı ve mên aydım şâyed mundın uluğrağ tapqay-mên mü? dëp aydım: *Es-selâmü ‘aleynâ ve ‘alâ ‘ibâdillahi‘ş-şâlihîn* dëp aydım. Ve Ḥudâ-yı te‘âlâdın nidâ keldi: Yâ Muḥammed mênin bu ‘inâyetlerimge ‘âşî câfi ümmetleriñni şerik kılğıl dëp aydı. Ve Ḥudâ-yı te‘âlâdın ümmetlerimğa bir tuḥfe alıp baray dëdim. Ve yana nidâ keldi ki: Yâ Muḥammed ne tiler-sen tilegil ve her ne nêmerse tilesen dergâhımda bardur. Ve ferîşteler aydılar: *Eşhedü en lâ ilâhe illâ‘llah ve eşhedü enne Muḥammeden ‘abdühü ve resûlühü* dëp aydılar. Ve Ḥudâ-yı te‘âlâ aydı: Her kim maña ikrâr bolsa ve mênin barlıkımğa imân keltürse ve sênin sünnetleriñni ber-câ keltürse ol kişini âmurziş kılur-mên ve günâhlarını ma‘fîret kılıp sênin şefâ‘atini oşal ümmetleriñe kılur-mên. (54a/10 - 57b/3)

4.2. Türkiye Türkçesine Aktarma

51

Refref’i gördüm, elinde seccade [vardı] ve [bu] seccadesi yeşil zümrütten [olup] kenarları incidendi. Beni onunla alıp yukarı çıkardı ve doğrudan arşa ulaştırdı. Arşın dibinde çok sayıda olağanüstü şeyler gördüm. Yedi kat semada gördüğüm olağanüstülükler, arşın dibinde gördüklerimin yanında hiç kalır. Hazret-i Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem [şöyle] söylediler: Arşın altı yüz bin basamağı vardı ve her basamağında altı yüz bin kandil ve her kandilde altı yüz bin şehir ve her şehirde altı yüz bin saray ve her sarayda altı yüz bin ev ve her evde altı yüz bin saf ve her safta altı yüz bin taht ve her tahtta çok sayıda melek gördüm. Hesabını Yüce Allah bilir, başka kimse bilmez. Her biri Allah’ı anmakla meşguldür. O sırada “Ey Muhammed, arşa çık!” diye bir ses geldi. Hemen ayakkabılarımı çıkarıp yalın ayakla arşa çıktım. Arş ayağımın altında titremeye başladı. Yüce Allah’tan “[Ey] arş! Benim sevgilim, dostum senin üzerindeyken niçin titrersin?” diye nida geldi. Arş inlemeye başlayıp [şöyle] söyledi: “Ey var ve bir olan, hiç kimseye muhtaç olmayan, herkesin muhtaç olduğu, kendisine ibadet edilen, ebedi hayat sahibi, cömert ve kullarının gönlünü hoş tutan Allah’ım! Bizzat sen, Miraç gecesi dostum, sevgilim Muhammed senin üstüne ayakkabılarıyla çıkacak, diyerek söz vermiştin. Sevgilim Muhammed’in ayakkabısının tozu hürmetine seni bağışlayacağım, demiştin. Ben de [bu sebeple] ümitlenip mutlu mesut yaşayıp gidiyordum. Ama şimdi dostun Muhammed, ayakkabısını çıkarıp üstüme bastı. Ben de ümitsiz bir şekilde kalakaldım.” Alemlerin yaratıcısı, “Ey Muhammed, ayakkabılarını giyip arşa çık! Benim arşım senin ayakkabılarınla çıkmanı ister, onun için titremektedir,” diye seslendi. Hz. Resul (s.a.v.) [şöyle] söylediler: “Ayakkabılarımı giyip yürüdüm, arşın ortasına geldim. Arş titremeyi bıraktı. Refref beni alıp yedi bin ak, yedi bin kırmızı, yedi bin sarı ve yedi bin mavi perdenin nurani ışığından geçirdiler. Ve bu perdelerin her birinin mesafesi beş yüz yıllık yoldu. Ama Refref bir perdeye geldiğinde durdu ve “Buradan öteye geçmeye iznim yoktur,” dedi. Hz. Resul (s.a.v.) “Şaşırıp kaldım,” dedi. “O yerlerin heybeti ve

¹ Yazmada ilk önce pâreğa yazılmış, daha sonra lerzeğa olarak düzeltilmiştir.

² “Evet, ben alemlerin rabbi olan Allah’ım.” (Kur’an-ı Kerim, 28/30)

muazzam ihtişamı karşısında aklım başımdan gitti ve bütün bedenim titremeye başladı. Tam o sırada bir rüzgar çıktı. Ağzıma hoş kokulu, süt gibi bir şey damladı; yumuşaklığı misk kıvamındaydı, tadı şekerden daha tatlı, buzdan daha soğuk ve kokusu kâfurdan daha hoştu. Onu tadınca tekrar aklım başıma geldi, kendimi sakinleştirdim. Başımı secdeye koydum ve [şu sözleri] duydum: “Ey Muhammed, vakit secde vakti değildir! Benim ben! Benden başkası değildir! Benim ben! Yüce Allah, şerefli kelamı olan Kur’an’da bundan bahsetmiştir: *innî enallāhu rabbu’l-‘ālemîn* yani “Seni besleyen, rızık veren, yaratan Yüce Allah benim, ben! Bu sözü işittim. Şükredip dua etme vakti olduğunu anlayıp ağzımı açtım ve dilimden şu [sözler] döküldü: *Tüm tahiiyeler (saygı ve selamlar), salavatlar ve iyilikler Allah’a mahsustur* diye tekrar ettim. O anda Yüce Allah’tan şöyle bir ses geldi: *Ey nebi! Allah’ın selam, rahmet ve bereketi senin üzerine olsun*. İhsanda bulunarak bu sözleri söyledi. Yüce Allah üç kelime söyledi ve ben “Bundan daha büyük [nimet] bulabilir miyim?” dedim. *Selam, bizim ve salih kullarının üzerine olsun*, dedim. Yüce Allah’tan [şöyle] ses geldi: “Ey Muhammed. Benim bu ihsanlarıma, isyankar ve cefa eden ümmetlerini de ortak et!” diye söyledi. “Yüce Allah’tan ümmetlerime bir hediye alıp gideyim,” dedim ve tekrar ses geldi: “Ey Muhammed, istediğini dile, dilediğin her şey huzurumda mevcuttur” ve [o sırada] melekler, *Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O’nun kulu ve peygamberidir*, dediler. Yüce Allah [şöyle] buyurdu: “Her kim benim varlığıma iman edip senin sünnetlerini doğru bir şekilde yerine getirirse onları bağışlayıp günahlarını affedeceğim ve senin şefaatinin o ümmetlere bahşedeceğim.”

Sonuç

Klasik sonrası Çağatay Türkçesi ile yazılmış bir miraçnamenin fonetik ve morfolojik açıdan incelendiği bu çalışma, varlığı bilinen Doğu Türkçesiyle yazılmış miraçnamelerin de tanıtılması ile bu alanda yapılacak yeni araştırmalar için bir kaynak niteliği taşımaktadır. Çalışmada, söz konusu miraçname metni dil özellikleri açısından incelenmiş; özellikle ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı bakımından diğer klasik dönem eserlerinden farklılaşan ve dikkat çeken unsurlar tespit edilmiştir. Metnin genel dil özellikleri Çağatay Türkçesinin klasik dönem özelliklerini büyük oranda devam ettirirken görülen bazı farklılıklar dönemin dil durumu hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca metindeki dinî terimlerin kullanım biçimleri hem dil hem de inanç dünyası arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu inceleme, miraçnamelerin sadece dinî-tasavvufi içerikli bir metin olmadığını; aynı zamanda Türk dili tarihi açısından da önemli bir belge olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Türkçe miraçnameler, yalnızca Hz. Muhammed’in Miraç mucizesini anlatan metinler olmakla kalmayıp Türk dilinin tarihi gelişim sürecini, edebî seyrini ve kültürel dünyasını yansıtan çok katmanlı kaynaklardır. Bu metinler aracılığıyla bir yandan dönemin dil özellikleri, kelime hazinesi, anlatım biçimleri, yazı dili ve yazı diline mahalli unsurların tesiri hakkında bilgi edinilirken; diğer yandan halkın inanç dünyası, değer yargıları, metafizik anlayışı ve dinî-tasavvufi kültürle kurduğu ilişki de gözlemlenebilmektedir. Türkçe olarak kaleme alınmış bu eserler, İslami ilimlerin halk arasında benimsenmesinde ve yayılmasında önemli rol oynamış; sözlü kültür ile yazılı gelenek arasında köprü kurarak Türk edebiyatının dinî-tasavvufi damarının şekillenmesine katkı sunmuştur. Bu yönüyle miraçnameler, hem dil tarihi açısından hem edebî gelenek açısından hem de kültür tarihi açısından önemli kaynak niteliğindedir.

Bu çalışmada tanıtılan ve üzerinde yeterince çalışma yapılmamış olan Çağatay Türkçesiyle yazılmış bazı miraçname nüshalarının, ileride gerçekleştirilecek bilimsel

araştırmalara önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir. Bu nüshaların karşılaştırmalı olarak incelenmesi hem metinler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasını sağlayacak hem de Doğu Türkçesinin tarihi gelişim çizgisine dair daha kapsamlı değerlendirmelere imkân tanıyacaktır. Aynı zamanda bu metinlerin içerik, dil ve üslup bakımından birbirleriyle olan ilişkilerinin belirlenmesi, miraçname geleneğinin Doğu Türkçesi sahasındaki seyri açısından da aydınlatıcı olacaktır. Dolayısıyla bu eserler, yalnızca bireysel metinler olarak değil, dilsel ve kültürel süreklilik açısından da birlikte ele alınması gereken değerli kaynaklardır.

Kaynakça

Akar, M. (1987). *Türk edebiyatında manzum mi'râc-nâmeler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bloch, E. (1932). *Bibliothèque nationale catalogue manuscrits Turcs I*. Bibliothèque Nationale.

Courteille, A. P. (1882). *Mirâdj-Nâmeh / publié pour la première fois d'après le manuscrit ouïgour de la Bibliothèque Nationale*. Ernest Leroux.

Gruber, Ch. J. (2008). *The Timurid "Book of ascension" (mir'ajnama): A study of text and image in a pan-asian context*. Patrimoine.

İz, F. (1938). *Miraç-nâme* [Yayımlanmamış lisans bitirme tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kara, M. (1998). Mîrâc mîrâciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un vakfiyesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (7), 25-40.

Mert, A. (2023). *Uygur harfli mi'râc-nâme*. Palet Yayınları.

Mirac-ı Mustafa. (2025). Erişim tarihi: 18 Mart 2025, <https://tudokk.mtak.hu/index.php?a=get&id=349562&pattern=&t=Ms%20T%C3%B6r%C3%B6k%20F.70%20%2F%20Mirac-i%20Mustafa>

Mî'râcnâme. (2025). Erişim tarihi: 11 Mart 2025, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/240778>

Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. Dağarcık Yayınları.

Nehcül'-Feradis. (2019). Erişim tarihi: 18 Mart 2025, <https://www.christies.com/en/lot/lot-6229666>

Özbek Dili, Edebiyatı ve Folkloru Enstitüsü (2020). *Özbek tilining izahlı lugati* (Cilt I-V). Özbekistan Neşriyatı.

Scherberger, M. (2003). *Das mi'râgname: die himmel- und höllenfahrt des propheten Muhammad in der osttürkischen überlieferung*. Ergon.

Sertkaya, O. F. (1968). *Mi'rac-name* [Yayımlanmamış lisans bitirme tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Thackston, W. (1994). The Paris mi'râcnâme. *Journal of Turkish Studies*, 18, 263-299.

Turdiev, J. (2025). *Türkiy tildagi mi'racnameler*. İldem Yayınları.

Uzun, M. (2005). Mi'râciyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (30. Cilt, ss. 135-140) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ek: Tıpkıbasım

ویدلار رف نون کووم جای نماز کیده و جای نماز
سبزه زردن کتا و چه مرواریدین و موندن نموده

54a

ایستجته است غشکایکو و راجه یو غشکای
عشر نیکه کیده کووم انجری طبعها بنده
کووم و عشر نیکه و بعد عجا بناتلا نیکه
پنج نجه ابرین حضرت رسول صلی الله علیه و سلم
ایدلار و عشر نیکه اکثر نون نیکه سبزه را نون
و بر یک پیده اله نون نیکه نون بر نون نیکه
نون نیکه نون نون و هر نون نیکه اله نون نیکه
نور نون و هر نون نیکه اله نون نیکه و هر نون
اله نون نیکه و هر نون نیکه اله نون نیکه نون
و هر نون و هر نون نون اله نون نیکه کووم
چشم خدا صلا پهلای و نیکه پهلایس مهر نون

منقول

54b-55a

نوز جلیق بولای بری انا رف کیدیکه ده ده
نونی ابرین نون موندن اونا کافون نون نون
حضرت رسول ارم صلی الله علیه و سلم ایدلار
حیران بولوب کالیم ویدلار و لی ران نیکه
و صلابت عقیقیدین بونون اولایا زوم و برجه
اعضا لایم کله نون کیدیکه نون نون با عده نون
بیدار بولور خوش بولور نون نون نون نون
یوش قیقر کجای بسکه نون نون نون نون
و موزون با و تراق و کافون نون نون نون
اله نون نون عقیقینه کیدیکه نون نون نون
پنجده نون نون و نون نون نون نون نون

نور

55b-56a

[illegible]

برجایک بنور اول گشته از زین ملکوت و کانداز
مغفرت و عیب نیست شفاعت شد و اول ملک و نیک
و ملکوت برین اقبال که قدرت بر او از نیک و اوق

High Performance Work Systems or Human Resources Management Based on Corporate Sustainability? A Model Development Proposal

Abstract

At the core of corporate sustainability lies a series of human resource management (HRM) practices, which are commonly structured under the model of high-performance work systems (HPWS). These practices are closely associated not only with sustainable human resource management (SHRM) but also with broader aspects of organizational sustainability. Despite their importance, the literature on this subject remains limited, highlighting the need for further in-depth research. The primary aim of the present study is to examine the relationship between high-performance work systems and sustainable HRM practices within organizations and to evaluate this relationship in the context of corporate sustainability. In addition to the components traditionally included in the HPWS model, this study also seeks to assess the contribution and potential integration of career management, performance management, and occupational health and safety practices—key elements actively utilized in HRM processes. Determining the role of these practices within the HPWS framework is expected to foster a theoretical and practical integration that will significantly enhance both organizational and human resource sustainability. In this regard, it is anticipated that organizations can achieve sustainable HRM and long-term corporate performance through the effective implementation of HPWS. The study is expected to contribute theoretically by providing new insights for researchers, while also offering practices implications that can increase the effectiveness and success of HRM applications in organizational settings.

Keywords: High Performance Work Systems, Sustainable Human Resource Management, Corporate Sustainability, Model Development.

Selvi VURAL¹

¹ Asst. Prof. Dr., Gümüşhane University, School of Applied Sciences, Department of Aviation Management, gocmenselvi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3245-8599

Nejla AYDINOĞLU²

² Dr. Lect., Bursa Uludağ University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, nejla@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2732-9431

Atıf Bilgisi:

Vural, S. & Aydınoğlu, N. (2025). High performance work systems or human resources management based on corporate sustainability? A model development proposal. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 56-69.

Kurumsal Sürdürülebilirlik Temelinde Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri mi, İnsan Kaynakları Yönetimi mi?: Bir Model Geliştirme Önerisi

Öz

Kurumsal sürdürülebilirliğin temelinde, işletmelerin insan kaynakları yönetimi (İKY) alanında uyguladığı çeşitli stratejiler ve politikalar yer almaktadır. Bu strateji ve uygulamalar, özellikle yüksek performanslı çalışma sistemleri (YPÇS) modeli altında bir araya getirilerek sistematik bir yapı kazanmakta ve işletmelerin uzun vadeli başarısına katkı sağlamaktadır. YPÇS kapsamında yer alan uygulamalar, sadece sürdürülebilir insan kaynakları yönetimi açısından değil aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanması bakımından da kritik bir role sahiptir. Ancak, bu alanda yapılan akademik çalışmaların henüz yeterli düzeyde olmayışı, konuya ilişkin daha derinlemesine araştırmalar yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen mevcut araştırmanın temel amacı, yüksek performanslı çalışma sistemleri ile işletmelerin sürdürülebilir insan kaynakları yönetimi uygulamaları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bu ilişkiyi kurumsal sürdürülebilirlik perspektifinde değerlendirmektir. Özellikle YPÇS modeli içerisinde doğrudan yer almayan fakat insan kaynakları süreçlerinde önemli bir yeri olan kariyer yönetimi, performans yönetimi ile iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının da bu modele nasıl entegre edilebileceği araştırılmaktadır. Söz konusu uygulamaların modele katkısının belirlenmesi, teori ve uygulama arasında bir köprü kurulmasını sağlayarak işletmelerin insan kaynağını daha sürdürülebilir hale getirecektir. Araştırmanın, teorik olarak literatüre katkı sunması ve pratikte uygulayıcılar için rehber niteliğinde olması beklenmektedir. Bu doğrultuda, işletmelerin YPÇS aracılığıyla hem insan kaynağında sürdürülebilirliği sağlamaları hem de kurumsal performanslarını uzun vadede sürdürülebilir kılmaları amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri, Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetimi, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Model Geliştirme.

Selvi VURAL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü, gocmenselvi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3245-8599

Nejla AYDINOĞLU²

² Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, nejla@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2732-9431

Atıf Bilgisi:

Vural, S. & Aydınoğlu, N. (2025). High performance work systems or human resources management based on corporate sustainability? A model development proposal. Akademi Karabük Dergisi (AKADER), 9 (1), 56-69.

1. Introduction

The report published by the Brundtland Commission (1987), also known as the United Nations World Commission on Environment and Development, draws attention to sustainability or sustainable development and the increasing importance of human resource management in the field of business or management in recent years (Ehnert & Harry, 2012). At this point, globalization, technological advancements and changes in competition force businesses to make human resources management practices and strategies effective in terms of ensuring their continuity. To put it more clearly, there is an important relationship between the sustainability of businesses and human resources management strategies and practices.

First, it is possible to see that there are different definitions of the concept of sustainability explained by various disciplines in literature. Therefore, it can be said that there is no universal definition of this concept. However, it is stated that sustainability or sustainable development generally evokes expressions such as long-term, resounding, and systematic (Lozano & Barreiro-Gen, 2023). In other words, the ability of businesses to maintain their systematic structure and existence with their long-term, resounding practices, in a sense reveals their sustainability. In previous years, the economic dimension of the concept of sustainability was emphasized and the impact of ecological and social dimensions on sustainability was left in the background. In the following period, especially after the 1970s, the increasing importance of the social dimension and human capital began to be emphasized under the influence of various factors, and its impact on sustainability has continued to be the subject of current research (Yoon et al., 2024).

Today, many studies clearly state the importance of human capital or human resources for a business and the necessity of effective management of this resource for the sustainable performance of the business (Pfeffer, 1998; Jabbour & Santos, 2008; Dhamija, 2013; Savaneviciene & Stankeviciute, 2017; Amrutha & Geetha, 2020; Newman et al., 2020; Bratton et al., 2021; Banmairuoy et al., 2022; Chowdhury et al., 2023; Yoon et al., 2024). Moreover, it has been revealed that there is a close relationship between human resource management activities, which include all the tasks and activities aimed at providing, training, developing or retaining the necessary human resources for businesses to achieve their goals, and the corporate sustainability of these businesses (Amrutha & Geetha, 2020; Zihan et al., 2024).

According to the Brundtland report (1987), the concept of corporate sustainability, which forms a part of sustainable development, is the process of meeting today's needs without compromising the needs of future generations and internal and external stakeholders (such as shareholders, employees, customers, pressure groups and various communities) for businesses. In this process, the sustainability of human resources is seen as an important value in the context of corporate sustainability (Pfeffer, 1998; Pfeffer, 2010; Chan et al., 2014), and even corporate sustainability is thought to be the final point in the evolution of human resources management (Zihan et al., 2024).

Today, sustainable human resource management means designing human resource strategies, policies and practices for the development of the relevant institution or business. In this context, when the relationship between sustainability and HRM is evaluated from a different perspective, it is seen that its results actually provide various contributions at both individual and organizational levels, such as subjective well-being, quality of life and satisfaction, individual and social welfare, sense of belonging, commitment, reduction of employee turnover or absenteeism, and motivation (Campos-García et al., 2024).

In short, the results obtained both in individual and organizational contexts clearly reveal that human resources are at the basis of ensuring sustainability. In addition, these results show that the sustainability of the business entity is measured by the skills of the resource in question, or in other words, the employees, their commitment to the business and their productivity. This is achieved through high-performance work systems at the institutional/organizational level. High-performance work systems, in their simplest form, refer to a series of human resources practices focused on developing employees' abilities, motivating them, and providing them with development opportunities to serve the achievement of organizational goals (Cao et al., 2024).

There are two basic types of distinctions regarding human resources application systems, such as "job infrastructure" and "job security", which are attributed to high-performance work systems and include the meaning of work for employees, their motivation, or their ability to do their job (Shih et al., 2006). Based on this distinction, it has been stated by various researchers that high-performance work systems have observable effects on individual subjective well-being and organizational performance (Taylor et al., 2012; Mariappanadar & Kramar, 2014; Mowbray et al., 2021).

However, when this situation is evaluated from a sustainable human resources management perspective, it can be said that there is a structure based on a win-win relationship for both parties. In more clear terms, high-performance work systems, on the one hand, increase individual satisfaction or loyalty and contribute to the person's subjective well-being, thus ensuring their existence in the current business is sustainable, and on the other hand, they provide great benefits towards increasing or improving organizational performance, which is the main goal (Kim et al., 2023).

From this point of view, it is important to examine the relationship between high-performance work systems (HPWS) and sustainable human resources management practices of businesses, and the main purpose of the research is to determine this relationship. In addition, it is aimed to reveal the role of career, performance and occupational health and safety management practices, which are among the HRM practices of enterprises but are not evaluated within the framework of the high-performance work systems (HPWS) model, in corporate sustainability and to determine whether these practices will be integrated into the HPWS model. Within the scope of these purposes, it is expected that enterprises will provide sustainable human resources management and achieve corporate sustainable performance through HPWS. It is thought that this study will contribute to the literature in a theoretical framework due to the lack of literature on the subject.

2. Literature Review

2.1. Sustainable Human Resources Management

In this section, first the concepts of sustainability and human resources management will be discussed under separate headings and then detailed explanations regarding the concept and scope of sustainable human resources management will be given.

2.1.1. Concept of Sustainability

The Brundtland (1987) report published by the World Commission on Environment and Development emphasizes the increasing importance of human resources management in the field of business and management in recent years, along with sustainability or sustainable development (Ehnert & Harry, 2012). When the literature is examined, it is stated that the concepts of sustainability or sustainable

development are the subject of various disciplines; therefore, it is difficult to make a universal definition, but they generally evoke expressions such as long-term, resounding, and systematic (Ehnert, 2006; Lozano & Barreiro-Gen, 2023). In other words, the ability of businesses to maintain their systematic structure and existence with their long-term, resounding applications reveals their sustainability in a sense. However, globalization, technological advancement and changes in competition create serious pressure on businesses to ensure the continuity of their existence and, for this reason, force businesses to make their human resources management practices and strategies effective (Zihan et al., 2024).

This situation is a clear indication that sustainability is the basis of the increasing emphasis on the importance of human resources management, especially in the field of business and management in recent years. In the past years, the economic dimension of the concept of sustainability was given more prominence, leaving the impact of ecological and social dimensions on sustainability in the background. However, in the following period, especially after the 1970s, it was observed that there was a significant increase in the importance of the social dimension and human capital/human resources due to the influence of various factors, and the impact of this on sustainability has continued to be the subject of current research. Today, in many studies, the importance of human capital or human resources for a business and the necessity of effective management of this resource in terms of the sustainable performance of the business are clearly stated (Dhamija, 2013; Savaneviciene & Stankeviciute, 2017; Chowdhury et al., 2023; Campos-García et al., 2024).

Based on these statements, it can be said that there is an important relationship between the sustainability of businesses and human resources management strategies and practices. Although the concept of sustainability is seen to be the subject of various disciplines, in general, it is seen that all the disciplines in question believe that the premise for ensuring sustainability is social sustainability and that this should be achieved. The basis of this belief is the idea that the social and cultural aspects of human resources, which play an active role in ensuring sustainability, are important in the process of shaping economic and ecological elements. As a result, it is noticeable that more emphasis has been given to the concept of social sustainability or the sustainability of human resources management in the field of management (Dyllick & Hockerts, 2002; Amrutha & Geetha, 2020).

2.1.2. Concept of Human Resources Management

In the conceptual framework, human resources management (HRM) is the discovery, development, rewarding and motivating of the human resources that the business needs or believes will achieve its goals with a goal-oriented approach. To ensure the sustainability of this power, some plans, programs and strategies implemented reflect the effectiveness of human resources management (Tanke, 1990). In other words, it is understood that any plan, program or strategy that businesses activate under the roof of the organization to retain and train human resources contributes to ensuring the sustainability of this resource from an institutional perspective and that sustainable human resources management is also of great importance in terms of organizational performance. According to Newman et al. (2020), it is stated that there is a close relationship between human resources management practices, which cover all the tasks and activities aimed at providing, training, developing or retaining the necessary human resources for businesses to achieve their various (economic, ecological etc.) goals, and corporate sustainability.

The concept of corporate sustainability, which also constitutes an important part of sustainable development, is expressed as the process of meeting today's needs without compromising the needs of future generations and internal or external

stakeholders (such as shareholders, employees, customers, pressure groups and various communities) in terms of businesses, according to the Brundtland (1987) report. In this process, the sustainability of human resources is seen as an important value in the context of corporate sustainability (Pfeffer, 1998; Pfeffer, 2010; Chan et al., 2014) and even corporate sustainability is the final point reached in the evolution of human resources management. In other words, as can be clearly understood from these expressions, the basis of corporate sustainability is the sustainability of human resources or the existence and effectiveness of sustainable human resources management in a business can also bring corporate sustainability. It is thought that sustainable human resources management, which is seen as an important value for businesses, should be examined comprehensively within the conceptual framework and its importance should be revealed.

When the literature is examined, in addition to the difficulty of making a universal definition of the concept of sustainability, the same difficulty can be encountered when this concept is associated with human resources management. For this reason, it is seen that sustainable human resources management is addressed from three different perspectives: responsibility-oriented, efficiency and innovation-oriented or asset-oriented (Kramar, 2014). The first perspective on the concept of sustainability is responsibility-oriented, and in this approach, responsibilities towards different interest groups are emphasized based on open system thinking. The evaluation of this perspective is carried out within the framework of various factors such as organizational performance, subjective well-being of employees, social welfare and quality of life. Another, efficiency and innovation-oriented perspective, argues that sustainability and corporate social responsibility can only be improved with the relationships between economic and sustainable outputs. The goal of such an approach is to reduce costs or consumption, ensure efficient use of resources, create a value chain and the idea that sustainable development will be achieved with an innovative approach. The last approach to sustainable human resources management is asset-oriented, and it is emphasized that resources or consumption are evaluated based on reproduction and that this perspective is important in terms of ensuring sustainability on the future of both business and human capital or human resources (Amrutha & Geetha, 2020).

2.1.3. Sustainable Human Resources Management

Sustainable human resources management is based on two basic parameters, namely maintaining long-term organizational success and providing human resources that will support or serve to realize this. In fact, sustainable human resources management, which tries to achieve the balance between these two parameters and consists of a series of planned practices (development, production, continuity), also includes avoiding pressures and practices (such as crisis, conflict, stress) that have a negative impact on human resources and preventing their recurrence in the long term. In addition, the objectives of sustainable human resources management are listed to some extent along with the expressions in the definition (Ehnert, 2006). In other words, sustainable human resources management is the design of human resources strategies, policies and practices for the development of the relevant institution or business. In this context, when the relationship between sustainability and HRM is evaluated from a different perspective, it is seen that the obtained outputs provide various contributions at both individual and organizational levels, especially subjective well-being, quality of life, individual and social welfare (Lu et al., 2023).

It is widely noted that the concept of sustainable human resources management is generally associated with social or human outcomes that are thought to ensure the long-term continuity of the business (Kramar, 2014). Therefore, based

on these statements, it can be concluded that businesses achieve various outcomes at individual, organizational and social levels regarding the sustainable human resources management approach. When the individual-level outcomes of sustainable human resources management are examined, job satisfaction, organizational commitment, work-life balance, motivation or employee turnover rate come to the fore, while the organizational-level outcomes generally include productivity, the quality of employment relations and the subjective well-being of employees. On the social level, it is seen that sustainable human resources management mostly leads to outcomes such as the quality of relationships in the work environment and the potential of the business to be a known/recognized and preferred employer (Davidescu et al., 2020).

The results obtained in both individual, organizational or social contexts clearly reveal that human resources are at the core of ensuring sustainability. In addition, these results also reflect that the sustainability of the business entity is measured by the skills of the resource in question, or in other words, the employees, their commitment to the business and their productivity. The equivalent of this situation in literature is seen as high-performance work systems, and sustainable human resources management at the institutional or organizational level is provided through high-performance work systems.

2.2. High Performance Work Systems: Sustainability of Human Resources Management and Institutionalism

Under this heading, after touching upon the concept of high-performance work systems, approaches to high-performance work systems, human resources dimensions and practices in the context of high-performance work systems, institutionalization and sustainability of human resources management are included.

2.2.1. The Concept of High-Performance Work Systems

High-performance work systems have begun to attract attention since the 1990s due to increasing competition and pressure because of globalization (Boxall & Macky, 2009). In a conceptual framework, high-performance work systems refer to a series of human resources practices focused on developing employees' abilities, motivating them, and providing them with development opportunities to serve the achievement of organizational goals (Cao et al., 2024). Human resources management functions and practices generally include human resources planning, personnel recruitment and selection, training, development, career and performance management, wage management and rewards, and occupational health and safety (Cherif, 2020).

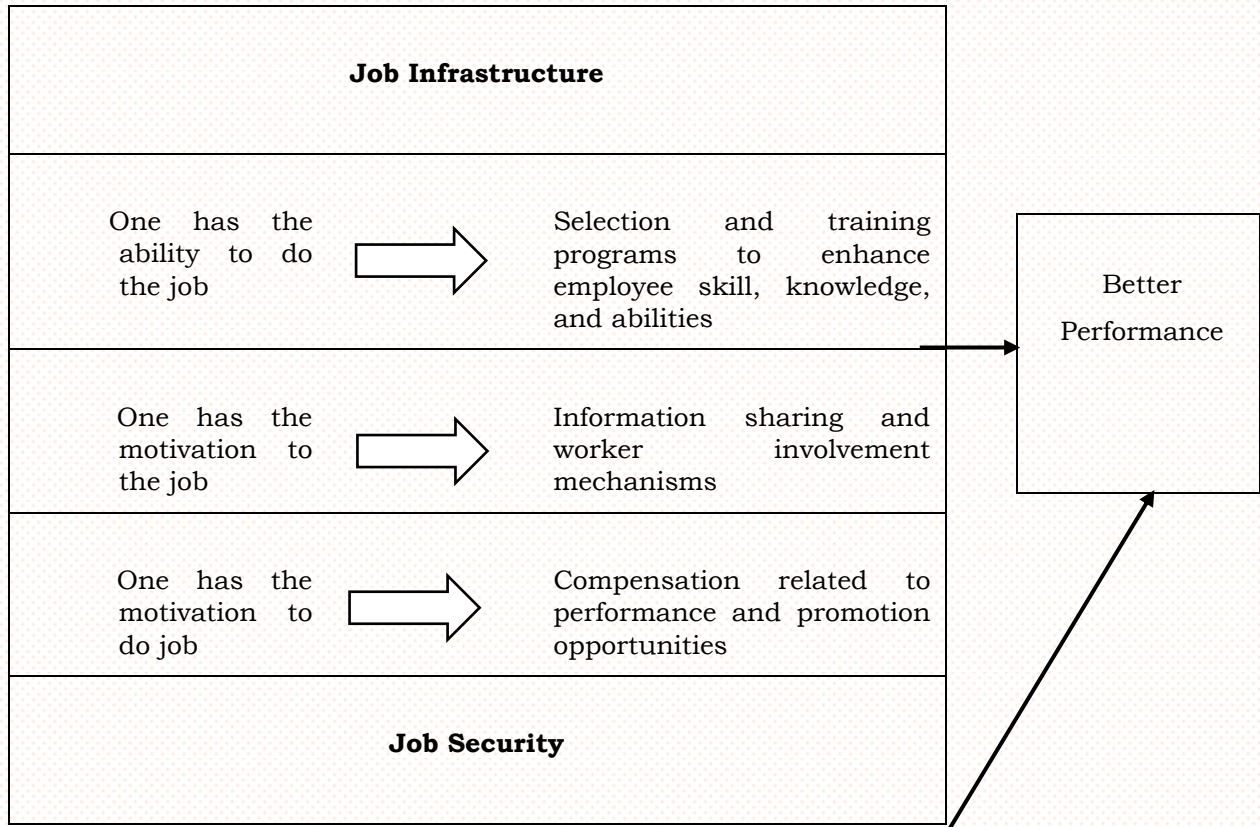
Boxall and Macky (2009) also state that businesses need to adopt high-performance work systems to achieve sustainable success and that it is important to make the human resources management practices in question effective in this context. Because it is believed that success and sustainability at the institutional level can only be achieved with the effectiveness of these systems and practices (Huselid, 1995; Ramsay et al., 2000; Appelbaum et al., 2000; Yoon et al., 2024).

2.2.2. Approaches to High Performance Work Systems

In the context of high-performance work systems, it is seen that there are basically three types of perspectives regarding human resources management practices: universality, contingency and configuration (Delery & Doty, 1996; Boxall & Macky, 2007; Alqudah et al., 2022). The universality approach emphasizes that one of the human resources practices is always better and that businesses should implement the practices under this roof under all conditions. Another perspective is contingency, which draws attention to the fact that the practices within the scope of

human resources management should be compatible with both other factors and the business's own strategy.

The effectiveness of any of the human resources practices and its interaction and mutual relationship with various practices under the roof of human resources management reveal the configurational approach (Delery & Doty, 1996). However, when the literature is examined, it is stated that a common consensus has not been reached regarding the human resources management practices that are deemed necessary to be evaluated within the framework of high-performance work systems (Boxall & Macky, 2007). When the research is considered in terms of resource availability, it is seen that a series of human resource management application models presented by Shih et al. (2006) with a universal and configurational perspective are largely adopted. There are two basic types of distinctions regarding human resource application systems, such as “job infrastructure” and “job security”, which are attributed to high-performance work systems and include the meaning of work for employees, their motivation or their ability to do the job.

Reference: Shih et al. (2006)

According to the empirical research findings conducted by Shih et al. on 208 different companies in Taiwan, it has been revealed that there are a series of human resource applications within high-performance work systems, such as staffing, decentralization of decision-making authority, supporting employee participation, information sharing, development, and performance-based motivation plans and job security (Shih et al., 2006).

2.2.3. Human Resources Management Practices and Dimensions in the Context of High-Performance Work Systems

Firstly, the developmental effort from the selection of suitable personnel to increasing their knowledge, skills or experience is among the human resources

practices that evaluate employees within the scope of their ability to do their job and constitute the infrastructure of the job. The second one is a series of human resources practices that are aimed at the participation of employees in decisions or sharing information with them under a roof far from centralization and that reveal the meaning of the work they do for employees and constitute the infrastructure of the job. Another one includes human resources practices that help create the infrastructure of the job such as performance-based reward (wage), appreciation, promotion, etc., by prioritizing the motivational effect of the job in question (Shih et al., 2006).

The fact that researchers state that human resources practices aimed at the infrastructure of the job are equally applicable to every business and that they should be “configurational” in terms of consistency and harmony within themselves is also consistent with the approach of Delery and Doty (1996). Another dimension of high-performance work systems, job security, in a sense, refers to the sense of belonging and dedication of employees and even their commitment to the business. If the company attaches more importance to high-performance work systems and increases its investments in this direction, it is thought that it can have more competent, qualified, participatory and sharing employees who feel a sense of belonging and dedication. Therefore, when this situation is evaluated from the perspective of the company, it will be easier to retain employees with a sense of commitment and prevent the intention to leave the job (Gollan, 2006; Alqudah et al., 2022).

Based on two distinctions such as the infrastructure of the job and job security regarding human resources practices within high-performance work systems, various researchers state that this situation has observable effects on subjective well-being from an individual perspective and on performance from an organizational perspective (Taylor et al., 2012; Mariappanadar & Kramar, 2014). However, when this situation is evaluated from a sustainable human resources management perspective, it can be said that there is a structure based on a mutual win-win relationship for both parties. More clearly, high-performance work systems, on the one hand, make the current business sustainable by increasing individual satisfaction or loyalty and contributing to the subjective well-being of the individual, and on the other hand, they provide great benefits towards increasing or improving organizational performance, which is the main goal (Truss, 2001; Wright et al., 2003; Macky & Boxall, 2007; Arocas & Camps, 2008; Mariappanadar & Kramar, 2014; Alqudah et al., 2022).

2.2.4. Sustainability of Human Resources Management and Institutionalism

Arthur (1994) argues that the basis of human resources management practices is to shape the attitudes and behaviors of employees to achieve business goals and increase their performance. Therefore, various practices such as staffing, training, promotion, consultancy or taking complaints into consideration, flexible working, compensation, reward, incentive and job security within high-performance work systems are thought to support the main goal, which is organizational performance, on the one hand, but on the other hand, it is seen that they are determinant on the attitudes and behaviors of employees as well as their personal performances (Fu et al., 2015).

The results obtained by various researchers (Allen & Meyer, 1990; Loi et al., 2006; Mariappanadar & Kramar, 2014; Pichler et al., 2014; Mowbray et al., 2021; Cao et al., 2024) also show that the aforementioned human resources management strategies and practices, which are under the umbrella of high-performance work systems, increase the subjective well-being and motivation of employees (Huselid,

1995; Appelbaum et al., 2000), ensure their dedication and loyalty to the business, and reduce the employee turnover rate from an organizational perspective and contribute to some extent to corporate social responsibility. In short, all the results and indicators obtained at the individual or organizational level reveal that corporate sustainability is important and that human resources are largely at the basis of achieving this. The effective management and sustainability of these human resources indicates the existence of a series of human resources practices that are gathered under the roof of high-performance work systems or are included in this model.

Many studies clearly state that both human resources management and sustainability at the institutional level can be achieved through high-performance work systems (Truss, 2001; Wright et al., 2003; Loi et al., 2006; Macky & Boxall, 2007; Arocas & Camps, 2008; Mariappanadar & Kramar, 2014; Pichler et al., 2014; Alqudah et al., 2022; Cao et al., 2024). This situation shows that there is an important relationship between sustainable human resources management strategies and practices and high-performance work systems, and moreover, it suggests that sustainable human resources management should be evaluated in the context of high-performance work systems.

Conclusion and Evaluation

In recent years, especially with the impact of globalization, technological advancement and change, it has become meaningful for businesses to operate sustainably, and such tendencies have increased significantly. The basis of sustainable activities of businesses is largely the effectiveness of human resources, as well as various factors. Businesses that adopt effective human resources management practices and strategies both gain competitive advantage and achieve sustainability at the corporate level by making the effectiveness in human resources management sustainable (Dhamija, 2013; Savaneviciene & Stankeviciute, 2017; Chowdhury et al., 2023; Campos-García et al., 2024).

In order to ensure corporate sustainability, businesses adopt high-performance work systems or business models consisting of a series of human resources management practices such as staffing, decentralized decision-making, supporting personnel participation and information sharing, comprehensive development and performance-based motivation plans, and job security, and as a result, it is concluded that this model produces meaningful outputs from an institutional perspective, both at the individual and organizational level.

As can be clearly understood from these statements, sustainable human resources management is at the basis of corporate sustainability, and a series of human resources management practices that provide sustainability are gathered under the roof of the high-performance work systems model. Therefore, it is thought that there is a close and important relationship between the sustainability of human resources management and high-performance work systems, and that more effective or healthy results can be achieved at the institutional level by evaluating the sustainable human resources management practices of enterprises in the context of high-performance work systems.

It is understood that there is no common opinion on human resources management practices within the scope of high-performance working systems (Boxall & Macky, 2007). However, in summary, a series of human resources management applications models developed by Shih et al. (2006) are adopted. In the model developed by these researchers, human resources application systems

are described in two dimensions for employees, meaning, motivation or their ability to do business. Researchers point out that human resources practices in the dimension of the work are “universal verily to the same extent for each enterprise and that it should be “configurational” to show a consistency and harmony (Delery & Doty, 1996).

Another dimension of high-performance working systems, job security, in a sense, refers to the feeling of belonging and dedication of employees and even the commitment to the enterprise. The basis of this model is the empirical research findings they have carried out through 208 different companies in Taiwan. Accordingly, in high performance working systems, there are a few human resources applications such as cadre, decision-making authority, supporting personnel participation, information sharing, development and performance -based motivation planning (Shih et al., 2006).

If the enterprise attaches more importance to high-performance working systems and increases these directional investments, it is thought that more competent, qualified, participatory and sharing, who have a feeling of belonging and dedication (Gollan, 2006). When this situation is evaluated in terms of the enterprise, it will be easier to hold the employees with a sense of commitment and will prevent the intention of leaving the job (Alqudah et al., 2022). More clearly, high performance work systems contribute to the sustainability of employees by enhancing individual satisfaction and loyalty, while simultaneously supporting their subjective well-being. Moreover, they provide substantial benefits to improve organizational performance, which constitutes the main objective (Truss, 2001; Wright vd., 2003; Macky & Boxall, 2007; Arocas & Camps, 2008; Mariappanadar & Kramar, 2014; Alqudah vd., 2022).

In addition, it is believed that career, performance management and occupational health-revenue applications should be integrated into this model, which is not included in the HPWS model, but which businesses are effectively benefiting from human resources management. It is expected that businesses will provide sustainable human resources management through HPWS and achieve corporate sustainable performance, and moreover, it is foreseen that this study will contribute to literature in the theoretical framework because the field of writing on the subject is narrow or the need to develop.

References

- Allen, N. J. & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 63 (1), 1-18. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x>
- Alqudah, I. H., Carballo-Penela, A. & Ruzo-Sanmartín, E. (2022). High-performance human resource management practices and readiness for change: An integrative model including affective commitment, employees' performance, and the moderating role of hierarchy culture. *European Research on Management and Business Economics*, 28 (1), 100177. <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2021.100177>
- Amrutha, V. N. & Geetha, S. N. (2020). A systematic review on green human resource management: Implications for social sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 247, 119131. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119131>
- Appelbaum, E., Bailey, T., Berg, P. & Kalleberg, A. L. (2000). *Manufacturing advantage: Why high-performance work systems pay off*. Cornell University Press.

- Arocas, R. & Camps, J. (2008). A model of high performance work practices and turnover intentions. *Personnel Review*, 37 (1), 26-46. <https://doi.org/10.1108/00483480810839950>
- Arthur, J. B. (1994). Effects of human resource systems on manufacturing performance and turnover. *Academy of Management Journal*, 37 (3), 670-687. <https://doi.org/10.5465/256705>
- Banmairuroy, W., Kritjaroen, T. & Homsombat, W. (2022). The effect of knowledge-oriented leadership and human resource development on sustainable competitive advantage through organizational innovation's component factors. *Asia Pacific Management Review*, 27 (3), 200-209. <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2021.11.003>
- Boxall, P. & Macky, K. (2009). Research and theory on high-performance work systems: Progressing the high-involvement stream. *Human Resource Management Journal*, 19 (1), 3-23. <https://doi.org/10.1111/j.1748-8583.2008.00082.x>
- Bratton, J., Gold, J., Bratton, A. & Steele, L. (2021). *Human resource management* (6th ed.). Bloomsbury Publishing.
- Brundtland Commission. (1987). *Our common future*. Oxford University Press.
- Campos-García, I., Alonso-Muñoz, S., González-Sánchez, R. & Medina-Salgado, M. S. (2024). Human resource management and sustainability: Bridging the 2030 agenda. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 31 (3), 2033-2053. <https://doi.org/10.1002/csr.2700>
- Cao, M., Zhao, S., Chen, J. & Lv, H. (2024). Employees' HR attributions count: The effects of high-performance work systems on employees' thriving at work and emotional exhaustion. *Personnel Review*, 53 (4), 835-856. <https://doi.org/10.1108/PR-11-2022-0754>
- Chan, W., Pervaiz, A. & Ahmed, K. (2014). Sustainable people management through work-life balance: A study of the Malaysian Chinese context. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 6 (3), 262-280. <https://doi.org/10.1108/APJBA-03-2014-0037>
- Cherif, F. (2020). The role of human resource management practices and employee job satisfaction in predicting organizational commitment in Saudi Arabian banking sector. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40 (7/8), 529-541. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-10-2019-0216>
- Chowdhury, S., Dey, P., Joel-Edgar, S., Bhattacharya, S., Rodriguez-Espindola, O., Abadie, A. & Truong, L. (2023). Unlocking the value of artificial intelligence in human resource management through AI capability framework. *Human Resource Management Review*, 33 (1), 100899. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2022.100899>
- Davidescu, A. A., Apostu, S. A., Paul, A. & Casuneanu, I. (2020). Work flexibility, job satisfaction, and job performance among Romanian employees—Implications for sustainable human resource management. *Sustainability*, 12 (15), 6086. <https://doi.org/10.3390/su12156086>
- Delery, J. E. & Doty, D. H. (1996). Modes of theorizing in strategic human resource management: Tests of universalistic, contingency, and configurational performance predictions. *Academy of Management Journal*, 39 (4), 802-835. <https://doi.org/10.5465/256713>

Dhamija, P. (2013). Human resource management: An effective mechanism for long term sustainability. *The Clarion International Multidisciplinary Journal*, 2 (1), 74-80.

Dyllick, T. & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11 (2), 130-141. <https://doi.org/10.1002/bse.323>

Ehnert, I. (2006). Sustainability issues in human resource management: Linkages, theoretical approaches and outlines for an emerging field. In *21st EIASM SHRM Workshop* (pp. 28-29). Aston, Birmingham.

Ehnert, I. (2009). Sustainability and human resource management: Reasoning and applications on corporate websites. *European Journal of International Management*, 3 (4), 419-438.

Ehnert, I. & Harry, W. (2012). Recent developments and future prospects on sustainable human resource management: Introduction to the special issue. *Management Revue*, 23 (3), 221-238.

Fu, N., Flood, P. C., Bosak, J., Morris, T. & O'Regan, P. (2015). How do high performance work systems influence organizational innovation in professional service firms? *Employee Relations*, 37 (2), 209-231.

Gollan, P. J. (2006). High involvement management and human resource line sustainability. *Handbook of Business Strategy*, 7 (1), 279-286.

Huselid, M. A. (1995). The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. *Academy of Management Journal*, 38 (3), 635-672. <https://doi.org/10.5465/256741>

Jabbour, C. J. C. & Santos, F. C. A. (2008). The central role of human resource management in the search for sustainable organizations. *The International Journal of Human Resource Management*, 19 (12), 2133-2154.

Kim, K. Y., Clark, K. D. & Messersmith, J. G. (2023). High performance work systems and perceived organizational support: The contribution of human resource department's organizational embodiment. *Human Resource Management*, 62 (2), 181-196.

Kramar, R. (2014). Beyond strategic human resource management: Is sustainable human resource management the next approach? *The International Journal of Human Resource Management*, 25 (8), 1069-1089.

Loi, R., Hang-Yue, N., & Foley, S. (2006). Linking employees' justice perceptions to organizational commitment and intention to leave: The mediating role of perceived organizational support. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79 (1), 101-120.

Lozano, R., & Barreiro-Gen, M. (2023). Organisations' contributions to sustainability: An analysis of impacts on the sustainable development goals. *Business Strategy and the Environment*, 32 (6), 3371-3382.

Lu, Y., Zhang, M. M., Yang, M. M. & Wang, Y. (2023). Sustainable human resource management practices, employee resilience, and employee outcomes: Toward common good values. *Human Resource Management*, 62 (3), 331-353.

Maraippanadar, S. & Kramar, R. (2014). Sustainable HRM: The synthesis effect of high performance work systems on organizational performance and employee harm. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 6 (3), 206-224.

- Mowbray, P. K., Wilkinson, A. & Tse, H. H. (2021). High-performance work systems and employee voice behaviour: An integrated model and research agenda. *Personnel Review*, 50 (6), 1530-1543.
- Newman, D. T., Fast, N. J. & Harmon, D. J. (2020). When eliminating bias isn't fair: Algorithmic reductionism and procedural justice in human resource decisions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 160, 149-167.
- Pfeffer, J. (1998). *The human equation: Building profits by putting people first*. Harvard Business School Press.
- Pfeffer, J. (2010). Building sustainable organizations: The human factor. *The Academy of Management Perspectives*, 24 (1), 34-45.
- Pichler, S., Varma, A., Yu, A., Beenen, G. & Davoudpour, S. (2014). High performance work systems, cultures and gender demography. *Employee Relations*, 36 (6), 693-707.
- Ramsay, H., Scholarios, D. & Harley, B. (2000). Employees and high-performance work systems: Testing inside the black box. *British Journal of Industrial Relations*, 38 (4), 501-531.
- Savaneviciene, A. & Stankeviciute, Z. (2013). Sustainability as a concept for human resource management. *Economics and Management*, 18 (4), 837-846.
- Shih, H. A., Chiang, Y. H. & Hsu, C. C. (2006). Can high performance work systems really lead to better performance? *International Journal of Manpower*, 27 (8), 741-763.
- Tanke, M. L. (1990). *Human resource management for the hospitality industry* (2nd ed.). Delmar Publishers Inc.
- Taylor, S., Osland, J. & Egri, C. P. (2012). Introduction to HRM's role in sustainability: Systems, strategies, and practices. *Human Resource Management*, 51 (6), 789-798.
- Truss, C. (2001). Complexities and controversies in linking HRM with organisational outcomes. *Journal of Management Studies*, 38, 1121-1149.
- Wright, P. M., Gardner, T. M. & Moynihan, L. M. (2003). The impact of HR practices on the performance of business units. *Human Resource Management Journal*, 13 (3), 21-36.
- Yoon, S. W., Han, S. H. & Chae, C. (2024). People analytics and human resource development-research landscape and future needs based on bibliometrics and scoping review. *Human Resource Development Review*, 23 (1), 30-57.
- Zihan, W., Makhbul, Z. K. M. & Alam, S. S. (2024). Green human resource management in practice: Assessing the impact of readiness and corporate social responsibility on organizational change. *Sustainability*, 16 (3), 1153.

Fetüsün Öğrenme Kapasitesi: Eğitimin Doğum Öncesi Temelleri

Öz

Anne rahmindeki bebeğin öğrenme potansiyeline sahip olduğunun bilimsel verilerle ortaya konması, insan gelişimi açısından dikkat çekici bir duruma işaret etmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar ve uygulamalar her bir hücrenin, yaşamın temel unsurlarını barındırdığını; bilişsel, duygusal ve algısal kapasitelere sahip, öğrenebilen, acı deneyimleyebilen ve eğitime açık bir bireyin gelişimsel temellerini oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca bu çalışma ve uygulamalarla elde edilen bulgulara dayanarak insanın bütün hayatının, anne karnındaki gelişmesi temel olmak üzere, doğumdan sonraki ilk beş yılda büyük ölçüde şekillendiği ve çocuk eğitiminde bu dönemin çok önemli olduğu da belirtmiştir. Dahası anne babanın bilinçli özeniyle ve istendik çevre şartlarının oluşturulmasıyla çocuğun istenilen alanda daha iyi yetiştirilebileceği ve geliştirilebileceği de savunulmuştur. Çocuk eğitiminde bu dönemin önemi, onun bedensel ve ruhsal gelişiminde dayandığı temelleri gündeme getirmektedir. Bu makale, doğum öncesi dönemde anne rahminde gerçekleşmesi muhtemel olan bu eğitimin temellerini ele almaktadır. Kendine çizdiği sınırlar dahilinde konuyla ilgili akademik kaynaklarda ve yayınlarda literatür taraması yapılarak elde edilen bilgilerin analiz edilmesiyle hazırlanan bu çalışma, doğum öncesi eğitimin temellerini ve bu bağlamda bu eğitimin önemini ve doğru eğitim stratejileriyle nasıl desteklenebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ülkemizde eğitim bağlamında doğum öncesi dönemi spesifik olarak inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olması, bu çalışmayı özgün ve alan yazına pratik bir katkı sunmakla önemli kılmaktadır. Çalışma, teorik çerçevenin yanı sıra pratik öneriler sunarak, eğitimin doğum öncesi başladığı sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Doğum Öncesi Eğitim, Nörobilişsel Kanıtlar, Davranışsal Kanıtlar, Fıtrat.

İsmail Polat¹

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Atatürk Ortaokulu Öğretmen,
ipolat09@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5744-7362

Atıf Bilgisi:

Polat, İ. (2025). Fetüsün öğrenme kapasitesi: Eğitimin doğum öncesi temelleri. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 70-87.

Fetal Learning Capacity: The Prenatal Foundations of Education

Abstract

The scientific evidence demonstrating that a fetus in the womb possesses learning potential highlights a significant aspect of human development. Studies and practices in this field have shown that each cell contains the fundamental elements of life and forms the developmental basis of an individual with cognitive, emotional, and perceptual capacities, an individual capable of learning, experiencing pain, and being receptive to education. In addition, based on the findings obtained through these studies and applications, it has been stated that a person's entire life is shaped to a great extent in the first five years after birth, including the development in the womb, and that this period is very important in child education. Moreover, it has been argued that the child can be better raised and developed in the desired field (religion, science, art, language, etc.) with the conscious care of the parents and the creation of the desired environmental conditions. The importance of this period in child education brings to the fore the foundations on which it is based. This study, which was prepared by analyzing the information obtained by conducting a literature review in academic sources and publications on the subject within its own limits, aims to reveal the foundations of prenatal education and, in this context, the importance of this education and how it can be supported with the right education strategies. The fact that studies specifically examining the prenatal period in the context of education in our country are quite limited makes this study original and important as it offers a practical contribution to the literature. The study, by providing both a theoretical framework and practical recommendations, concludes that education begins before birth.

Keywords: Education, Prenatal Education, Neurocognitive Evidence, Behavioral Evidence, Nature.

İsmail Polat¹

¹ Dr., Teacher at Atatürk Secondary School, Ministry of National Education, ipolat09@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5744-7362

Atıf Bilgisi:

Polat, İ. (2025). Fetüsün öğrenme kapasitesi: Eğitimin doğum öncesi temelleri. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 69-86.

1. Giriş

İnsanın hayatı, evreni ve evrenin içinde kendisini anlama ve anlamlandırma çabası çok eski bir olgudur. İnsanın kendisini, kendi gelişiminin yasalarını tam anlamıyla kavraması, bilmesi, eğitim olayını da doğru anlamasını ve onu doğru bir şekilde biçimlendirmesini sağlar. İnsanlar öylesine amaçsız yaratılmış varlıklar değildir. İnsan, yeryüzünde ahlaka dayalı bir sosyal düzen kurma görevi ile yaratılmıştır (Fazlurrahman, 1998, s.51). İslam teolojisinde bu görev “emanet” olarak belirtilmiştir (Ahzab, 33/72). Bu görevi yerine getirmek için özgür irade ile donatılan insan, bu özelliğiyle de yaratılanlar arasında eşsiz bir konuma sahiptir. İnsanların çoğunun bu görevi reddetmeleri veya geleceğe yönelik ahlaki amaçlara katkıda bulunmamaları ve bunu anlamama konusunda ısrar etmeleri tarih boyunca birçok felakete neden olmuştur (Fazlurrahman, 1998, s.52). Bu açıdan bakıldığında insanın hem rabbine hem kendisine hem de içine doğduğu dünyaya karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle insan, dünyada düzeni ve evrendeki uyumun sürekliliğini sağlamak için bulunmaktadır.

Evrendeki uyum ve dünyadaki düzen, yaşamın, hayatta kalmanın, evrensel gelişimin temelidir. Bu uyumun, birliğin ve bütünselliğin yasalarına insan da tabidir. Yani insan kendi varoluşu uğruna doğaya istediğini yapamaz. Eğer hayatta kalmak istiyorsa evrensel yasalarını kendi biyolojik varlığının temelleri olarak araştırmak ve anlamak zorundadır. Bu temel ilke bir anlamda eğitim için de geçerlidir. Bu nedenle insanın gelişim yasalarının araştırılması gerekir. Eğitim, sadece insanın yönlendirilmesi ve etkilenmesi olarak anlaşılmamalı aynı zamanda, varlık sahnesine çıkmaya başladığı andan itibaren (embriyo) gözlemlenmesi ve araştırılması şeklinde de olmalıdır. Başka bir ifadeyle eğitim insanla ilgili bilimsel inceleme sonuçları üzerine kurulmalı ve insanlığı bilmeye yardımcı olmalıdır. Bu anlamda eğitimin amacı çocuğun varlık sahnesine çıktığı andan itibaren keşfi ve ruhsal yapısının bilimsel incelenmesi olmalıdır (Korkmaz, 2012, ss.57-58). Burada insanı araştırma ve gözleme işini anne rahmine kadar götürmenin nedeni bir insanı oluşturan tüm unsurların, embriyonun içinde bulunmasındandır. Evrendeki uyum ve bütünsellik embriyonun gelişimini belirlemede de etkili olmaktadır.

Kuşkusuz embriyonun gelişimi büyük bir bütünsellik biçiminde gerçekleşmektedir. Çocuğun içinde etkili olan güçler (unsurlar) zihinsel bir organizma ve dinamik bir birlik oluşturmakta ve bireysel olarak bağımsız olan kişilik, işlevsel birliğe yönelmektedir. Embriyo doğum öncesi dönem gelişiminde kendisini biçimlendirirken, sadece kendisini çevresine uydurmakla kalmayıp aynı zamanda bu çevrenin de kendisinin bir paçası olması için çabalamaktadır (Korkmaz, 2012, s.76). Bu nedenle bebeğin, doğacağı dünyada bağımsız ve aynı zamanda uyumlu bir kişilik sergilemesi için yaradılış gelişimine bilinçli ve bilimsel bir biçimde destek olmak hayati önem taşımaktadır.

Doğum öncesi öğrenme kapasitesi üzerine yapılan çalışmalar genellikle nörobilişsel süreçler veya eğitim psikolojisi bağlamında ele alınmıştır. Bununla birlikte bu öğrenme kapasitesinin nörobilişsel ve fitrat temellerini bir arada değerlendiren akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ancak bu konu çeşitli akademik çalışmalarda dolaylı olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalar genellikle fetal gelişim sürecinde duyuşsal algının oluşumuna ve erken öğrenme süreçlerine odaklanarak, prenatal dönemin bilişsel gelişim üzerindeki etkilerine dair önemli tespitler içermektedir (DeCasper & Spence, 1986, ss.133-150; Hepper, 1991, ss.95, 107; Lecanuet & Schaal, 1996, ss.1, 23; Moon & Kuhl, 2013, ss.156, 160). Bu açıdan mevcut literatür, konunun biyolojik ve psikolojik yönlerini anlamak için bir temel oluşturmakta ve bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir referans noktası sunmaktadır. Ancak bu literatürün kapsamının sınırları olduğunu da belirtmek gerekir.

Kuşkusuz, doğum öncesi öğrenme kapasitesinin hem nörobilişsel hem de fitrat perspektifiyle ele alınması, insanın bilişsel ve manevi gelişiminin doğuştan itibaren nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli katkılar sunacaktır. Bu çalışmada doğum öncesi eğitimin metodolojik açıdan anlaşılması ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle nörobilişsel ve davranışsal kanıtlar ile Kur'an'ın açıklamaları ışığında prenatal öğrenmenin kavramsal temelleri ortaya konmakta, ardından da eğitim psikolojisi ve nörobilişsel gelişim süreçleri kapsamında doğum öncesi öğrenmenin etkileri irdelenmektedir. Konuyla ilgili akademik kaynaklar ve yayınlar taranarak hazırlanan bu çalışma, doğum öncesi öğrenmenin teorik çerçevesinin yanı sıra pratik öneriler sunarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. Doğum Öncesi Eğitimin Temelleri

Eğitim, bireyin tüm yaşam döngüsünü şekillendiren kapsamlı bir süreç olup yalnızca doğum sonrası döneme indirgenemez; bu süreç, bireyin anne karnındaki gelişim evresiyle başlar (Bayraklı, 2005; Polat, 2024, ss.413, 416). Prenatal dönemde fetüs, yalnızca biyolojik gelişim süreçlerini değil, aynı zamanda çevresel, duygusal ve fizyolojik uyaranların etkisiyle öğrenme ve adaptasyon mekanizmalarına dair temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, eğitimi yalnızca postnatal döneme odaklanarak ele almak, bireyin bilişsel, duygusal ve sosyal potansiyelini anlamada eksik ve sınırlı bir perspektif sunacaktır. Bu durum, eğitimin çok boyutlu doğasının erken dönemden itibaren ele alınmasının önemine işaret eder.

Doğum öncesi eğitim, fetüsün bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini desteklemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Polat, 2024, ss.416, 418). Bu yaklaşım, fetüsün maruz kaldığı çevresel faktörler ve annenin psikolojik durumu gibi unsurların çocuğun yaşam boyu gelişimindeki etkilerini anlamaya odaklanır. Doğum öncesi eğitimin temellerini kavramak, bireyin potansiyelini en üst düzeye çıkarmak ve sağlıklı bir toplum inşa etmek için önemli bir adımdır. Bu temelleri iki kategoride incelemek mümkündür.

2.1. Nörobilişsel ve Davranışsal Kanıtlar

Doğum öncesi eğitim, bebeğin insan gelişiminin bir parçası olarak anne rahmindeki fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini anlamayı gerektirir. Bu bağlamda hem fetüsün algı ve öğrenme süreçlerini destekleyen nörobilişsel bulguları (beyin gelişimi, duygusal algı mekanizmaları) hem de davranışsal gözlemleri (ses tanıma, klasik koşullanma, tat hafızası) bütüncül bir şekilde ele almak önem arz etmektedir.

2.1.1. Beyin Gelişimi ve Öğrenme Kapasitesi

Yaşam boyunca insan gelişimine birbirinden çeşitli şekillerde farklılaşmış açılardan bakılmıştır. Bu yaklaşımlar; gelişim psikolojisi, nörobilişsel gelişim ve bilişsel gelişim olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşımlardan her biri insanın bir yönüne ışık tutarak o kısmı aydınlatmaya çalışmakta ve insanı daha iyi anlamaya aracılık etmektedir. Gelişim psikolojisi, bireyin oluşumundan ölümüne kadar geçen zaman içindeki bu gelişim dönemlerini, her dönemin temel özelliklerini ortaya çıkaracak araştırmalar yaparak insanların belli dönemlerinde gösterdikleri davranış örüntülerini ortaya koymaya çalışır (Erdem & Akman, 2001, s.15). İnsan gelişimi denildiği zaman, döllemeden başlayarak yaşamın sonuna kadar yer alan süreç anlaşılmaktadır (Erdem & Akman, 2001, s.41). Gelişim Psikolojisi bir zamanlar çocuk psikolojisiyle sınırlıydı. Ancak bilişin, bütün hayat boyunca geliştiğinin kabul edilmesiyle birlikte psikolojinin bu alanındaki araştırmaların kapsamı genişlemiş ve yaşamın farklı evrelerindeki bilişsel süreçlerin anlaşılması daha ayrıntılı bir şekilde

incelenmiştir. Bu genişleme, fetüsün gelişiminden yaşlılığa kadar olan süreçleri kapsayarak bireyin yaşamındaki her aşamada bilişsel değişimleri anlamaya odaklanmıştır. Gelişimsel açıdan bakıldığı zaman, insan bilişi, gelişimin ilk evresinde (döllenme) başlayan uzun bir sürecin ürünüdür. Tüm özelliklerimiz, algılarımız, anılarımız, dil ve düşünme süreçlerimiz, miras olarak aldığımız temel genetik yapıyla ve fiziksel, sosyal çevreyle yaptığımız uzun ve çeşitli etkileşimler sırasında karşılaştığımız taleplere tepki sonucunda yaşadığımız tecrübelerdeki değişikliklerle idare edilir (Erdem & Akman, 2001, s.41). Bilişin nasıl geliştiğine dair İsviçreli bilim adamı Jean Piage'nin (1896-1980) çalışmalarının yanı sıra, son zamandaki fikirler ve veriler, bilişsel gelişimi açıklayan güçleri anlamamıza önemli katkılar sağlamıştır. Son verilerden anladığımız kritik nokta, kabul edilen görüşün aksine (bebeklerin, doğal eğilimlerinin olmadığını, dünyayla ilgili yaşantılarının kaydedileceği bir "tabula rasa" ya benzedikleri görüşü) bilişin, döllenmeden yetişkinliğe kadar düzenli bir şekilde gelişmesi ve yaşa bağlı olarak bilişsel becerilerde bir düşüşün görülebilmesidir (Solso vd., 2007, s.454).

Gelişimsel bilişsel psikolojiye nörobilişsel yaklaşım ise doğum öncesi ve doğum sonrası beynin biyolojik gelişimi ve bu gelişmeyle birlikte görülen bilişsel değişiklikler üzerinde durur (Solso vd., 2007, s.454). Nörobilişsel açıdan bakıldığında algı, bellek, imgelem, dil, düşünce ve problem çözme gibi bilişsel süreçlerin temelinde nörolojik yapılar ve süreçler bulunmaktadır. Buna göre, fetüsün merkezi sinir sistemi hamileliğin erken dönemlerinden itibaren gelişmeye başlar. Beynin öğrenme ve hafıza süreçlerini yöneten hipokampus gibi yapılar, doğum öncesinde işlevsel hale gelir (Solso vd., 2007, s.469). Bu durum, fetüsün dış dünyadan gelen uyarıları algılayabilme ve işleyebilme kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Bayer & Altman, s.2007). Başka bir ifade ile sinir sistemi, vücudun diğer sistemlerinin faaliyetlerini koordine ettiğinden çok erken oluşmaya başlar ve doğuma kadar gelişimini sürdürür. Bir anne daha hamileliğinin farkına varmadan bebeğinin, insan gelişiminin en mucizevi yanı olan tüm sinir sisteminin temeli oluşmuştur (Tallack, 2007, s.44). Gebeliğin dokuzuncu haftasında beyinde 100 milyar kadar nöron ve 100 trilyon kadar bağlantı oluşmuştur. İlk oluşan organ olmasına rağmen beyin oluşumunu en son tamamlar (Tallack, 2007, s.132). Bebeğin duyuları, son üç aylık dönemde canlanır ve dünyadan ilk uyarımı çok daha net bir biçimde alır (Tallack, 2007, s.114). Bebeklerin 24-25. haftadan itibaren annesinin sesini tanıdığı, ekşi, tatlı gibi bazı tatlara büyükler gibi ağız hareketleriyle tepki verdiği araştırmalarda gözlenmiştir (Tallack, 2007, s.116). İşitme ve dokunma gibi duyularını kullanan bebek annesinden gelen etkileri hissettiği için annesi ile arasındaki bağlar güçlenir ve kendisini daha iyi duyumsar. Aslında anne ile bebeği arasında daha ilk günden beri bir iletişimin (etkileşimin) olduğu bilinmektedir (Tallack, 2007, ss.46-47). Annenin bebeğini beslemesine olanak sağlayan göbek bağı, anne ile bebeği arasında sessiz bir iletişime de olanak sağlar. Bebek ve anne göbek bağından gidip gelen hormonlarla birbirlerinin vücudundaki değişimlerin tamamından haberdar olmaktadır (Greene vd., 2010, s.22). Bu durum, bebeğin çok gelişmiş bir duyu (sinir) sistemine ve çok yüksek bir iletişim becerisine sahip olduğunu ve anne karnında iken devamlı uyarı aldığını gösterir (Keskin, 2011, s.32).

2.1.2. Ses ve Dil Tanıma

Yapılan çalışmalar, fetüslerin hamileliğin üçüncü üç aylık dönemde (trimesterinde /28. hafta) dış ortamdan gelen seslere tepki verdiğini ve bu seslerin belirli özelliklerini ayırt edebildiğini göstermektedir. Özellikle annenin sesi ve konuştuğu dil, fetüs tarafından tanınabilir hale gelir ve bu durum doğumdan sonra dil gelişimine katkı sağlar (Kuhl, 2004, ss.831, 843).

Anne karnındaki bebek, amniyon sıvısı, rahim duvarı, anne adayının karnı gibi pek çok bariyerin arkasında bulunmasına rağmen rahim içi sessiz bir ortam değildir. Yapılan birçok çalışma seslerin rahme ulaştığı gerçeğini kesinleştirmiştir. Değişik ses perdeleri ve ritim, önemli bir bozulmaya uğramadan bebeğe ulaşmaktadır. Bebek burada pek çok titreşim, ses ve harekete maruz kalır. Aslında rahim içindeki yaşam oldukça gürültülü sayılabilir. Annenin damarlarından geçen kan, barsak ve mide sesleri rahim içindeki bebeğin karşılaştığı temel seslerdir. Bunların dışında anne adayının ve diğer kişilerin sesleri de bebeğe ulaşır. Tüm bu sesler içinde doğal olarak en güçlüsü bebeğin annesinin sesidir (Yılmaz, 2004, s.24). Çünkü anne sesi bebeğe doğrudan ulaşır. Doğumdan sonra bebeğin annesinin sesine olumlu tepki vermesi ve genelde annesinin sesini duyduğunda sakinleşmesi rahim içi yaşamda aşına olduğu ve en iyi bildiği sese verdiği tepkidir (Tallack, 2007, s.117). 27. haftada ise annesinin sesi dışında dışarıdan gelen seslere ve hatta babasının sesini bile duyup tepki verebilir (Tallack, 2007, s.113). Bebeğin seslere verdiği tepkiler de değişkendir. Ani kapı çarpması ya da benzeri şiddetli bir ses (örneğin rock müzik) bebeğin anne karnında aniden sıçramasına neden olabilir. Benzer şekilde beş saniye süre ile anne karnına uygulanan yüksek frekanslı bir ses bebeğin hem kalp atım hızında hem de genel hareketliliğinde artmaya neden olur (Tallack, 2007, s.38). Öte yandan reaktif duyma adı verilen durum biraz daha farklıdır. Burada işitme kulaktaki kemikler yardımı ile değil ses dalgalarının cilt ve kemikte yarattığı titreşimler yardımı ile gerçekleşir. Anne karnındaki bebeklerin 16. gebelik haftasından yani işitme sisteminin tam olarak gelişimini tamamlamasının 8 hafta öncesinden itibaren ultrasonda seslere yanıt vermesinin açıklaması bu şekilde yapılmaktadır (Tallack, 2007, s.118).

2.1.3. Klasik Koşullanma Deneyleri

Bilim adamları yaptıkları çalışmalar sonucunda, doğum öncesi tekrarlanan çeşitli uyarıcıların fetüsü etkilediği konusunda birtakım sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre, dışarıdan verilen bir uyarıcıya anne karnındaki çocuğun tepki verdiği kanıtlanmış ve doğum öncesinde verilen zenginleştirilmiş uyarıcıların, beyinde karar verme becerilerini arttıracak fizyolojik değişiklikler oluşturacağı ve rahim içinde şartlandırmanın, yeni doğan çocuklarda belli davranış kalıplarına yol açtığı ileri sürülmüştür (Hepper, 1991, ss.95, 107). Bu durum, öğrenme kapasitesinin doğum öncesinde var olduğunu desteklemektedir.

2.1.4. Annenin Stres ve Duygusal Durumunun Etkileri

Annenin gebelik sırasında yaşadığı stres, kaygı veya olumlu duygusal durumlar, fetüsün hormonal dengesi ve beyin gelişimi üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Fetüs, bu çevresel etkilere maruz kalarak erken öğrenme süreçlerine dahil olmaktadır (Van Den Bergh vd., 2005, ss.237, 258).

Stres, günlük yaşamda karşılaşılan olayların, insan ilişkilerindeki baskının sonucu hissedilen sıkıntı ya da zorlanma durumu olarak tarif edilir (Hickin, 2002, s.44). Hatta önemli bir olay, bir bebeğin doğumu gibi sevindirici olanlar bile, strese neden olabilir. Stres fiziksel ya da zihinsel güçlüklerle verilen normal bir yanıt ve gerekli bir tepki olduğu halde aşırı boyutlara ulaşması durumunda beden ve ruh sağlığı için zararlı olabilir (Yöndem, 2011, ss.17, 23). Bireyler daha çok yapılarına bağlı olarak, farklı düzeyde stresi kaldıracabildiğinden, stresin ne zaman tehlike sınırına geldiğini ölçmenin kesin bir yolu yoktur. Bilinen şu ki uzun süreli aşırı stres insan sağlığını bozmaktadır (Açıkalın, 2006, ss.25-26).

Hiç kuşkusuz stresin sayısız zararları bulunmaktadır. Stres, gebelikte annenin bebeğiyle ruhsal olarak bağdaşmasını önlediği için annenin bebeğini sevinçle karşılamamasına ve bunun sonucu olarak da bebeğin ilerideki dengeli gelişimini önlemesine neden olmasıdır (Wechselberg & Puny, 1989, ss.54-55).

Bebek anneden çok büyük oranda hormonal etki almaktadır. Dolayısı ile biyolojik ritmi ve ruhsal dengesi, annenin uyku dönemlerinden, beslenme alışkanlıklarından ve hareketlerinden etkilenmektedir (Gökner, 2003, s.11).

Annenin strese verdiği hormonal cevap kritik bir öneme sahiptir (Hickin, 2002, s.45). Stresin de çocuk için zihinsel, bedensel ve ruhsal güçlükler getirdiği ifade edilmiştir (Hickin, 2002, s.48). Anne bir şekilde bu stres durumunu aşmaz ise bebek anne karnında “olumsuz öğrenme” durumunda kalır (Açıkalın, 2006, s.25).

Yukarıda da belirtildiği gibi bebekler beşinci aydan itibaren anne karnı dışındaki sesleri duyarlar. Her söylediğimizi anlamaları mümkün değildir. Ancak zihinsel gelişimleri ses tonumuzu çok kolay ayırt edecek şekilde gelişmiştir. Ses tonumuzdan stresli veya gevşemiş ve mutlu olduğumuzu ayırt edebilirler. Ayrıca stres sırasında annelerinin salgıladıkları hormonların onlara da ulaşması nedeniyle bu hormonların kendilerinde oluşturdukları etkileri de öğrenirler (Tallack, 2007, s.108). Huzurlu bir annenin salgıladığı hormonlar bebeklerde gevşeme etkisi yapar. Mutlu annelerin bebekleri mutluluğun tadını bilirler. Devamlı stres altındaki annelerin bebekleri ise sürekli salgılanan stres hormonlarının yarattığı rahatsızlık nedeni ile kendilerini güvensiz bir ortamda hissederler (Güllü, 2012, s.32). Doğduktan sonra ise daha hareketli ve daha hırçın, huzursuz, düzensiz ve çok ağlayan bebekler olurlar (Tunç, 1998, s.206). Anne karnında yedi aylık bir çocuğu ultrason makinesinde gözlemleyen doktorlar, çocuk tekme atmaya başladığında anne ile babaya rol gereği kavga etmelerini söyler. Bu esnada çocuğun tekmelemeyi bırakıp korkuyla büzüldüğünü görürler. Bu küçük deney bile çocuğun dış etkilere ne ölçüde açık olduğunu gösterebilmektedir.

2.1.5. Müzik ve Ritme Duyarlılık

Araştırmalar, hamilelik sırasında fetüse düzenli olarak çalınan müziklerin, doğum sonrasında hatırlanabilir olduğunu ve bu müziklere karşı sakinleştirici tepkiler oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, öğrenmenin ve hafızanın doğum öncesinde başladığının bir diğer kanıtıdır (Partanen vd., s.2013).

29-34. hafta fetüsün duyuları tamamen gelişmiştir. Fetüs ışık, ses, tat ve kokuyu algılayabilir. İşitme duyusu iyice gelişmiştir, tanıdık sesleri ve müziği ayırabilir (Keskin, 2011, s.27). Beyin gelişmesi hızlanmış, göz irisi ışık ve karanlığa cevap verir. Bebek uyur ve hareket eder. Beyin kabuğu, bilinç durumunu destekleyecek kadar olgunlaşmıştır. Sonraki dört haftada sinir sistemi, yeni doğan bir bebeğinki kadar gelişmiş olacaktır. Etrafındaki dünyanın farkına varmaya başlar ve beyni ilk kez bellek yaratmaya girer. Fetüs annesinin sesini dinleyerek o kadar çok zaman geçirmiştir ki artık annesinin ses ritmini tanır ve hatırlar. Hep duyduğu bu sesin ritmini iyice özümser, hatta tepki verir. Araştırmacılar, yeni doğan bebeklerin ağlayışlarının, annenin bazı konuşma ritimlerini ve özelliklerini taşıdığını bulmuşlardır (Tallack, 2007, s.124).

Bebeğin maruz kaldığı müzik türü onun ruh halini değiştirebilir. Hızlı müzik bebeği uyarır ve heyecanlandırır. Klasik ya da koro için yazılmış müzikler gibi doğal seslere yakın ve insan sesi ritimlerini içeren müziklerin sakinleştirici, yatıştırıcı etkisi olduğu, hatta aynı müzik defalarca dinletildiğinde bebeğin bunu hatırlayabildiği, tanıyabildiği, hatta tempo tutabildiği belirtilmiştir (Tallack, 2007, s.124).

2.1.6. Amniyotik Sıvı ve Tat Hafızası

Doğum öncesi dönemde fetüsün tat algısı ve hafıza oluşturma yeteneği, bilişsel ve duyuşsal gelişim açısından dikkat çekici bir süreci temsil eder. Tat algısı, fetüsün çevresiyle kurduğu ilk duyuşsal etkileşimlerden biridir ve bu süreç gebeliğin yaklaşık 13. haftasında, tat tomurcuklarının oluşumu ile başlar. Amniyotik sıvı,

anneninin diyetine ve metabolik durumuna bağılı olarak çeşitli tatları içerir ve fetüs bu tatları algılayabilir, hatta bunlara tepki verebilir.

Araştırmalar, fetüsün amniyotik sıvı aracılığıyla tatları tanıma ve tercih geliştirme yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Bu süreç, öğrenme ve hafıza mekanizmalarının doğum öncesi dönemde başladığını kanıtlamaktadır. Özellikle, annenin tükettiğı besinlerin tat profili, fetüsün amniyotik sıvı aracılığıyla bu tatlara maruz kalmasını sağlar ve doğumdan sonra bu tatlara yönelik bir tercih geliştirebilir. Örneğın, annenin gebelik sırasında sık tükettiğı tatlı ya da baharatlı yiyecekler, bebeğın bu tatlara daha fazla ilgi göstermesine neden olabilir (Mennella vd., 2001).

Buraya kadar doğum öncesi eğitimin temelleri nörobilişsel ve davranışsal perspektiften ele alınmıştır. Ancak konunun çok boyutlu doğası göz önünde bulundurulduğunda yalnızca bilimsel kanıtlarla değil, aynı zamanda manevi ve kültürel boyutuyla da incelenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'ın insanın yaratılış süreci ve gelişimine dair sunduğı rehberlik, doğum öncesi dönemin anlam ve önemine dair derinlemesine bir kavrayış sağlamaktadır. Şimdi, bu süreci Kur'an perspektifinden ele alarak, bireyin anne karnında başlayan yolculuğunun ilahi boyutuna ışık tutmaya çalışalım.

2.2. Doğum Öncesi Eğitimin Fıtrat Temeli

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı ayetler, doğum öncesi dönemin bireyin gelişimi açısından önemine ve bu sürecin eğitsel boyutlarına işaret eden ifadeler içermektedir. Bu ayetlerden yola çıkarak insanın eğitiminin varlık sahnesine adım attığı ilk andan itibaren başladığı söylenebilir. Kur'an'da bu durum, yaratılış süreci ve insanın gelişim aşamalarını betimleyen ayetlerle ifade edilmektedir. Örneğın, insanın anne karnındaki yaratılış safhalarına dikkat çeken ayetler, bireyin hem biyolojik hem de manevi boyutlarıyla bir bütünlük içinde değerlendirildiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, eğitimin yalnızca doğum sonrası süreçle sınırlı olmadığı, aksine, bireyin anne rahminde geçirdiğı dönemde de başladığını ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'an'da bu bağlamda şöyle bir ifade bulunmaktadır:

“Rabbin Âdemoğullarından -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? “Elbette öyle! Tanıklık ederiz” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz.” (A'râf, 7/172).

“Sizi rahimlerde dilediğı gibi şekillendiren O'dur...” (Âl-i İmrân, 3/6).

Araf süresinin 172. ayetine baktığımız zaman, ayetteki en önemli hususun, ilk vahyin, ilk muhatap oluşun bu ayete göre, döllemeden çok önce yavru daha tek hücre halinde iken başlatılmış olmasıdır. Babaların bellerinden alınır alınmaz, ilahi vahye muhatap olan insanoğlunun, Rabbiyle bu ilk tanışması, onun tüm hücrelerine, tüm bedenine manevi kişiliğine yansımasıdır. Bu ayet insanın, daha tek bir hücre iken yaratıcısı ile ilişki kurduğunu ve onunla bir anlaşmaya vardığını göstermektedir. “Elest bezmi” olarak da bilinen bu anlaşma, aynı zamanda insanları yarattıktan sonra başıboş bırakmayan, merhamet, adalet ve şefkati ile onlara sürekli yol gösteren yüce Allah'ın hidayete elverişli kılan ilk antlaşması (vahyi) olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle yüce Allah, bu ayette insanın yaratılışının bir plan ve hikmet çerçevesinde şekillendiğini vurgularken, doğum öncesi dönemde bireyin potansiyelinin şekillenmeye başladığına işaret etmektedir. Bu da eğitimin yalnızca bilişsel ve davranışsal değil, aynı zamanda manevi bir boyut taşıdığına dikkat çekmektedir.

Bunun nasıl olduğunu, yüce Allah'ın Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini nasıl aldığını ve onları kendilerine nasıl şahit tuttuğunu bilemiyoruz.

Bu konuda sadece birtakım değerlendirmeler bulunmaktadır. Örneğin bu olayın fizik dünyada meydana geldiğini kabul edenler olmuştur (Mevdudi, 1991, s.II/13). Bazıları da bu ayette yüce Allah'ın dünyaya gelmiş ve gelecek bütün insanların ruhları ile konuştuğunu ifade etmektedir (Bilgiseven, 1998, s.20). Bu olayı bir inanç meselesi olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Buna göre Yüce Allah'ın işlerinin şekli de kendi zatı gibi gayb konularına girer, bilinmez. İnsanın kavrayış gücü, yüce Allah'ın zatını idrak edemediği müddetçe Allah'ın işlerinin de nasıl meydana geldiğine akıl erdiremez. Zira bir şeyin nasıl olduğunu düşünmek ne olduğunu düşünmenin ayrıntılı bir uzantısıdır. Yüce Allah'a izafe edilen bütün işlerin nasıl olduğunu düşünmeye çalışmadan onların birer realite olduğunu kabul etmekten başka çıkar yol yoktur (Kutup, 1991, s.IV/453).

Bu ayetin, yüce Allah ile insan arasındaki ilişkiyi sürekli ve canlı tuttuğunu belirtenler de olmuştur. Buna göre Allah ile iç içe olarak kurulan Rab-merbub ilişkisi hususunda insan Allah'a "elest bezminde" söz vermiş ve onu eğiticisi olarak kabul ettiğine dair şahitlikte bulunmuştur. Bu konuda bir sözleşme içindedir. Dünyadaki hayatını gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan amacına uygun bir düzeyde ve kalitede oluşturabilmek için Allah'ın koyduğu kuralların sürekli kendisine öğretilceği bir ortama ve onun şartlarına uyacağına dair Allah'a söz vermiştir (Dodurgalı, 2010, s.82).

Seyit Kutup bu ayete açıklık getirirken iki ayrı değerlendirmede bulunmaktadır. İlkinde ona göre Yaratıcı olan yüce eğitici, onları yarattıktan hemen sonra: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye soruyor. O da yüce Allah'ın ilâh olduğunu kabul ediyor. Her çeşit noksan sıfattan münezzeh olan Allah'a kulluk yapacağını belirtiyor. Yüce Allah'ın birliğine şahitlik ediyor. Buna göre, her bir hücrede bir hayat, gizli bir yetenek ve birçok sığa sahip bir insan bünyesi vardır. Hücrede var olan bu insan bünyesi, karanlık varlığın kalbinde gizli bulunan şeklini alması için gelişme ve ortaya çıkma izni beklemektedir. Bilinen varlık sahnesine çıkmadan önce kesin söz veriyor, antlaşma yapıyor! Kur'an bu gerçeği 14 asır önce dile getirirken bilim, daha yeni yeni insanın bir tek hücre iken, bireyin tüm özelliklerini içinde gizleyen ve bütün hayatını kuşatan bir şifre niteliğindeki genlerin olduğunu açıklamaktadır (Kutup, 1991, s.IV/453).

İkincisinde ise birtakım rivayetlere değinerek yüce Allah'ın Âdemoğullarının zürriyetinden almış olduğu bu sözün, bir fitrat sözü olduğunu belirtmektedir. Buna göre, Yüce Allah'ın, insanları, ilâhlığını ve birliğini kabul etmeye müsait ve eğilimli yarattığı, başka bir ifadeyle yaratıcının aşkın gücünü algılama, sezme yatkınlığının insanoğlunda doğuştan var olduğunu belirtmiştir. Böylece Yüce Allah onların fitratlarına bu duyguyu yerleştirmiş ve insanın bu fitrata bağlı olarak gelişmesine yol açmıştır. İnsan, fitratının temizliğini bozan ve onu fitratının doğrultusundan saptıran bozucu etkenlerle karşılaşmadığı sürece, bu istikametten sapmaz (Kutup, 1991, s.IV/454).

Âl-i İmrân Suresi'nin 6. ayeti, insanın yaratılış sürecine atıfta bulunarak doğum öncesi dönemin önemini vurgulamakta ve bu sürecin bireyin eğitimiyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayette, "Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur" ifadesiyle, insanın anne karnında fiziksel, zihinsel ve ruhsal yönlerden bir yaratılış ve oluşum sürecine tabi tutulduğu belirtilmektedir. Bu süreç, bireyin yalnızca biyolojik olarak değil, aynı zamanda karakter ve potansiyel yönünden de şekillendiği bir dönemi işaret etmektedir (Kutup, 1991, s.II/38).

Bu bağlamda ayetin içeriği, eğitimin yalnızca doğum sonrası başlayan bir süreç olmadığına, bireyin anne rahmindeki varoluş safhalarında da bu sürecin başladığına işaret etmektedir. İnsan, bu dönemde çevresel ve manevi etkileşimlere açık bir varlık olarak değerlendirilmekte ve bu durum, eğitimin temellerinin doğum

öncesinde atıldığını destekleyen ilahi bir perspektif sunmaktadır. Ayet, yaratılış sürecindeki bu bilinçli ve hikmetli düzenin, eğitim sürecinin doğum öncesinden itibaren başladığını anlamak için güçlü bir referans niteliği taşımaktadır (Tunç, 1998, s.207; Dodurgalı, 2010, s.183). Özellikle, "O sizi annelerinizin karnında, üç karanlık içinde bir yaratılıştan diğerine geçirerek yaratıyor. İşte bu, Rabbiniz Allah'tır; mülk O'nundur. O'ndan başka ilah yoktur; hâlâ nasıl döndürülüyorsunuz?" (Zümer, 39/6) ayeti, doğum öncesi sürecin İlahi bir düzen ve hikmetle şekillendiğini ifade eder. Bu ayet, insanın anne karnındaki gelişim sürecinin yalnızca biyolojik bir olay olmadığını, aynı zamanda derin bir manevi boyut içerdiğini vurgulamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, doğum öncesi süreç, insanın eğitime ve etkileşime açık bir varlık olarak ele alındığı bir hazırlık safhası olarak da değerlendirilebilir.

Kur'an'ın yaratılış sürecine yaptığı vurgu, bireyin emaneti üstlenme sorumluluğuyla da ilişkilidir. Ahzab Suresi'nde geçen "Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korktular; insan ise onu yükledi..." (Ahzâb, 33/72) ayeti, insanın doğumdan önce üstlendiği sorumluluğu hatırlatır. Bu bağlamda, doğum öncesi dönemdeki uyarılar ve eğitim yaklaşımları, çocuğun bu emaneti yerine getirebilecek bir birey olarak hazırlanmasında önemli bir rol oynar.

Kur'an'daki yaratılış ve gelişim vurgusu, modern bilimle de örtüşen bir anlayış sunar. Yukarıda belirtildiği gibi bilimsel araştırmalar, doğum öncesi dönemin çevresel etkilerden yoğun bir şekilde etkilendiğini ve bireyin hayat boyu öğrenme kapasitesinin bu dönemde şekillendiğini göstermektedir. Manevi bir bakış açısıyla anne adaylarının bu dönemde olumlu bir ruh hali içinde olması, dualar ve tevekkülle iç huzur sağlaması hem kendileri hem de fetüsün sağlıklı bir gelişim süreci geçirmesi açısından önemli görülmektedir. Bu, bilimsel bulgularla uyumlu olarak, annenin stres yönetimi becerilerinin ve manevi olarak güçlenmesinin çocuğun nörobiyolojik gelişimine olumlu katkı sağladığını göstermektedir.

Kur'an perspektifinden bakıldığında insanın anne karnında başlayan bu hikmeti kavramak, doğum öncesi eğitimin daha derin bir anlayışla ele alınmasını gerektirir. Bu anlayış, bireyin biyolojik, duygusal ve manevi boyutlarını bir bütün olarak değerlendiren, bütüncül bir eğitim yaklaşımını teşvik eder. Böylece, doğum öncesi dönemde fetüsün hem maddi hem de manevi potansiyelinin desteklenmesi, insanın yaratılış amacına uygun bir şekilde gelişimini sağlayacak önemli bir adım olacaktır.

Bunun yanı sıra Kur'an'da birtakım ayetlerde insan psikolojisinin temeli veya donanımı, yetenek ve zaafları ve birçok olumsuz yönleri konusunda da önemli bilgiler yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi insan emaneti (yeryüzünü imar ve ıslah etmek görevini) üstlenmiştir. İnsanın yüklendiği bu emaneti anlamlı kılan hürriyeti, onun olumlu ve olumsuz birtakım güçlerle (yetenek ve zaaflarla) donatılmış olmasının sonucudur. İnsanda bu iki zıt kutbun potansiyel olarak iç içe bulunması, onun yeryüzündeki sınavı açısından kaçınılmazdır. Örneğin Kur'an'da değişik sürelerde yüce Allah şu şekilde buyurmaktadır:

"Nefse ve ona düzen verene, ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki, nefsinin arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere boğan da ziyan etmiştir" (Şems, 91/7-10).

"Ve ona iki yolu göstermedik mi?" (Beled, 90/10).

"Şüphesiz biz ona doğru yolunu gösterdik. Artık o isterse şükreden olur, isterse nankör" (İnsan, 76/3).

Bu ayetler, insanın karakterinin ve mizacının çift yönlülüğüne işaret etmektedir. Bu ve benzeri ayetlerden İslam'ın insana bakışı bütün çizgileri ile ortaya çıkıyor. Buna göre insan, çift yönlü yetenekte ve çift yönlü eğilimde yaratılmıştır. Buradaki “çift yönlü” deyimini ile insanın yaratılış gerçeği ifade edilmek istenmiştir. Bu gerçek bize insan yapısını yani hem iyiliğe hem kötülüğe hem doğruluğa hem de yanlış eğilimli olduğunu göstermektedir (Kutup, 1991, s.X/491). Ayrıca bu ayetler, insanın neyin iyilik ve neyin kötülük olduğunu ayırt edebileceğini ve kendisini iyiliğe de kötülüğe de aynı oranda yöneltebileceğini ifade eder. Bu güç, onun benliğinin özünde “yetenek” şeklinde gizlidir. Ayetlerde de görüldüğü üzere yüce Allah bu gücü, bazen “ilham” sözcüğü ile bazen de “hidayet” doğru yolu bulma, sözcüğü ile ifade eder. Dış etkenler, bu yeteneği uyarmaktan öteye gidemez ve sadece iyi veya kötü yöne yönlendirme fonksiyonunu üstlenebilirler (Kutup, 1991, s.X/491).

Ayrıca insanın zaafı, zayıf yönleri ve günaha açık tarafları da bulunmaktadır. Bu nedenle meleklerin secde ettiği insan başıboş bırakıldığı zaman tüm güzelliklerinden uzaklaşarak ve “elest bezmi”nde yüce Allah’a verdiği sözü unutarak kötü bir duruma ve inkâra düşebilir (Fersahoğlu, 1999, s.87). Kontrol edilmediği zaman insanı fitratından uzaklaştıracak birçok etken vardır. Onun zayıf yaratılışı, inkârcı bir yapıya sahip oluşu, dünyaya aşırı düşkünlüğü, dünya hayatını ebedi yaşama tutkusu, dünya malına karşı aşırı zaafı, aşırı çocuk sevgisi, karşı cinse aşırı düşkünlüğü, çok aceleci, zalim ve cahil oluşu, huysuz ve bencilliği, kıskançlığı ve çok cedelci oluşu bunlardan bir kaçıdır. Bütün bunların bilinmesi onun makul ve meşru bir tarzda eğitilmesi açısından önem arz etmektedir (Fersahoğlu, 1999, ss.88, 99).

Kısaca ifade edilen bu değerlendirmeden eğitim alanında yönlendirmeye veya eğitimin ne zaman başlaması gerektiğine dair değerli birçok gerçek çıkartılabilir. Başka bir ifadeyle en güzel surette (ahsen-i takvim) veya fitraten iyi yaratılmış insanın yetenek ve zaafalarını bilmek insanın bozulmasını önlemeye yönelik çalışmalarda onu eğitmede önemli imkânlar sunacaktır. Bu bağlamda öncelikle belirtmek gerekir ki fitrat üzere olmak ya da bulunmak, dünya hayatında hidayet üzere kalabilmek için garantili bir teminat değildir. Çünkü insanoğlu, fitratında iki zıt eğilimi birlikte taşımaktadır. Benliğinde iyiye yönelim olduğu gibi, kötüye yönelim de vardır. Başka bir ifadeyle, insanoğlunun, çift kutuplu bir karaktere sahip olması, iyi ve kötü arasında tercihte bulunmasını da zorunlu kılar (Fersahoğlu, 1999, s.84). İnsan ruhunun derinliklerinde yer alan, tüm hücrelere yayılmış olan bu çift kutupluluk iyiye yöneltmek ve doğruyu bulmak maksadıyla sorumlu, ciddi bir eğitimi de gerektirmektedir (Dodurgalı, 2010, ss.20, 24). Başıboş bırakılan, neyi nasıl öğreneceğine, neyin yanlış, neyin doğru olduğuna ilişkin rehberlik edilmeyen bir insanın tam olarak hidayet üzere bir doğrultu tutturabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle kontrol edilmediği zaman insanı, fitratında bulunan iyiye yönelme eğiliminden uzaklaştıracak etkenlerin bilinmesi ve bunların kontrol altında tutulması büyük önem arz etmektedir (Fersahoğlu, 1999, s.100).

Ünlü İtalyan eğitimci Montessori de bu iddiayı destekler mahiyette açıklamalar yapmıştır. Ona göre, gerçekte her yaşam türü, her ne kadar ilkel olursa olsun, farklı derecelerde psişik enerjilerle, belli bir türde bireysel ruh ile donatılmıştır. Montessori bu donanımı “doğuştan gelen aktivite” demektedir. Ayrıca Amerikalı Pedagog Nunn’a dayanarak, insanın gelişmesini ve inşa edilmesini sağlayan bu gelişim gücüne “Horme” adını da verir. Buna göre insan doğum öncesinde yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda “zihinsel bir organizma”dır ve sonuçta bu durum onun aktivitesinde (fitratında) etkili olmaktadır (Wilbrant, 2009, s.118). Ona göre bu aktivite canlı olanın ve yaratılışın ifadesidir. Çünkü

yaratılıştaki her şey aktivitedir. Aktivitenin anlamı yaşamdır ve ancak aktivitenin aracılığıyla yaşamın mükemmelleşmesi için çaba gösterilebilir ve başarı kazanılabilir (Wilbrant, 2009, s.117). Montessori'ye göre çocuk hangi kültürün ve uygarlığın içine doğduysa ona göre bir davranış özelliği geliştirecektir.

Sonuç olarak gerek bilimsel araştırmalar gerekse Kuran'ın rehberliğinde konuyu değerlendirdiğimizde eğitim olgusunun, doğum öncesi başladığı ve hayat boyu devam ettiği görülecektir (Saygılı, 2013, ss.9, 11). Hatta anne karnına düşmeden çok daha önce başlanması gerektiği de söylenebilir (Uzun, 2009, ss.19-22). Bu nedenle çocuk eğitimi için doğum sonrasını beklemek çok geçtir. Eğitim, anne rahminden itibaren başlamalı ve doğduktan sonra devam etmelidir. Çocuk daha anne karnında iken ve annesinin sesini başka seslerden çok net bir biçimde ayırıp tanıyabiliyorken, sağlıklı bir temel oluşturmak için onun doğal potansiyelini desteklemek, ruhsal ve bilişsel gelişimini şekillendirmek büyük bir önem arz etmektedir.

3. Doğum Öncesi Eğitimi Destekleyen Stratejik Yaklaşımlar

Doğum öncesi dönemde fetüsün öğrenme kapasitesini desteklemek ve çevresel etkileri optimize etmek amacıyla, bütüncül bir yaklaşımı esas alan stratejilerin geliştirilmesi gereklidir. Hem biyolojik hem de çevresel faktörleri dikkate alarak fetüsün gelişimini sağlamayı hedefleyen bu stratejileri şu şekilde sıralayabiliriz.

3.1. Anne-Baba Farkındalığı

Anne rahmindeki sır perdesi aralandıkça çocuk eğitiminde bu dönemin önemi de ortaya çıkmaktadır. Ancak çoğu anne baba çocuklarına yıllarını, emeklerini, en sıcak duygularını verdikleri ve ümitlerini bağladıkları halde anne rahminde çocuğu etkileme yöntemlerinden habersizdir. Bu dönemdeki çocuğun maruz kaldığı uyarıcıların olumlu veya olumsuz doğası, çocuğun eğitimine önemli ölçüde etki edebilmektedir. Olumlu uyarıcılar, çocuğun gelişimini destekleyebilir, öğrenmeye olan ilgisini artırabilir ve genel yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyebilir. Diğer yandan, olumsuz uyarıcılar, çocuğun sağlıklı gelişimini engelleyebilir, öğrenme motivasyonunu düşürebilir ve çeşitli olumsuz davranışlara yol açabilir. Bu nedenle anne babanın doğum öncesi çocuk eğitiminde, çocuğun olumlu gelişimi ve eğitimi için birtakım hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. Bunun için birtakım eğitim programları ile anne baba adaylarına, gebelik döneminde fetüsün algı ve öğrenme süreçleri hakkında bilgi verilmelidir. Bu programlar, annenin ve babanın stres yönetimi, sağlıklı iletişim ve çevresel uyaranların etkisi konularında bilinçlendirilmesini sağlayabilir. Dolayısıyla, bu eğitimlerin yaygınlaştırılması ve her gebelik dönemi için standardize edilmesi, birey ve toplum sağlığı açısından stratejik bir öneme sahiptir.

3.2. İletişim ve İstendik (Olumlu) Uyarıcıların Verilmesi

Doğum öncesi dönemde bebeğin çevresiyle etkileşim içinde olduğu ve çeşitli iç ve dış uyaranlara tepki verdiği artık bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Bu dönem, anne karnındaki bebek için duyuşsal bir deneyim sürecidir ve bebeğin vücut dili aracılığıyla çeşitli mesajlar aldığı ve ilettiği bir iletişim platformudur. Annenin sesini, kalp atışını, çevresel sesleri ve hatta dışarıdan gelen ışığı hisseden bebek, annesinin ruh haline, dinlediği müziğe, çevresel koşullara hatta annenin yemek yemesine kadar bir dizi faktöre tepki gösterir. Örneğin, bebek müziği dinlediğinde sakinleşebilir, annesinin güldüğünü hissettiğinde gülümseyebilir veya annesinin kızgın olduğunu hissettiğinde hırçınlaşabilir. Aynı şekilde, kuvvetli ışık, gürültü, basınç veya acı gibi negatif uyarıcılara karşı vücut hareketleriyle tepki göstererek

kendini korumaya çalışabilir. Anne rahminde çevreye karşı duyarlı bebek ile iletişim (onunla konuşmak, ona müzik dinletmek, kitap okumak vb.) kurarak onları eğitmek mümkündür. Zira bu dönemde dış uyarıcılara bile cevap veren bebeğin, anne tarafından gönderilen uyarıcılardan etkileneceği gayet açıktır. Tabi burada önemli olan, fetüs daha anne karnındayken erken uyarılmanın, onun bilişsel işlevlerinde etkisin ne kadar olduğunun bilinmesidir. Çalışmalar doğum öncesinde, çocuk beyninin geliştirilebileceğini de göstermektedir. İnsan beyni hücrelerden (nöron) oluşur. Nöron adı verilen bu sinir hücreleri aktif hala geldiği zaman kendi aralarında iletişim kurarlar. Beyin uyarı aldıkça nöronların birbiriyle olan etkileşimi, iletişimi artar ve bu sayede daha çok nöron entegre olur. Bu da bebeğin zekâsını, sosyal ve duygusal yeteneklerini geliştirir (Yılmaz, 2004, s.43). “İşlevsel geçerlilik” terimiyle de ifade edilen bu fikre göre sinir sisteminin bütünüyle işlevsel olması için uyarılma büyük önem arz eder. Yapılan bazı çalışmalarda zenginleştirilmiş çevresel faktörlerin beyin yapısını ve fonksiyonlarını etkilediği ve neokorteksteki beyin büyüklüğünü arttırdığı gözlenmiştir (Solso, 2007, s.473). Bu nedenle gebelik esnasında bebek ile iletişim kurmak, konuşmak, bebeklerin zenginleştirilmiş uyarım almasını sağlamak beyin gelişimine ve buna bağlı olarak bilişsel gelişimine katkı sağlayabilir.

Bu bağlamda uyarıcıların olumlu (istendik) olması da çocuğun eğitiminin olumlu yönde başlamasını sağlayacaktır. Çocuklar ve büyüklerde gelişen ruhsal bozuklukların nedenleri, beyni bozan fizyolojik ve biyolojik etkilerin yanı sıra içinde bulunan çevrenin etkileri olduğu belirtilmiştir. Bu etkiler anne babadan gelir ve rahim içi yaşantıyla başlar. Annenin içinde bulunduğu ortamın annede oluşturduğu duygu ve düşünce, hormonlar vasıtasıyla, olduğu gibi bebeğe de yansır. Bu da bebeğin doğduktan sonra, salih veya şaki olmasında etkili olabilir. Bu nedenle bebeğin ruhsal gelişimini olumsuz etkileyebilecek ortamlardan uzak durmak gerekmektedir. Anne rahmindeki bebeğin maruz kaldığı uyarıcıların olumlu ve destekleyici olması, sağlıklı bir gelişim ve eğitim için kritik bir öneme sahiptir. Olumlu çevresel etkenler, çocuğun öğrenme potansiyelini arttırdığı gibi olumlu bir eğitim temeli de oluşturur (Dodurgalı, 2010, ss.191, 194).

3.3. Stres Yönetimi, Olumlu Düşünce ve Maneviyat

Annenin gebelik boyunca yaşadığı stresin fetüs üzerinde olumsuz etkileri olduğu düşünüldüğünde stres yönetimi programlarının geliştirilmesi ve anne adaylarına psikolojik destek sağlanması stratejik bir öneme sahiptir. Bu durum hem annenin ruh sağlığını hem de fetüsün gelişimini olumlu etkileyebilir. Bu nedenle hamile annenin, stresten ve stresin neden olduğu olumsuz durumlardan korunmak için stresle baş etmeyi (stres yönetimi) öğrenmesi gerekir. Stresi tamamen yok etmek belki mümkün olmayabilir. Zaten bu istenen bir durum da değildir. Çünkü belli orandaki stresin yararlı olduğu da belirtilmiştir (Yöndem, 2011, s.24). Olumlu stres düzeyi denilen bu düzeydeki stresin, kişiye enerji verdiği, potansiyelini açığa çıkarmasına yardımcı olduğu, kişinin dikkatini ve performansını arttırdığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte yoğun stresten ve stresin zararlı etkilerinden korunmak gerektiği ve bunun da mümkün olduğu belirtilmiştir (Hickin, 2002, s.44).

Annenin aşırı strese girmeden olaylarla başa çıkabilmesi, sorunları sakin biçimde çözmesi ve duygularıyla ilişkilerini yerli yerine oturtması, olumlu düşünmeye çalışması ve olumlu bir tutum geliştirmesi gibi özelliklerin tümü yaşama sağlıklı biçimde yaklaşmasının ve mutlu olmasının parçalarıdır. Bunun için de hamile annenin bazı becerileri geliştirmesi gerektiği belirtilir (Yöndem, 2011, ss.29, 33). Zira yukarıda da görüldüğü gibi annenin mutlu olmasının çocuk üzerindeki etkileri açık bir şekilde gözlenebilmektedir. Doktorların gebe annelerin stresten kurtulması için öneride bulundukları becerilerin yanında insanlar, hamile

anneye dua, maneviyat, tevekkül ve teslimiyet gibi becerileri geliştirmelerini tavsiye etmelidir. Yaşamın mükemmel olmadığını hepimiz biliyoruz. Her zaman çıkışlar ve inişler, önceden görülmeyen engeller olmaktadır. Yaşamımızda beliren ve önceden kestiremediğimiz olaylar için (ayrılık, yakınıni kaybetme, ani işsizlik ya da zor gebelik gibi travmalar vb.) hiçbir şey yapamayız ama en azından bunlarla başa çıkabilmek için bir şeyler yapabiliriz. Biz insanlar, davranışlarımızı ve performansımızı etkilemek istiyorsak bunu ancak bilinçaltı zihnimizle yapabiliriz (Yöndem, 2011, ss.35, 38). Bunun için, olumlu düşünceler seçmeli ve bunları sürekli tekrarlamalıyız. Buna göre; Olumlu düşünme, bilinçaltı zihnimizin yönlendirebilme yeteneğini olumlu biçimde kullanmakla gerçekleşebilir (Hickin, 2002, s.47). Ayrıca olumlu düşünme birtakım ritüellerle insanın içsel duygularıyla temasa geçip olumsuz düşüncelerini yok etmesine ve yaşamının sorumluluğunu kendi ellerine almasına yardımcı olabilir (Hickin, 2002, s.48, 49). Kanaatimizce olumlu düşünme, tam anlamıyla dua, maneviyat, tevekkül ve teslimiyetle gerçekleşebilir. İnsanlar sorunlu bir durumdan kurtulmak için dua eder. Aynı anda da olumlu sonuçlar hakkında ve sorun çözüldüğünde duyacağı rahatlatma (maneviyat) üzerinde düşünür. Dua eder çünkü mutlak bir gücün ona yardımcı (tevekkül ve teslimiyet) olacağına inanır. Anne rahmindeki çocuğun gelişimi açısından bunların sağladığı rahatlatma inkâr edilemez.

3.4. Beslenme ve Tat Hafızası Farkındalığı

Yukarıda da belirtildiği gibi, yapılan bazı çalışmalarda damak zevklerimizin nasıl büyüdüğüümüze bağlı olarak şekillendiğini gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre, anneler hamile iken ne yerlerse çocuklar da doğumdan sonra o yiyecekleri beğenmektedir. Örneğin havuç suyu ile ilgili bir çalışmada bir grup hamile kadına haftada dört kez olmak üzere 100'er gram havuç suyu içirilir başka bir grup kadına ise sadece su içirilir. Doğduktan sonra bebekler ek besine geçtikleri vakit iki bebek grubu arasındaki farklar gözlemlenir. Hangi çocuğun hangi gruba ait olduğunu bilmeyen bir gözlemciye çocukların mamalarına havuç suyu eklendiği zaman ne tür tepkiler verdiklerini gözlemesi istenir. Anneleri havuç suyu içmeyen bebekler mamayı ilk tattıkları zaman yüzlerini ekşittikleri ve yemek istemedikleri gözlemlenir. Anneleri havuç suyu içen çocukların ise mamayı severek yedikleri gözlemlenmiştir (Green vd., 2010, s.23). Bu nedenle annelere gebelik döneminde dengeli ve çeşitli bir diyet uygulamalarının fetüs üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkında bilgi verilmelidir. Özellikle annelere tat hafızasını destekleyecek sağlıklı ve doğal besinler tüketmeleri önerilebilir.

Sonuç

Doğum öncesi dönem, bireyin bilişsel, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişiminin temellerinin atıldığı kritik bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte fetüs, çevresel ve biyolojik uyaranlara duyarlılık geliştirerek yaşam boyu sürecek öğrenme ve adaptasyon kapasitesinin ilk adımlarını atar. Araştırmalar, bu dönemde sağlanan olumlu uyaranların çocuğun bilişsel gelişimine, duygusal düzenleme becerilerine ve sosyal uyum kapasitesine önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle annenin olumlu duygusal durumu, fetüsle kurduğu bağ, sağlıklı beslenme alışkanlıkları ve çevresel faktörler, doğum sonrası çocuğun öğrenme motivasyonu ve yaşam kalitesi üzerinde belirleyici bir rol oynar.

Bu bağlamda, doğum öncesi eğitimin etkilerini anlamaya yönelik daha fazla bilimsel araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalar, doğum öncesi uyaranların uzun vadeli etkilerini inceleyerek, bireyin tüm yaşam döngüsünü kapsayan bir perspektif sunmalıdır. Örneğin, annenin gebelik sürecindeki stres düzeyi fetüsün biyolojik süreçlerini nasıl etkiler? Annenin manevi dayanıklılığı,

tevekkül ve olumlu düşünme gibi psikolojik kaynakları, fetüsün genel gelişimine nasıl yansır? Bu tür sorular, disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmalı ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili stratejiler geliştirilmelidir.

Doğum öncesi eğitim, yalnızca fetüsün gelişimini desteklemekle kalmaz; aynı zamanda annenin ruh sağlığını iyileştiren, bilinçli ebeveynliğe zemin hazırlayan bir süreçtir. Anne rahmindeki bebeklerin doğal potansiyellerini en iyi şekilde ortaya çıkarmayı amaçlayan bu eğitim süreci, annenin bebekle kurduğu aktif iletişim, olumlu uyarıcıların sağlanması, hareket ve duyuşsal etkinliklerin teşvik edilmesi gibi yöntemlerle desteklenmelidir. Anne rahmi, bebeğin duyuşsal, bilişsel, duygusal ve nörolojik gelişimi açısından kalıcı etkilerin oluştuğu bir ortamdır. Bu nedenle, anne ve baba tarafından oluşturulan istendik çevresel koşullar, çocuğun yalnızca sağlıklı bir birey olarak gelişmesine değil; aynı zamanda din, bilim, sanat ve dil gibi alanlarda daha yüksek bir potansiyele ulaşmasına da katkı sunabilir.

Son olarak, doğum öncesi eğitimin etkilerinin kapsamlı biçimde araştırılması, sadece bireysel değil toplumsal düzeyde de önemli kazanımlar sağlayacaktır. Bu alandaki bilimsel çalışmalar, doğum öncesi dönemi destekleyici politikaların ve eğitim programlarının oluşturulmasına zemin hazırlayarak, yaşam kalitesini yükselten ve sağlıklı nesillerin yetişmesini mümkün kılan bilinçli yaklaşımların gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu yönüyle doğum öncesi eğitim, yeni araştırmalara ilham veren ve insan gelişiminin en erken aşamasında müdahale imkânı sunan değerli bir alandır.

Kaynakça

- Açıkalin, A. (2006). *Kundaktan okula çocuklarımız*. Pegem Yayınları.
- Akyiğit, H. (2022). Türkiye’de aile politikalarının temel sorunu: Eleştiri, teşhis ve öneri. A. Burak, M. Demirci & S. Ramazanov (Ed.), *Dijital çağda aile içinde* (ss.53-68). İstanbul Aile Vakfı Yayınları.
- Avcı, F. (2011). *Anneliğe yolculuk*. Tudav Yayın Grubu.
- Aydın, M. Z. (2007). *Ailede çocuğun ahlak eğitimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayraklı, B. (2005). Eğitimin doğum öncesi boyutu. İ. Canan (Ed.). *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler) I*. İSAV Yayınları.
- Bayrakdar, M. (2004). *İslam düşüncesi yazıları: Gazali ve çocuk eğitimi*. (M. Vural, Çev.). Elis Yayınları.
- Bilgiseven, A. K. (1998). Ruh ve beden. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 9-44.
- Can, D. (2012). *Eğitim evde başlar*. Hayat Yayın Gurubu.
- DeCasper, A. J. & Spence, M. J. (1986). Prenatal maternal speech influences newborns’ perception of speech sounds. *Infant Behavior and Development*, 9 (2), 133-150. [https://doi.org/10.1016/0163-6383\(86\)90025-1](https://doi.org/10.1016/0163-6383(86)90025-1)
- Dikeçligil, F. B. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 8 (31), 21-52.
- Dodurgalı, A. (2010). *Ailede din eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Doğan, İ. (2007). *Vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları*. Pegem Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2014). *Toplumsal iş bölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınları.

Efe, A. & Çelik, E. (2018). Çocukların suça sürüklenmelerinin önlenmesinde aile kurumu ve dinin önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (4), 1425-1432.

Erdem, M. & Akman, Y. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Arkadaş Yayınevi.

Esin, B. D. (2011). *Minik dâhiler kılavuzu 0-12 ay bebek gelişimi ve eğitimi*. Kaldırım Yayınları.

Fazlurrahman. (1998). *Ana konularıyla Kur'an*. (A. Açıkgenç, Çev.). Ankara Okulu Yayınları.

Fersahoğlu, Y. (1999). Kur'an'a göre insanın zaafı ve zayıf yönleri. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 81-100.

Greene, A., Pavini, J. & DiGeronimo, T. F. (2010). *Sağlıklı bebek yetiştirme rehberi*. (B. Kaptanoğlu, Çev.). Hayykitap.

Gazzâlî, E. H. (1981). *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn*. (A. Arslan, Çev.). Arslan Yayınları.

Gazzâlî, E. H. (1979). *Kimyayı saadet*. (F. Meyan, Çev.). Bedir Yayınevi.

Göknar, Ö. (2003). *Bilinçli çocuk yetiştirme*. Simge & Akdeniz Yayınları.

Hepper, P. G. (1991). An examination of fetal learning before and after birth. *The Irish Journal of Psychology*, 12 (2), 95-107. <https://doi.org/10.1080/03033910.1991.10557830>.

İbrahimoglu, D. (2010). *Evliliğin kitabı*. Hayat Yayınları.

Karabekiroğlu, K. (2013). *Bebek daha doğmadan*. Say Yayınları.

Karaman H. vd. (2018). *Kur'an yolu meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Keskin, S. P. (2011). *Annelik akademisi hamileyim*. Boyut Matbaacılık A.Ş.

Korkmaz, E. (2012). *Montessori metodu, özgür çocuklar için eğitim*. Algi Yayın.

Kuhl, P. K. (2004). Early language acquisition: Cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience*, 5 (11), 831-843. <https://doi.org/10.1038/nrn1533>

Kutup, S. (1991). *Fizilal-İl Kur'an*. (S. Uçan vd., Çev.). Dünya Yayıncılık.

Leahy, R. L. (2007). *Bilişsel terapi ve uygulamaları*. (H. Hacak, M. Macit & F. Özpilavcı, Çev.). Litera Yayıncılık.

Lecanuet, J. P. & Schaal, B. (1996). Fetal sensory competencies. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 68 (1), 1-23. [https://doi.org/10.1026/0301-2115\(96\)02509-2](https://doi.org/10.1026/0301-2115(96)02509-2).

Lipton, B. H. (2014). *İnancın biyolojisi*. (B. Ünlütürk, Çev.). Kuraldışı Yayınları.

Marx, K. (2003). *Kapital (kapitalist üretiminin eleştirel bir tahlili)*. (A. Bilgi, Çev.), Eriş Yayınları.

Maslow, A. H. (1943). A Theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>

Mennella, J. A., Jagnow, C. P. & Beauchamp, G. K. (2001). Prenatal and postnatal flavor learning by human infants. *Pediatrics*, 107 (6), E88-93. <https://doi.org/10.1542/peds.107.6.e88>

Mevdudi, E. A. (1991). *Tefhimul Kur'an, Kur'an'ın anlamı ve tefsiri*. İnsan Yayınları.

Moon, C., Lagercrantz, H. & Kuhl, P. K. (2013). Language experienced in utero affects vowel perception after birth: A study on newborns. *Acta Paediatrica*, 102 (2), 156-160. <https://doi.org/10.1111/apa.12098>.

Morris, C. G. (2002) *Psikolojiyi anlamak (Psikolojiye giriş)*. (Komisyon, Çev.). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1979). *Toplumbilime giriş*. Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları.

Özbay, Y. & Aydoğan, D. (2013). Aile yılmazlığı: bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7 (30), 9-24.

Özcan, Ş. (2009). *Onlar birer çiçek, çocuk gelişimi ve eğitimi üzerine*. Anı Yayıncılık.

Özkan, Y. & Kılıç, E. (2013). Aile'nin psiko-sosyal destek ihtiyacını karşılamada yeni bir model önerisi: Aile sağlığı merkezlerinde aile psiko-sosyal destek birimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7 (30), 26-44.

Özsoy, Ö. & Güler, İ. (1998). *Konularına göre Kur'an (sistemik Kuran fihristi)*. Fecr Yayınevi.

Partanen, E., Kujala T., Naatanen R. & Huotilainen M. (2013). Learning-induced neural plasticity of speech processing before birth *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110 (37) 15145-15150, <https://doi.org/10.1073/pnas.1302159110>

Plomin, R. (1991). Genetics, environmental risks, and protective factors. *Behavior Genetic Approaches in Behavioral Medicine*, 217-235. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9377-2_12.

Polat, İ. (2024). Doğum öncesi dini eğitimin imkânı. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi-KİTOD*, 2 (4), 411-438. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14234549>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Saygılı, S. (2013). *Ruhen ve bedenlen sağlıklı çocuk yetiştirmek*. Hayat Yayın Gurubu.

Solso, R. vd. (2007). *Bilişsel psikoloji*. (A. Ayçiçeği-Dinn, Çev.). Kitabevi Yayınları.

Uzunay, M. Y. (2013). *Çocuk eğitiminde anne baba tutumları*. Eşik Yayınları.

Uzun, S. A. (2009). *Anne! babamı iyi seç*. Hayat Yayınları.

Tallack, P. (2007). *Anne karnında*, (A. Yavuz, Çev.). NTV Yayınları.

Tarhan, N. (2010). *Evlilik psikolojisi*. Timaş Yayınları.

Tunç, B. (1998). Anne kavramından hareketle eğitimde anne çocuk ilişkisi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 195-240.

Van Den Bergh, B. R., Mulder, E. J., Mennes, M. & Glover, V. (2005). Antenatal maternal anxiety and stress and the neurobehavioural development of the fetus and child: Links and underlying mechanisms. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 29 (2), 237-258. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2004.10.007>.

Varol, R. (2010). *Çocuklarımıza neyi, ne zaman ve nasıl öğretilim?*. Nüve Yayınları.

Wechselberg, K. & Puny, U. (1989). *Anne ve çocuk*. (E Kınalıbay, Çev.). Remzi Kitabevi.

- Weber, M. (1997). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu* (Z. Gürata, Çev.). Ayraç Yayınevi.
- Wilbrant, E. Ç. (2009). *Çocuk eğitimi sanatı*. Sistem Yayıncılık.
- Wilson, E. O. (1998). *Consilience: the unity of knowledge*. Alfred A. Knopf
- Yılmaz, S. (2004). *Seni duyuyorum anne, anne karnında çocuk eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Yöndem, Z. D. (2011). *Kişilik dinamikleri ve stresle baş etme*. Elif Yayınevi.

Çevre İletişiminde Döngüsel Ekonomi Uygulamaları

Öz

Günümüzde çevre sorunlarının hızlı artışı, sosyal politika uygulamalarının öncelikli inceleme alanına girmiştir. Yaşamsal öğelerinin devamlılığını sağlayabilmek doğanın korunması ile mümkündür. İnsanların doğaya karşı olan kirletici yaklaşımının sonlandırılması önemlidir. Çevreyi koruma ve gözetme eylem planlarının bir an önce hataya geçirilmesi gereklidir. Çevre iletişimi ve bilincinin yaygınlaştırılması ve çoğaltılabilmesi yeteneği çözüme katkı sunacaktır. Toplumun her kesiminde çevre duyarlılığının artırılmasına yönelik çevresel iletişim metotları geliştirilmelidir. Çevre konusunda hassas bireyler yetiştirerek bu bireylerde kalıcı davranışlar oluşturmak önemli bir çıktıdır.

Çevre iletişimi hususunda aile ve toplumsal tüm kurumlara büyük sorumluluk düşmektedir. Bir kampanya yürütürken iletişimin çevre bilincine etkisi ön plana çıkarılmalıdır. Toplumsal çevre iletişimi, bireylerin ve kurumların çabalarıyla oluşur.

Bu çalışmada, çevre konusunda farkındalığın oluşturulmasında toplumsal iletişim eğitimlerinin, medyanın ve iletişim kampanyalarının rolü tartışılmaktadır. Ayrıca döngüsel ekonomi ve çevre duyarlılığının gelişiminde sorunun çözümüne katkı sağlayıcı araştırmalar yapılmıştır. Araştırma "MAXQDA 2022 Nitel Analiz Programı'nda analiz edilmiştir". 15 kişi ile yapılan görüşme soruları analiz edildiğinde döngüsel ekonominin ve çevre iletişiminin doğayı koruduğu olgusuna ulaşılmıştır. Araştırma konusunun elde edilen çıktıları birçok alana hitap etmektedir. Çevre iletişimi etkenleri ile döngüsel ekonominin getirileri birleştirilerek incelenmiştir. İnceleme konusu çevre olunca başarının yakalanabilmesi adına eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının öne çıktığı gözlemlenmiştir. Buna göre, projenin başarısı için vatandaşlara gerekli eğitimler verilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Döngüsel ekonomi geri dönüşüm, yeniden kazanım ve çevresel iletişimi bir arada işleyerek büyümeyi öngören ekonomik modeldir. Bu yeni ekonomik sistemde, doğrusal ekonominin "al", "kullan" ve "at" prensiplerine karşın döngüsel ekonomi "yeniden kullanım", "azaltım" ve "geri dönüşüm" prensiplerini benimsemektedir. Çevresel koruma modellemesinde iletişim ön planda yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel Ekonomi, Sürdürülebilir Kalkınma, Çevresel İletişim, Çevre Duyarlılığı.

Mehmet Can SOYHAN¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, mehmet.soyhan3@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0616-0788

Atıf Bilgisi:

Soyhan, M. C. (2025). Çevre iletişiminde döngüsel ekonomi uygulamaları. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 88-105.

Circular Economy Applications in Environmental Communication

Abstract

Today, the rapid increase in environmental problems has become a priority area of examination for social policy practices. Ensuring the continuity of vital elements is possible through the protection of nature. It is important to end the polluting approach of humans towards nature. Action plans for protecting and caring for the environment should be put into action as soon as possible. The ability to disseminate and increase environmental communication and awareness will contribute to the solution. Environmental communication methods should be developed to increase environmental sensitivity in all segments of society. Raising environmentally sensitive individuals and creating permanent behaviors in these individuals is an important output.

The family and all social institutions have a great responsibility in environmental communication. When conducting a campaign, the impact of communication on environmental awareness should be emphasized. Social environmental communication is formed through the efforts of individuals and institutions.

This study discusses the role of social communication trainings, media and communication campaigns in raising environmental awareness. In addition, research has been conducted to contribute to the solution of the problem in the development of circular economy and environmental awareness. The research was analyzed in "MAXQDA 2022 Qualitative Analysis Program". When the interview questions with 15 people were analyzed, it was found that circular economy and environmental communication protect nature. The outputs of the research topic address many areas. Environmental communication factors and the benefits of circular economy were combined and analyzed. When the subject of the study is the environment, it has been observed that education and awareness-raising activities come to the fore in order to achieve success. Accordingly, necessary trainings should be provided to citizens and disseminated for the success of the project. The circular economy is an economic model that envisages growth by processing recycling, recovery and environmental communication together. In this new economic system, the circular economy adopts the principles of "reuse", "reduction" and "recycling" as opposed to the "take", "use" and "discard" principles of the linear economy. Communication is at the forefront of environmental protection modeling.

Keywords: Circular Economy, Sustainable Development, Environmental Communication, Environmental Awareness.

Mehmet Can SOYHAN¹

¹ Master's Student, Sakarya University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, mehmet.soyhan3@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0616-0788

Atıf Bilgisi:

Soyhan, M. C. (2025). Çevre iletişimde döngüsel ekonomi uygulamaları. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 88-105.

1. Giriş

Toplumsal yaşamın ve insan hayatının vazgeçilmez döngüsünü sağlayan çevre bileşenleri günümüzde risk altındadır. Bu nedenle ivedilikle çevrenin ve doğanın korunması gereklidir. Çevrenin, doğanın korunması insanın ruh ve beden sağlığı açısından da hayati önem taşır. İklim değişikliğinin beraberinde getirdiği sorunlar canlıların tümünü tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. “Çevre konusundaki duyarlılık sağlıklı kentleşmenin gerçekleştirilmesi konusunda strateji geliştirerek, plan ve program yeteneğine bağlıdır” (Akkoyun, 2018, ss.153, 167). “Dünyamızda her geçen gün nüfusun artması, teknolojik gelişmelerin ve yanlış kullanımlarının çoğalması, iklim ve doğa tahribatı, insanların tüketim alışkanlıklarının değişmesi meydana gelen atık üretiminin artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda çevresel denge ve doğal kaynakların korunması zorlaşmaktadır” (Mısır & Arıkan, 2022, ss.69, 78).

Çevresel sorunların dünyanın her ülkesinde benzer olumsuz etkiler oluşturması, Sanayi Devrimi’nden sonra oluşan kirli sanayi yapılanması ile ekonomik büyüme sağlanmış fakat çevresel etkisi ve tahribatı büyük olmuştur. Çevresel tüketim sonucu oluşan atıkların değerlendirilmesi, ekonomiye kazanımı önemlidir.

Çevre farkındalığının oluşturulması konusunda iletişim bilimleri devreye girmektedir. Bireylerin çevre bilinci ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmesi için algı yönetimi ile farkındalık çalışmalarına hız verilmelidir. Bu çalışmada, çevreyi koruma bilincinin oluşturulması konusunda iletişimin etkileri, medyanın rolü ve çevre konulu iletişim kampanyaları irdelenmektedir. Ayrıca döngüsel ekonomi modelinin getirdiği yenilikler ve uygulama örneklerinde elde edilen başarılı sonuçlar incelenmiştir. Örneklem olarak Sakarya Hendek ilçesinde yapılan çalışmalar incelenmiştir. İlçenin çevresel etki çalışmaları ile geri dönüşüm çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Çevre iletişimi ve bilinçlendirme faaliyetleri irdelenmiş elde edilen sonuçlar ölçümlenmiştir. Hendek Belediyesinin döngüsel ekonomi ve sıfır atık sistemine geçiş, çevresel iletişim ve çevre algısı yönetimi faaliyetleri, bu konuda hayata geçirilen projeler ve verilen eğitimler açıklanmıştır. Yapılan görüşmelerin değerlendirilmesinde MAXQDA programı kullanılmıştır.

2. Çevresel İletişimde Çevre Algısı Yönetimi ve Toplumsal Kazanımlar

“İnsanların varlıklarını sürdürebilme yeteneği iletişim ile başlar. İnsanlar yaşam döngülerinde iç içe iletişim halindedirler. Doğal çevresi, kullandığı araç-gereçler, üretim sürecindeki bireyin, insan ilişkilerini ve toplumsal yaşam tarzını meydana getirir. Bunun özü iletişimdir” (Oskay, 2001, s.23). “İletişim bireyler üzerinde doğa ve tabiatın korunması, iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasına yönelik tutum ve davranışların olumlu şekilde geliştirilmesi çabasıdır (Zilloğlu, 2003). “Toplumsal ilişkiler, iletişim yoluyla gelişmekte, sürdürülmekte veya sınırlandırılmaktadır. Toplumsal iletişim süreci, iletişimde olan kişileri ve toplumları bir şekilde birbirine bağlayan iletişim kanallarını, gönderilen mesajları, kültürel içerikleri ve normları kapsamaktadır” (Önür, 2002, ss.9, 11).

Çevrenin korunması ve gözetilmesi konusunda insanların çevre bilincini sağlamaları ve ona göre yaşamlarını çevre ile birlikte sürdürmeleri gerekliliğinin farkında olmaları sağlamalıdır. Çevre bilincinin oluşması için toplumsal ilgi ve istek olmalıdır. Bunun için toplumun her kesimi çevre iletişimi hususunda birbiriyle etkileşim kurmalıdırlar. Dijital teknoloji ürünleri iletişimin güçlenmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Yeni medya ortamının en önemli özelliği kaynak ile alıcı arasında etkileşim meydana getirmesidir. “Toplumsal hareket içinde değerlendirilebilecek bir konunun kendini duyurması, ses getirmesi ve etkisini belirleyen en önemli unsur medyada yer almasıdır (Della Porta & Diani, 2020).

2.1. Çevre Bilinci Oluşturmada İletişimin Etkileri

Bireylerin doğaya karşı duyarlılık göstermeleri çevresel bilinci oluşturmaktadır. Çevre bilinci, insanların çevreye karşı duyarlı ve korumacı davranışlarının yansıması şeklinde gerçekleşebilir. Çevre bilinci sahibi olan insanlar, doğal kaynakların kullanımında sürdürülebilirliğe önem verirler. Doğal kaynakların kullanımlarında, atık yönetimi, enerji tasarrufu, su tüketimi, çevre kirliliği gibi konular üzerinde daha dikkatli ve sorumlu davranışlar sergilerler. Çevre bilinci insanların konuya daha duyarlı olmalarını sağlar. Çevresel koruma önlemlerini desteklemelerine ve çevre dostu politikaların oluşturulmasına katkıda bulunur. Çevre bilinci; insanların kendi yaşamlarını sürdürebilmesi için yine insan eliyle korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu davranış şekli gelecekteki nesillerin daha rahat ve temiz yaşam sürmelerine de katkı sağlayacaktır.

2.2. Çevre Bilinci Oluşumunda Evreler

Çevre bilinci, sürdürülebilir gelecek için ortak sorumluluk bilinci ile hareket etmeyi öngörür. Çevre bilincini oluşturmada en öncelikli eylem, eğitim ve farkındalık projelerine önem vermektir. İnsanların çevresel sorunların kökenlerini, etkilerini ve çözüm yollarını öğrenmeleri, bilinçli ve sorumlu kararlar almalarını sağlar. Doğa ile doğrudan temas da bu süreci destekler. Doğa yürüyüşleri, kamp gibi aktiviteler insanları çevrenin değerini kavramaya teşvik eder ve doğanın hassas dengelerini anlamalarını sağlar. Bireylerin günlük yaşamda kullandığı her şeyde sürdürülebilir uygulamaları benimsemesi, çevre bilincinin pratik yaşamla entegrasyonunu sağlar. Çevre sorunlarının giderilmesinde toplumsal katılım ve iş birliği, çözüm noktasında önemlidir. Hep birlikte gösterilen çabalarla ortak projeler geliştirilmesi sorunun çözümünde büyük ve kalıcı olumlu etkiler meydana getirebilir. Çevresel bilinç yönetiminde medya ve iletişim araçlarının etkin kullanımı son derece etkili izler bırakmaktadır. Toplumsal çevre bilinci düzeyini arttırabilir. Eğitim kurumlarının çevre eğitimi programları da gençlerin erken yaşta çevre bilincini kazanmasına katkı sağlar ve gelecek nesillerin çevresel sorumluluklarını kavramasına yardımcı olur. Son olarak bireylerin örnek davranışları ve çevre dostu tutumları, çevre bilincinin yayılmasında hayati bir rol oynar. Böylelikle toplum genelinde çevreye duyarlılık artar. Her bireyin bu sürece katkı sağlaması, küresel çevre sorunların çözümünde önemlidir.

2.3. Çevre Bilinci İletişiminin Doğa ve İnsan için Önemi

Günümüzde çevre kirliliği ve kirliliğin getirdiği olumsuzlukların önüne geçemediğimiz her an tüm canlıların yaşamsal öğeleri yok oluş ile karşı karşıya kalacaktır. Çevre sorunların ile mücadelede hızlı ve kararlı adımlar atılmalıdır.

A. Doğal Kaynakların Korunması: Çevre bilinci, tabiatın korunmasını öngörür. Doğal kaynakların gelecek nesillere bırakılması hususu önemlidir. İnsan aktivitelerinin doğaya olan zararlı etkilerinin azaltılmasını ister. Tabiattaki eko sistemlerin dengesini korumak hayati önem taşır. Çevre bilinci olmayan bir toplumda ciddi problemler oluşacaktır.

B. İklim Değişikliği ve Etkileri: Dünyamızı etkisi altına alan iklim değişikliği, canlılar için en büyük çevresel tehdittir. Çevre bilinci, iklim değişikliğinin etkilerini anlamayı ve alınacak tedbirlerin uygulamaları ile olumlu sonuçlar doğurabilecektir.

C. Ekosistem ve Biyolojik Çeşitlilik: Tabiatın belirli ritüelleri ve dengesi mevcuttur. Bu dengenin bozulmaması için çevresel kirlenmenin önlenmesi adına tedbirlerin alınması önemlidir. Çevre bilinci, tabiattaki biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekosistemlerin sağlığının sürdürülmesi gerekliliğini savunur. Doğanın dengesinin korunması insan ve diğer canlıların yaşamsal öğelerinin de

sağlıklı bir şekilde sürdürmesi ile sonuçlanır. Tarım alanlarının, sulak alanların ve deniz habitatlarının korunması, çevre bilinci olmayan bir yaklaşımla tehlikeye atılabilir.

D. Sağlık ve İnsan Refahı: Çevre bilinci oluşturmada, iletişimin verimli ve hızlı etkisi insanların sağlığı ve refahını doğrudan etkileyeceği çevre kalitesine bağlıdır. Hava ve su kirliliği, toksik kimyasalların yayılması ve çevresel kirlilik birçok sağlık sorununa neden olacaktır. Çevrenin korunması ve temiz olması insanların sağlıklı yaşam sürmelerini sağlayacaktır.

E. Toplumsal ve Ekonomik Sürdürülebilirlik, Döngüsel Ekonomi: Çevre bilinci, toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik arasında güçlü bir bağlantı kurar. Çevre iletişimi ise doğal kaynakların verimli kullanımı, yeşil ekonomiye geçiş ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi, iş fırsatları yaratır.

F. Küresel İşbirliği ve Politika Geliştirme: Çevre bilinci konusunda çevre iletişiminin ulusal ve uluslararası bağlamda kurulması gerekliliği hususunda öncelikli olmalıdır. Toplumların birbirleriyle kuracakları çevre iletişimi, çevrenin korunmasına katkı sağlayacaktır. Ulusal ve uluslararası düzeyde politika oluşturma süreçlerine rehberlik edebilmek adına küresel çevre sorunları, uluslararası işbirliği ve anlayışı gerektirir. İklim değişikliğiyle mücadele, biyolojik çeşitliliğin korunması ve çevresel adalet gibi konular, uluslararası anlaşmalar ve işbirliği ile çözülebilir.

2.4. Çevre İletişimin Bilinçlenmedeki Sürdürülebilirliği

Çevre iletişimi insanların ekolojik dengenin ve çevresel çöküntünün önüne geçebilmek için bilginin yazınsal ve görsel olarak yaygınlaşmasını sağlar. Çevre bilinci ve sürdürülebilirlik arasındaki bağlantı elemanlarının iyi yönetilmesi daha temiz bir çevrenin gelecek nesillere bırakılmasına yol açacaktır. Bu anlayış, su kaynaklarının korunması, ormansızlaşmanın önlenmesi ve biyolojik çeşitliliğin artırılması gibi konularda pratiğe dönüşür. Sürdürülebilirlik ise doğal kaynakların uzun vadeli kullanımını ve ekosistemlerin sağlığının korunmasını amaçlayan bir yaklaşımdır. “İklim değişikliği ve karbon ayak izi yönetimi de bu çerçevede ele alınır”. Döngüsel ekonomi, atık yönetimi ve geri dönüşüm ise çevre bilincinin günlük yaşamda somutlaştığı alanlardan biridir. Atıkların azaltılması ve yeniden kullanımı, doğal kaynakların verimli kullanımını teşvik eder.

Toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik ise yeşil iş fırsatlarının yaratılması ve çevre dostu teknolojilere yatırım yapılmasıyla bağlantılıdır. Son olarak küresel işbirliği ve çevresel adalet, uluslararası düzeyde çevre sorunlarına ortak çözümler bulma ihtiyacını vurgular; uluslararası anlaşmalar ve işbirliği, küresel çapta çevre koruma hedeflerine ulaşmada kritik öneme sahiptir. Bu nedenle çevre bilinci ve sürdürülebilirlik kavramları, doğal çevrenin korunması ve insanlığın geleceği için hayati önem taşır.

2.5. Çevre Bilinci İletişiminin Teknolojik Yapılanmadaki Uygulamaları

Teknolojinin hızlı gelişimi zaman içinde birçok çevre sorununu da beraberinde oluşturmuştur. Teknolojik yapılanmanın, ekonomilerin gelişmesindeki katkıları ve ülkeler için vazgeçilmez olması çevre iletişimi bilinci ve teknoloji arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çevresel sorunlara yenilikçi çözümler bulma ve sürdürülebilirlik için teknolojinin gücünü temiz üretime evrilmesini sağlayıcı politikalar geliştirilmelidir. Teknoloji, çevre bilincinin gelişimine katkı sağlar ve önemli bir araç olarak kullanılabilir. Teknoloji, enerji verimliliği sağlayan yenilikçi sistemlerin geliştirilmesi ile kaynak tüketimini azaltabilir.

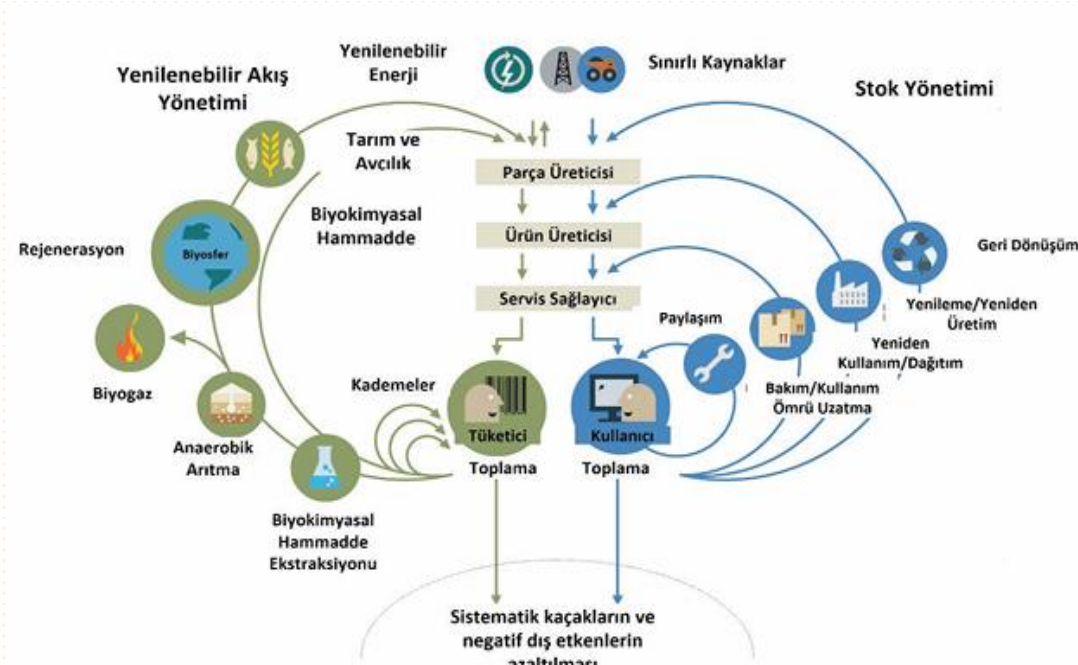
‘Yenilenebilir enerji kaynakları, güneş panelleri, rüzgâr türbinleri’ gibi teknolojiler çevre dostu enerji üretimine olanak tanır. Ayrıca, enerji geri kazanımı ve atık yönetimi teknolojileri de kaynakların verimli kullanımını teşvik eder. Çevre iletişimi ve çevre bilinci ile gelişen teknolojiler sayesinde çevresel etkiler en aza indirgenebilir veya ortadan kaldırabilir. Kirlenici emisyonları azaltan araç teknolojileri, endüstriyel tesislerde kullanılan filtreleme ve arıtma sistemleri, su ve hava kalitesini korumak önemlidir. Bilgi teknolojileri ve iletişim araçları, çevre bilincinin artırılmasında ve toplumların çevre konusunda duyarlı olmasında kritik bir rol oynar. ‘Medya, sosyal medya platformları ve dijital iletişim kanalları’, çevre sorunlarını geniş kitlelere duyurarak bilinçlenmeyi sağlar ve çevresel hareketliliği destekler.

Teknoloji, aynı zamanda çevre bilimlerinin gelişimine de büyük katkı sağlar. İklim değişikliği modelleri, ekosistem analizleri ve çevresel etkilerin değerlendirilmesi gibi alanlarda ileri teknolojiler, bilimsel anlayışımızı derinleştirir. Sonuç olarak, çevre bilinci ile teknolojinin entegrasyonu, sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemesinde kritik öneme sahiptir.

3. Çevre İletişimi Bilincinde Döngüsel Ekonomi Uygulamaları

3.1. Döngüsel Ekonomi

“Döngüsel ekonomide, tüketimin akılcı yönetimi ile hammadde kullanımının verimlilikle kullanılması esastır. Ürün imalatında, enerji ve su kullanımının tasarruflu şekilde yapılması gerekir. İmalatta ve üretim aşamalarının hepsinde geri dönüştürülmüş malzeme kullanım oranının artması önemlidir. Üretim ve imalat aşamalarında meydana gelebilecek atık miktarının mümkün olduğunca azaltılması hedeflenmelidir. Döngüsel ekonomi süreçlerine dair şema Şekil 1 ile verilmiştir” (URL-1, 2023).

Şekil 1. “Döngüsel Ekonomi Şeması (URL-1, 2023)”.

Döngüsel ekonomi insanların tüketim alışkanları ve çevresel duyarlılıkları nedeni ile tam anlamıyla uygulanamamaktadır. “2023’de küresel ekonominin %7,2 oranında döngüsel olduğu belirtilmektedir” (URL-2, 2023).

Döngüsel ekonominin tam olarak uygulanabilmesi ile 4,5 trilyon dolarlık bir küresel büyüme fırsatı ortaya çıkabileceği belirtilmektedir.

“Doğanın bize sunduğu kaynakları kullanırken israfa kaçmadan ve çevreye zarar vermeden tüketimi gerçekleştirmek hem ülkemizin hem de bireysel ekonomik refahımıza etki edecektir. Atık malzemeler oluşmadan önce çeşitli önlemler alınmalıdır ki çevre kirliliğine yol açıcı etmenler ortadan kaldırılabilir. Atık oluşumunun önlenemeyen kısmı ise yeniden kullanımının sağlanması adına geri dönüştürülmesi gerekir” (Zero, 2022). Döngüsel ekonomide kaynakların daha verimli kullanımı esastır (Önder, 2018, ss.77, 89).

Şekil 2. Atık yönetimi hiyerarşisi (Zero, 2022).

3.2. Avrupa Birliğinde Döngüsel Ekonomi

Döngüsel ekonomi sisteminin aktif uygulamasının yapılabilmesi adına, Avrupa Birliği (AB) atık yönetimi mevzuatını güncel tutmaktadır. Avrupa Komisyonu 2030 çevresel aksiyon planını devreye alarak hedeflerini açıklamıştır. Bu hedefler;

- ‘Hava kirliliğinin sağlığa etkilerinin %55’ten daha fazla’,
- ‘Ulaşım gürültüsü kaynaklı rahatsızlığın %30’,
- ‘Biyolojik çeşitliliği tehdit eden hava kirliliğinin %25’,
- ‘Kimyasal pestisit kullanımının %50’,
- ‘Denizlerdeki plastik kirliliğinin %50’,
- ‘Çevreye yayılan mikroplastiklerin %30’,
- ‘Kentsel katı atıkların %50 oranında azaltılmasıdır’ (European Commission, 2021).

4. Döngüsel Ekonomide Sürdürülebilirlik ve Çevresel İletişim Politikaları

4.1. Kalkınma ve Sürdürülebilirlik Kavramı

“İnsanlar yaşamlarını devam ettirecek doğal kaynakları verimli ve israf etmeden tüketmelidir. Kaynakların azalması ve ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesi için yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Bu süreçte kaynakların etkili ve

verimli bir şekilde kullanılmasını temel alan sürdürülebilirlik kavramı gündemde yer tutmaya başlamıştır” (Memiş, 2016, s.9). “Sürdürülebilirlik kavramı, İngilizce olarak 1290 yılından öncesinden beri kullanılmaktadır. Kavram Latince **sub** ve **tenere** kelimelerinin birleşiminden oluşan **sustain** kelimesinden gelmektedir. **Sustain** kelime anlamı olarak sürdürmek, saklamak, desteklemek ve muhafaza etmek anlamını taşımaktadır. “Çevrenin iyi halinin devamlılığı ve ekolojik sistemin korunmasına yönelik yapılan eylemlere sürdürülebilir kalkınma adını verebiliriz” (Gedik, 2020, ss.46, 65). Sürdürülebilir kalkınma, sosyal ilerleme, çevrenin korunması, mevcut doğal kaynakların ölçülü kullanımı, ekonomide büyümenin kesintisiz sürdürülmesi ile ilgilidir.

“BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı”: “1992 yılında Brezilya’da gerçekleştirilmiştir. Çevresel konulara duyarlı yönetim şekilleri tartışılmıştır. Ülkelerin çevreyle olan faaliyetlerini belirleyecek ilkeler benimsenmiştir” (Toprak, 2003, ss.315, 322).

“Gündem 21”: Çevresel konularla ilgili uygulanması gereken eylem planı belirlenmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının bu toplantılara katılımının önemi dile getirilmiştir.

“İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi”: “II. Dünya İklim Konferansında, sera gazları konuları ve ani iklim değişikliği etkileri tartışılmıştır. Alınması gereken önlemler üzerinde kararlar alınmıştır. Bakanlar deklarasyonu olarak anılan sözleşmeyi, 137 ülke ve Türkiye tarafından kabul edilmiştir” (Türkeş, 2000, ss.7, 24).

“Johannesburg Zirvesi”: Zirvede sürdürülebilir gelişme için Johannesburg Bildirgesi tartışılmıştır.

4.2. Çevre Farkındalığı Nedir?

“İnsanların yaşadıkları çevreye karşı duyarlılığı ve koruma içgüdüğü ile gösterdikleri özene çevresel farkındalık denir. Çevre duyarlılığı insanın yaşam biçiminde şekillenen sonradan edinilen bir kazanımdır. Çevre duyarlılığı bireylerin çocukluk evresinden başlayan ailesel, çevresel, eğitimsel bilgi aktarımları ile şekillenen bir süreçtir. Çevre iletişimi ve algısı, insanların doğaya karşı bağlanma duygusunu geliştirmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki insanlar çevresel kirliliğin bir gün kendi yaşamlarının yokluğunu oluşturacağı farkındalığı ile hareket etmektedirler. Bu nedenle kısıtlı olan kaynakların korunması ve kullanımının verimli bir şekilde yapılmasına yönelik kararlar almaktadırlar. “Ülkemizde çevre konularında ne yazık ki bilinç düzeyi zayıftır. Yeterince ilginin gösterilmediği çevresel konular nihayetinde iklim değişikliğine ve çeşitli olumsuz etkilerin çoğalmasına neden olmaktadır” (Özbebek Tunç vd., 2012, ss.227, 246).

4.3. Çevre İletişiminde Toplumsal Algı Düzeyi

İletişim, yaşamımızda birbirimiz ile sürdürdüğümüz her şeydir. “İletişimde diğer canlılardan farkımız kültürel yapılanmamızdır” (Oskay, 2001, s.23). İletişim, insanların yaradılışından gelen özelliğini kullanarak diğer insanlar ve çevresi ile olan diyalog bütününe yönetmesi ile ortaya çıkar. İletişim, toplumsal yaşamda insanların gerçekleştirdiği tüm ilişkilerin bütününde mevcuttur. İletişimin en temel amacı, çevresel sorunlar karşısında ve iklim değişikliğine karşı etkililik oluşturmaktır. Ayrıca diğer bireylerin de davranış ve tutumlarını geliştirmektir. Çevre iletişimi insanların diyalog kurabilme, birlikte hareket edebilme, ortak amaç çerçevesinde çalışabilme dürtülerine katkı sağlayacaktır. Çevre iletişiminin bu yönü ile insanların yalnızlıklarından kurtulmalarına katkı sağlayıcı özelliği ortaya çıkmaktadır.

4.4. Çevre İletişiminde Halkla İlişkiler Kampanyaları

Çevre bilinci ve farkındalığının oluşturulmasına yönelik gerçekleştirilen iletişim kampanyalarının amacı, çevre sorunlarının neler olduğunu tespit etmektir. Çevre iletişimi kampanyalarının ilk aşaması araştırmadır. Çevre iletişimde yüz yüze iletişim teknikleri ve medya önemli rol oynar. Bireylere verilmek istenen mesajlar medya üzerinden hedef kitleye ulaştırılır ve algı yönetimi yapılır. Böylelikle çevre bilinci ve algısının iletişim medyası üzerinden inşalara servis edilmiş olur.

5. Materyal ve Metod

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, “Çevre İletişimi ve Döngüsel Ekonomi Uygulamaları” kapsamında, iklim değişikliği ve getirdiği olumsuzlukların çözümlenebilmesi adına neler yapılmalıdır? sorusuna yanıt aramıştır. İnsanların yaşadığı evrende muhtaç olduğu doğanın tahribatına nasıl son vereceği ve tabiatı nasıl koruması gerekliliği üzerinde çıkarımlar elde etmek amaçlanmaktadır.

Sürdürülebilir çevre politikaları, atık sorununun ortaya çıkış nedenlerini ve bertaraf yöntemlerini incelemeye alınmıştır. Araştırmada, çevre bilinci ve algı yönetimi, atık oluşumunun geriye dönüşümü yaklaşımı ve döngüsel ekonominin, dünya genelinde ve Türkiye’deki gelişimi üzerine kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, Hendek Belediyesi ve diğer kamu kurumlarının Çevre İletişimi, Geri Dönüşüm Sistemleri, Sıfır Atık Uygulamaları, Çevresel Algı ve Farkındalık Yönetimi uygulamaları ile elde edilen verilerden yararlanarak yazılmıştır. Ayrıca, konuyla ilgili akademik bilgiler, literatür taraması ve alanında uzman öğretim üyeleriyle yapılan görüşmeler ışığında derlenmiştir. Araştırma; çevre iletişimi, çevre farkındalığı ve etkililiği, döngüsel ekonomi yaklaşımı, sürdürülebilir çevre politikaları çerçevesinde oluşan katkıları somut verilerle ortaya koymayı özel amaç olarak benimsemiştir.

5.2. Araştırmanın Önemi

Ülke nüfuslarının artması ve şehirleşmenin yoğunlaştığı dünyamızın en büyük sorunlarından biri haline gelen iklim değişikliğine bağlı gelişen olumsuzluklar, yaşadığımız evreni yok oluşa doğru sürüklemektedir. Çevrenin daha temiz ve korunur hale getirilebilmesinin yegâne yolu çevre bilici ve iletişiminin çocukluktan başlayarak her yaştan insana öneminin aktarılmasıdır. Yöntem ve kullanılması gereken eylem planlanmasının toplumsal iletişim ağları ile her türlü iletişim teknikleri kullanılarak yapılması önemlidir.

5.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmaya konu olan çevresel iletişim ve döngüsel ekonomi konularındaki literatür taramaları yapılarak anlaşılır biçimde sadeleştirilmiştir. Elde edilen bilgilerden çıkarsamalar yapabilmek için “Betimsel araştırma yöntemi, tarihsel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır”.

5.4. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada çevre iletişimi, çevre algısı ve farkındalığı, çevresel sürdürülebilirlik, çevre politikaları, döngüsel ekonomi yaklaşımı, geriye dönüşüm ve atıklarla mücadele, yönelik projeler incelenmiştir. Hendek ilçesinde 15 kişi ile görüşülmüştür. İlçe bünyesindeki hayata geçirilen faaliyetler, etkinlikler, projeler, döngüsel ekonomi ve çevre iletişimi yaklaşımı çerçevesinde incelemeler yapılmıştır.

5.5. Araştırmanın Soruları

Araştırmada görüşme soruları kullanılmıştır:

1- Çevresel yaklaşımlar ve sorunları, döngüsel ekonomi, iklim değişikliği ve getirileri hakkında ilçedeki vatandaşlar ve kamusal yetkililerin görüşleri, fikirleri nelerdir?

2- Döngüsel ekonomi ve çevre iletişimi, iklim değişikliği algısı ve farkındalığı konularında ilçenin durumu hangi aşamadadır?

3- Atıkların geri dönüşümü konularında ilçenin fiziki durumu nedir?

4- Proje kapsamında verilen eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarında ortaya çıkan sonuçlar nelerdir?

5- İlçede çevresel iletişim ve algı yönetimi ile döngüsel ekonomi bileşkesi uygulamalarında olumsuzluklar neler olmuştur?

5.6. Veri Toplama Tekniği

“Araştırma kapsamında, elde edilen sonuçlar MAXQDA 2022 nitel araştırma programı kullanılarak değerlendirilmiştir”.

5.7. Araştırmanın Sınırları

Araştırmada çevre iletişimi ve döngüsel ekonomi yaklaşımının etkileri, sürdürülebilir çevre metodolojisi üzerine durulmuştur. Dünyada ve ülkemizde çevre politikası kavramı, çevre konusunda yapılan yönetmelikler incelenmiştir. Proje kapsamında planlanan etkinlikler ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında Hendek ilçesinin çevre iletişimi yapılanması ve döngüsel ekonomi çalışmaları ile bu çalışmaların etkileri, geçiş aşamaları, uygulamada geline son hal, hali hazırda yapılan çalışmalar 15 kişi (yönetici) ve sektör 15 araştırma soru ile sınırlıdır.

6. Bulgular ve Tartışma

6.1. Hendek İlçesinin Coğrafi Yapısı ve İklimi

“Hendek ilçesi 2023 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre nüfusu 91.486’tür. Deniz seviyesinden yüksekliği 175 metredir. İlçenin bitki örtüsü ova ve dağlık arazidir. İlçede ekonomik olarak birinci derecede fındık, mısır, buğday, yem bitkileri ve sebze yetiştirilmektedir. Bitki örtüsü olarak fındık bahçeleri ve ormanlık alanlarla kaplıdır. Ormanlık sahanın 23.634,5 hektarı normal koru, 1.752,6 hektarı bozuk koru, 4.938,4 hektarı normal baltalık, 150.5 hektarı ise bozuk baltalıktır. Hendek’in ormanlık serveti koru ormanları itibarıyla 5.133.732 m³tür. Yıllık yağış ortalaması 797 mm civarında yazları serin kışları ılıman geçer. Kar 30-40 gün kalır, don olayının görüldüğü 8-10 gündür. İlçenin ortalama sıcaklığı 17-18 derecedir (Hendek Kaymakamlığı, 2025).

6.2. Hendek İlçesi Demografik Yapısı

Hendek ilçesi 2023 yılı nüfus sayımında 91.486 kişi olarak belirlenmiştir. Nüfus yoğunluğu 151,72 kişi/km²’dir. Kadın nüfusu %51, erkek nüfusu ise %49’dur. Hendek ilçesi yaşa göre nüfus dağılımında 65 yaş üstü (10.015 kişi) yoğunluktadır. Hendek ilçesi eğitim düzeyi üniversite ve üstü %13, ilk-orta ve lise %73, diğer %13 şeklindedir.

6.3. Hendek İlçesinin Katı Atık Durumu ve Çevresel Etkileri

Hendek ilinde atık yönetiminde çevresel kirlenmenin önüne geçebilmek, toplanan atıkların geri dönüşümün yapıp döngüsel ekonomiye kazanımlarını

sağlanmaktadır. Bu işlem belediyeye ait geri dönüşüm tesisinde gerçekleştirilmektedir. Tarım, hayvancılık ve sanayinin iç içe olduğu ilçede hava kirliliği ve doğa bozunumu kendisi yavaş seyirli göstermektedir. İlçe halkına çevre kirliliği ve iklim değişikliği konularında dönemsel periyodik eğitimler ve bilgilendirmeler yapılmaktadır. Halk çevre bilinci yönünden iyi durumdadır.

6.3.1. Evsel Atıklar

“Hendek Belediyesi evsel atıkların ekonomiye kazandırılarak çevre bilincini yaygınlaştırıcı politika izlemektedir. “Hendek ilçesinde 2023 yılında 14 bin 672-ton atık toplanmış ve kişi başı günlük üretilen atık miktarı ise 0,55 kg olarak gerçekleşmiştir”. “2024 yılında ise 16 bin 238-ton atık toplanmış ve kişi başı günlük üretilen atık miktarı 0,59 kg olarak kaydedilmiştir. Toplanan atıklar Sakarya Büyükşehir Belediyesi tarafından yönetilen Düzenli Depolama sahasına nakledilmektedir” (Hendek Belediyesi, 2024).

6.3.2. Hendek Belediyesinde Çevre İletişimi ve Atık Yönetimi Sistemi Çalışmaları

“Hendek Belediyesi 2019 yılının ilk çeyreğinde Sıfır Atık Sistemi’ne geçişini sağlamıştır. Bu bağlamda:

- 1- Çevresel konularda görevli olan ‘İklim Değişikliği ve Sıfır Atık Müdürlüğü’ kurulmuştur.
- 2- Belediyenin kontrolünde ‘ALO ATIK’ hattı oluşturulmuştur.
- 3- Hendek Belediyesi, çevresel konularda teknik gezi, fuar, konferans ve festivallere katılım sağlamaktadır.
- 4- Müdürlük gelen şikâyet ve önerilerin takibini sağlamak, faaliyet raporlarını hazırlayarak çalışmalarına yön verir” (Hendek Belediyesi, 2025).

6.3.3. Hendek’te Yapılan Ödüllü Kampanya ve Yarışmalar:

- A- “Bitkisel Atık Yağ Toplama” projesi
- B- “Atık Yağ Getirene Maske Hediye” kampanyası
- C- “Muhtarlar Yarışıyor” projesi
- D- “Okullar Arası E-Atık Toplama Yarışması”
- E- “Geleneksel Okul Kampanyası” projesidir.

6.3.4. Çevre ve İklim Değişikliği Konularında Eğitim Çalışmaları:

- A- Öğrencilere Döngüsel Ekonomi, Sıfır Atık ve Çevre İletişimi eğitimi (zoom) (400 öğrenci)
- B- Öğrencilere kompost üretim tesisi gezisi (29 öğrenci)
- C- Lise öğrencilerine yönelik geri dönüşüm tesisi gezisi (16 öğrenci)
- D- Din görevlilerine çevre eğitimi (zoom) (100 kişi)
- E- Belediye personeline geri dönüşüm eğitimi (27 kişi)
- F- Vatandaşlara yönelik eğitimler (140 kişi)

6.4. Araştırmanın Bulguları

Tablo 1. Görüşmeci Bilgileri

Görüşmeci	Yaş	Eğitim Durumu	Görevi
1	32	Yüksek Lisans	Müdür
2	35	Yüksek Lisans	Müdür
3	37	Yüksek Lisans	Yüksek Mühendis
4	26	Lise	Formen
5	45	Lise	Geri Dönüşüm Şirketi
6	65	Lisans	Çevre Örgütü
7	40	Lisans	Müdürlük Personeli
8	53	Lise	Mahalle Muhtarı
9	37	Lise	Kompost Tesisi Sorumlusu
10	37	İlkokul	Mahalle Muhtarı
11	50	Lise	Müdürlük Personeli
12	55	Lisans	Başkan Yardımcısı
13	65	Lisans	Belediye Başkanı
14	34	Lise	Muhalle Muhtarı
15	42	Lise	Şef

Araştırmada, “MAXQDA 2022 nitel veri analiz programında” işlenmiş ve tablo haline getirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar temalarla görselleştirilmiştir.

Tablo 2. Araştırmanın Teması

TEMALAR	İÇERİK
Döngüsel ekonomi, sıfır atık ve Çevre İletişimi projesinin özellikleri	Katılımcılara, döngüsel ekonomi, sıfır atık ve çevre iletişimi denildiğinde zihinlerinde neleri canlandırdıkları sorulmuştur.
İklim değişikliği ve atık yönetiminde başarı için neler yapılmalıdır?	Katılımcılara, iklim değişikliği ve olumsuz getirileri hakkında nasıl çalışmaların yapılması gerektiği sorusu sorulmuştur.

“İklim değişikliği, atık yönetimi, döngüsel ekonomi, çevre algı ve iletişiminin belediye birimlerine etkisi”	Katılımcılara, çevresel etki değerlendirmelerinde yapılan eylemlerin belediye birimlerinde ne tür değişimlere neden oldu sorusu sorulmuştur.
Halk katılımı için yapılan çalışmalar ve faaliyetlerin durumunun değerlendirilmesi	“İlçe içerisinde, çevre ile ilgili hangi konularda yeterli veya yetersiz olduğunun tespitine yönelik soru sorulmuştur”.

6.5. Araştırmanın Teması

Katılımcılarla çevre konusunda 5 ana tema üzerinde incelenme yapılmıştır:

- 1- Döngüsel Ekonomi ve Çevre İletişimine yönelik düşünce ve algılarını tespit amacıyla oluşturulan tema,
- 2- Döngüsel Ekonomi ve Çevre İletişiminin başarıyı elde edebilmesi adına hangi tür çalışmaların yapılması gerekliliği teması,
- 3- Belediye birimlerinde iklim ve çevre konusunda oluşan değişiklikler içeren tema,
- 4- İlçedeki halkın durumu ve destekleyici katılımı çalışmaları teması,
- 5- Döngüsel Ekonomi ve Çevre İletişimi ilçenin ne durumda olduğunun saptanması temasıdır.

6.6. Döngüsel Ekonomi ve Çevre İletişimi Araştırmasının Özellikleri

Tek Vaka Modeli

- A- Tüketimde tasarruf ve israfın önlenmesi,
- B- Araştırma işlemi ve atık yönetimi,
- C- Ekonomik kazanım,
- D- Geri dönüşümde başarı hikayesi,
- E- Çevresel iyileşme ve doğal kaynakların korunması.

Soru: Araştırmaya katılan 15 kişiye “Döngüsel Ekonomi, Sıfır Atık Ve Çevre İletişimi Projesinin Özellikleri” sorulmuştur (5 alt kod).

Cevap: Katılımcılardan 6 kişi geri dönüşümün önemli olduğunu belirtmiştir. Atıkların yeniden kazanımının döngüsel ekonomiye katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Katılımcılar arasından 5 kişi atıkların geri dönüşümünün ekonomiye katkı sağlayacağını dile getirmişlerdir. Son olarak katılımcılar arasından 4 kişi ise günlük yaşantımızda tüketim alışkanlıklarımızın değişmesine neden olduğunu söylemişlerdir.

6.7. Döngüsel Ekonomi, Sıfır Atık ve Çevre İletişimi-Tek Vaka Modeli

- “Medya araçlarının kullanımı ve kazanımların açıklanması”,
- “Yasal düzenlemeler ve denetim”,
- “Kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon”,
- “Biriktirme alanı ve ekipman”,
- “Çocukların çevre konusunda eğitim almalarının sağlanması”,
- “Depozite sistemi ve teşvik edici çalışmalar”,

- “Topluma yönelik eğitimler”.

Döngüsel Ekonomi, Sıfır Atık ve Çevre İletişimi araştırmasında “15 katılımcıya soru yöneltilmiş ve 7 adet alt kod” oluşturulmuştur.

- Katılımcılar kendilerine yönelik düzenlenen çevre eğitimlerinin devamını istemektedir (7 kişi).
- Katılımcılar çevre iletişiminin ders müfredatına eklenmesinin gerekli olduğunu bildirmişlerdir (3 kişi).
- Katılımcılar konu ile ilgili kanunların daha etkili kullanılması gerektiğini belirttiler (2 kişi).
- Katılımcılar konu ile ilgili iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (3 kişi).

Halkın Katılımı için Yapılan Çalışmalar:

A- Mahalle içi eğitim (2)

B- Medya araçlarının kullanımı (3)

C- Etkinlik Düzenlemesi (7)

D-Çocuk eğitimleri (3)

“Çevre çalışmalarına bölge halkının katılımı ile ilgili yapılan çalışmalar katılımcılara sorulmuştur. Hendek Belediyesinin ilçe genelinde yaptığı tüm çalışmalar ve etkinliklerin vatandaş üzerinde bıraktığı somut yansımanın geri dönüşü neler olmuştur? Katılımcılar (7 kişi), ilçe içerisinde yapılan etkinliklerin verimli ve faydalı olduğunu dile getirmiştir. Katılımcılardan (3 kişi), çocuklara yönelik eğitimlerin gerçekleştirildiği ve yararlı olduğunu savunmuştur. Gerçekleştirilen araştırma ilçenin ilin gerek ulusal gerekse ülke genelindeki tanıtım mecraları ile yeni medyadan yararlanılmıştır. Katılımcılar (3 kişi), çevre farkındalığı ve iletişimi hakkında yeni medya araçlarının yoğun kullanıldığını belirtmiştir. Mahallelerde ve kırsal kesimlerde eğitim verilerek başarılı geri dönüşlerin alındığı söylenmiştir (2 kişi)” (Hendek Belediyesi).

Araştırmanın Belediye Birimlerine Olan Etkisi:

A- Planlama ve hizmette sınırsızlık (2)

B- Birimlerin SAP aktif katılımı (4)

C- Birimler arası seferberlik (4)

D-Çevre dostu ekipman kullanımı (1)

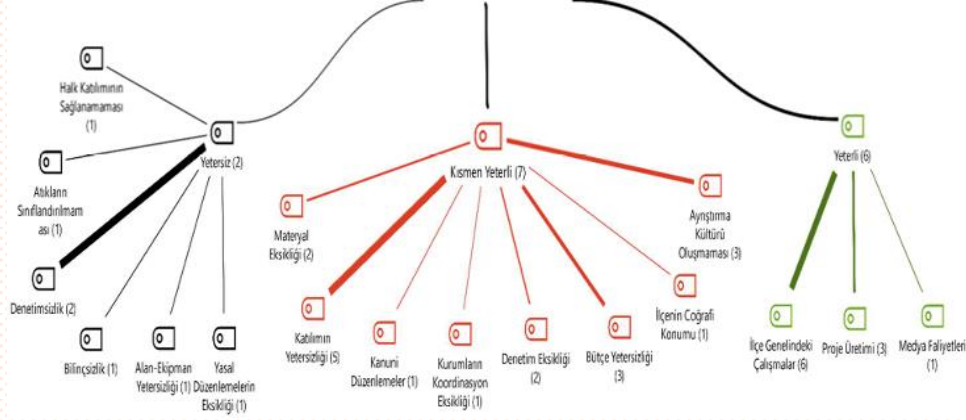
E- Kurum içi farkındalık (10)

F- SAP’ın çalışmalara ivme kazandırması (5)

Araştırmanın belediye birimleri ve diğer kamu kuruluşlarına etkisi yer almaktadır.

- Araştırmada 5 kişi kurum içerisinde farklılık yarattığı yönünde görüşündedir.
- Araştırmada 3 kişi çevresel konular ile ilgili konularda farkındalık oluştuğunu belirtmişlerdir.
- Araştırmada 4 kişi belediyedeki tüm birimlerin koordineli olarak iklim ve çevresel iletişim hususunda çalışmalara hız verildiğini beyan etmişlerdir.
- Araştırmada 2 kişi hizmette sınırsızlık ilkesinin benimsendiğini ifade etmişlerdir.
- Araştırmada 1 kişi belediyenin çevre dostu ekipmanları kullandığını belirtmiştir.

6.8. Döngüsel Ekonomi, Sıfır Atık ve Çevre İletişimi Araştırması Faaliyetlerin Değerlendirilmesi

Şekil 3. Faaliyetlerin değerlendirilmesi tek vaka modeli.

“Araştırmaya yönelik faaliyetlerin durumunun değerlendirilmesi sorusu 15 katılımcı katılmıştır. Soru kendi içerisinde 3 alt koda ayrılmış ve 3 kod altında yeniden alt kodlara ayrılmıştır. Soru ‘Yeterli’, ‘Kısmen Yeterli’ ve ‘Yetersiz’ olarak kodlanmıştır” (Hendek Belediyesi, 2024).

“Yeterli” kodu;

(6 kişi) araştırmanın ilçe genelindeki çalışmalara katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

(3 kişi) araştırma kapsamında yeni projelerin üretilmesi gerekliliğini dile getirmiştir.

“Yetersiz” kodu;

(2 kişi) Medya faaliyetleri çalışmalarının yetersiz olduğunu söylemiştir.

(2 kişi) Denetimsizlik olmuştur.

(1 kişi) Vatandaşların bilinçsiz olması gösterilmiştir.

(1 kişi) Yasal düzenlemelerin eksikliği

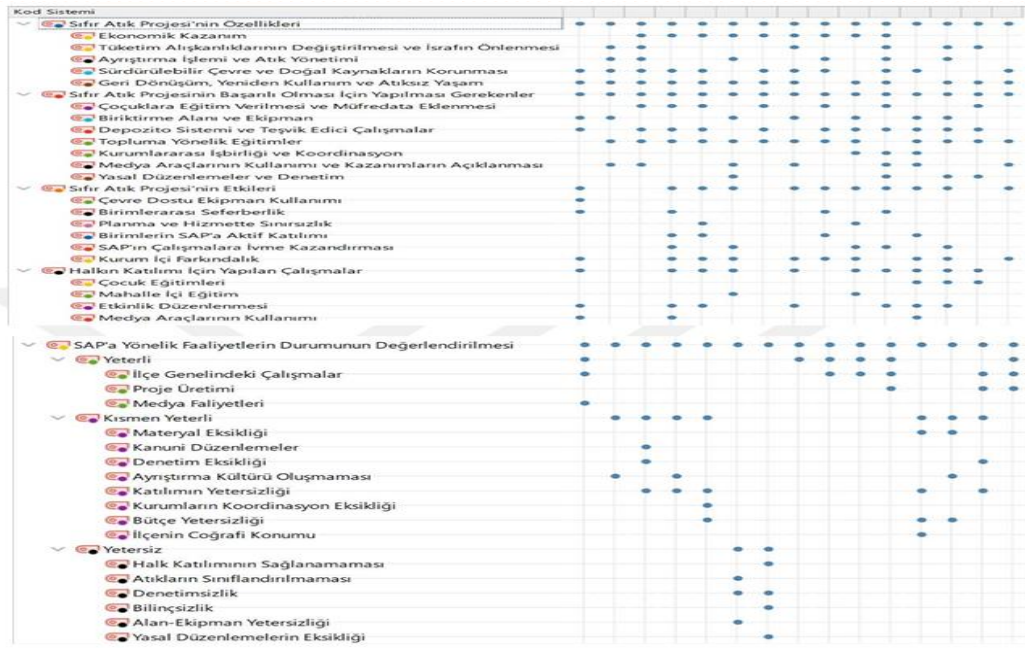
(1 kişi) Alan-ekipman yetersizliği,

(1 kişi) Halk katılımının sağlanamaması

(1 kişi) Atıkların sınıflandırılmasının yapılmadığı aktarılmıştır.

“Kısmen Yeterli” kodu;

Katılımcı 7 kişi araştırmanın yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Küçük miktarda zaman zaman olumsuzlukların da oluştuğunu ve sorunun hızla çözümlendiğini söylemişlerdir. Katılımcılardan 5 kişi vatandaşların etkinliklere fazla katılmadıklarını ifade etmiş ve “Katılım Yetersizliği” cevabını vermişlerdir. 3 katılımcı, vatandaşların atıklarda ayrıştırma kültürüne sahip olmadıklarını ve bütçenin yetersiz olduğunu ifade ederek “Ayrıştırma Kültürü Oluşmaması” ve “Bütçe Yetersizliği” yanıtlarını vermişlerdir. 2 katılımcı, denetimlerde kullanılacak ekipmanların yetersiz olmasını dile getirmiştir. 1 katılımcı ise koordinasyon eksikliğini belirtmiştir.

Şekil 4. Tüm kodlara ait kod matris haritası

Şekilde kod dağılımları verilmiştir. Haritaya göre en fazla kodlanmış alan; “Geri dönüşüm, yeniden kullanım ve atıksız yaşam”, “Toplumsal bilinç ve iletişim”, “Ekonomik kazanım ve eğitimler”, “Depozito sistemi ve teşvik edici çalışmalar”, “Sürdürülebilir çevre ve doğal kaynakların korunması” alanlarında yoğunluk oluşmuştur.

Araştırma bulgularında ölçek optimum büyüklüktedir. İnceleme alanındaki nüfus da artış gözlemlenmemektedir. Belediye araştırma konusu ile ilgili verimli çalışmalar yürütmektedir. Araştırmaya katılan tüm birimler ve kişilerin çevresel konulara olan ilgililikleri, yapılan faaliyetlerdeki aktiviteleri, hangi adımları gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Görüşmeler ve elde edilen veriler birbirini desteklemiştir. Araştırma ile elde edilen verilerin analizi sonucunda, yerel yönetimlerle vatandaşların bir arada çevre konularında yaptıkları iş birliği ve çalışmaları, sorunun yerelde çözümüne katkı sağlayacaktır. Gerekli olan eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının devam ettirilmesi, çocuklara yönelik eğitimlerin büyük bir önemle verilmesi açıklanmıştır.

Sonuç

Çağımızda yok olmaya başlayan doğanın insanlara verdiği mesaj aslında çok net ve açık; ‘Beni yok etmeyin’ nidası. Çevre bilinci ve farkındalığının oluşturulmasında toplumun her kesiminin ortak hareket etmesi ve sorunun çözümüne katkı sunması beklenmektedir.

Kamuoyunda çevre sorunları gündem maddesi olarak her zaman güncel tutulmalıdır. Çevre iletişimi hususunda toplumsal farkındalık ve algı sürecinin sürekliliği önemlidir. Günümüzde yaşamımızı tehdit eden ve ekolojik dengeyi alt üst eden etkenlerin başında, tabiatın bize sunduğu kaynakların, geri dönüşümü olmayacak bir şekilde tüketilmesi gelmektedir. İnsanların güç için doğaya hâkim olma isteği ekolojik dengenin bozulmasına neden olmuştur.

Çevre konusunda artan çalışmalar ve projelendirmelerin temel amacı iklimin daha fazla bozulmasının engellenmesi yönündedir. Çevre iletişimi çevresel bilinçlenmenin gelişmesine etki yapacaktır. Çevre eğitimi, toplumun çeşitli kesimlerine verilerek bu bilincin geliştirilmesi ve duyarlı bireylerin çoğalması için kalıcı tutum ve davranışların oluşması, doğanın korunması, ekolojik etkinliklere aktif olarak katılımın sağlanması için son derece faydalıdır.

Çevre konusunda farkındalık yaratmak, yapılan araştırmaların ve projelerin etkisi ve gerçekleştirilen eğitimle olur. Bu anlamda medyanın da desteği oldukça büyüktür. Bir etkinliğin ses getirmesi, görünürlüğü medya sayesinde olabilmektedir. Bireysel çabalar yeterli değildir. Toplum her kesiminden katılımcı ve destekleyenler olduğu müddetçe çevre sorunları azalabilir. Bu anlamda toplumsal yaşamda bireyler ile birlikte diğer kamusal alan kurum ve kuruluşlarının çevre sorunlarında çaba göstermesi gerekmektedir. Ülkemizde ‘Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’ tarafından yürütülen birçok çalışma çevrenin korunmasına yönelik eylemleri içermektedir. Bunlardan döngüsel ekonomi kavramı, geri dönüşüm ve atıkların yerinde değerlendirilmesi kavramı, sıfır atık kavramı, çevre ve iklim değişikliği konularında AB fonları ile yürütülen birçok proje bulunmaktadır.

Araştırmada incelenen Hendek ilçesi, Döngüsel Ekonomi, Sıfır Atık Ve Çevre İletişimi araştırması kapsamında çevre politikalarına aktif katılım sağlamaktadır. “Döngüsel Ekonomi, Sıfır Atık ve Çevre İletişimi araştırması katılımcılara çevresel iyileşme etkisini ölçmek ve yapılan çalışmaları belirlemek amacıyla sorular yöneltilmiş alınan cevaplar MAXQDA 2022 Nitel Analiz Programı’nda analiz edilmiştir”.

Kaynakça

Akkoyun, T. (2019). Yerel yönetimlerin çevreye dayalı turizme katkısına tarihî değerlendirme: Afyonkarahisar örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 81 (81), 153-167. <https://doi.org/10.33404/anasay.1615523>

Della Porta, D. & Diani, M. (2020). *Toplumsal hareketler*. (P. Çakır & C. Gülbudak, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. ISBN: 9786257999649

European Commission. (2021). Action plan for the development of organic production. https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/organic-farming/organic-action-plan_en

Gedik, Y. (2020). Yeşil pazarlama stratejileri ve işletmelerin amaçlarına etkisi. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 6 (2), 46-65. [https://doi.org/10.1016/S0301-4215\(02\)00012-5,2003,109-123](https://doi.org/10.1016/S0301-4215(02)00012-5,2003,109-123)

Memiş, M. R. (2016). Yabancı dil öğretiminde eğitim ortamı ve kültür aktarımı. *Electronic Turkish Studies*, 11 (9), 605-616. <https://doi.org/10.7827/TURKISHSTUDIES.9506>

Mısır, A. & Arıkan, O. (2022). Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye’de döngüsel ekonomi ve sıfır atık yönetimi. *Çevre İklim ve Sürdürülebilirlik Dergisi*, 23 (1), 69-78. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub494.c2094>

Oskay, Ü. (2001). *İletişimin ABC’si*. Der Kitabevi Yayın Dağıtım.

Önür, N. (2002). *Küreselleşen dünyada iletişim ve toplum*. Alp Yayınevi.

Önder, Ş. & Ağca, A. (2018). İşletmelerin risk gruplarına göre çevresel sürdürülebilirlik uygulamaları: BIST 100 endeksinde bir uygulama. *İnsan ve Toplum*

Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (1), 77-89. <https://doi.org/10.15869/itobiad.354429>

Özbebek Tunç, A., Akdemir Ömür & G., Düren, A. Z. (2012). Çevresel farkındalık. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 227-246. <https://doi.org/10.31451/ejatd.917117>

Toprak, S. & Holzer, T. L. (2003). Liquefaction potential index: Field assessment. *Journal of Geotechnical and Geoenvironmental Engineering*, 129(4), 315-322. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)1090-0241\(2003\)129:4\(315\)](https://doi.org/10.1061/(ASCE)1090-0241(2003)129:4(315))

Türkeş, M., Sümer, U. M. & Çetiner, G. (2000). Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri. *Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları* (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24.

URL-1: Circular economy system diagram. *Drawing based on Braungart & McDonough, Cradle to Cradle (C2C)*. Erişim tarihi: 6 Şubat 2019, <https://ellenmacarthurfoundation.org/circulareconomy-diagram>

Zero Waste Europe. The state of zero waste municipalities report. Erişim tarihi: 13 Mart 2022, <https://zerowasteurope.eu/library/the-state-of-zero-waste-municipalities-report-3rd-edition/>

Osmanlı Devleti'nde Göç ve İskân (Kuruluştan XVII. Yüzyıla Kadar)¹

Öz

Önemli nüfus hareketleri tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlığın seyrini derinden etkilemiştir. Bu durum tarihi olaylar incelendiğinde daha belirgin şekilde anlaşılmaktadır. Meydana gelen nüfus hareketleri çeşitli nedenlerden ötürü ya kediliğinden vuku bulmakta ya da göçün olduğu bölgede egemen olan gücün baskıcı siyaseti neticesinde meydana gelmektedir. Her durumda da meydana gelen nüfus hareketlilikleri büyük yıkımlara ve acılara yol açmaktadır. Ancak yaşanan nüfus hareketlilikleri dikkatli ve insani endişelere mahal vermeden planlı olursa neticeleri daha hafif olur. Yine meydana gelen göçlerle birlikte yapılan iskân faaliyetleri planlı programlı olduğunda yaşanan göçler ve meydana gelen kayıplar daha hafif düzeyde olur. Bu şekilde Türk tarihinde de nüfus hareketlilikleri sürekli olmuştur. Bu hareketliliklerle Orta Asya'da Anadolu'ya yapılan ve uzun seneler devam eden göçlerle Anadolu coğrafyası bambaşka bir hal almıştır. Göçlerle coğrafyanın nüfus yapı büyük oranda değişerek coğrafya yeni bir yapıya sahip olmuştur. Bu göçlerle gelen Türkmenler önce Türkiye Selçuklularının sonra ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol almışlardır. Batı Anadolu'da kurulan Osmanlılar, Selçuklulardan kalan mirası da devralarak kuruluştan itibaren göçebe Türkmen boylarına uygun yerler tahsis ederek planlı iskânlar yapma eğilimine olmuştur. Çalışma Osmanlı'nın kuruluşundan XVII. yüzyılın başlarına kadar yaşanan önemli nüfus hareketlilikleri ve aynı doğrultuda yapılan iskân faaliyetleri verilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın hazırlanmasında Osmanlı arşiv vesikaları başta olmak üzere dönem ana kaynakları ve bazı telif eserlerden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Nüfus Hareketliliği, Göç, İskân.

Osman KİMYA¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, osmankimya@yyu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4168-5224

Rahmi TEKİN²

² Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, rahमितekin65@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2175-7315

Atıf Bilgisi:

Kimya, O. & Tekin, R. (2025). Osmanlı Devleti'nde göç ve iskân (Kuruluştan XVII. yüzyıla kadar). *Akademi Karabük Dergisi* (AKADER), 9 (1), 106-121.

¹ Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından, SDK 2020-8626 No'lu proje koduyla desteklenmiştir. Ayrıca çalışma "Osmanlı Devleti'nde Göç, İskân ve Sürgün (XVII. Yüzyıl Örneği)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Migration and Settlement in the Ottoman Empire (From the Foundation to the 17th Century)¹

Abstract

Significant population movements have deeply affected the course of humanity since the early periods of history. This situation is understood more clearly when historical events are examined. Population movements that occur either occur spontaneously for various reasons or occur as a result of the oppressive policies of the power that dominates the region where the migration takes place. In any case, the population movements that occur lead to great destruction and suffering. However, if the population movements that occur are planned carefully and without causing any humanitarian concerns, their consequences will be milder. Again, when the settlement activities carried out together with the migrations that occur are planned and programmed, the migrations and losses that occur will be milder. In this way, population movements have been continuous in Turkish history. With these movements, the migrations that started in Central Asia to Anatolia and continued for many years, the geography of Anatolia took a completely different form. The demographic structure of the geography changed significantly with the migrations and the geography gained a new structure. The Turkmens who came with these migrations played a role in the establishment of the Seljuks of Turkey and then the Ottoman State. The Ottomans, who were established in Western Anatolia, took over the legacy left by the Seljuks and from the very beginning, they tended to make planned settlements by allocating suitable places to the nomadic Turkmen tribes. The study will try to give the important population movements that took place from the foundation of the Ottoman Empire to the beginning of the 17th century and the settlement activities carried out in the same direction. In the preparation of the study, the main sources of the period, especially the Ottoman archive documents and some copyrighted works will be used.

Keywords: Ottoman Empire, Population Mobility, Migration, Settlement.

Osman KİMYA¹

¹ Asst. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, osmankimya@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4168-5224

Rahmi TEKİN²

² Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters, Department of History, rahmitekin65@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2175-7315

Atıf Bilgisi:

Kimya, O. & Tekin, R. (2025). Osmanlı Devleti'nde göç ve iskân (Kuruluştan XVII. yüzyıla kadar). *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 106-121.

¹ This study was supported by Van Yüzüncü Yıl University Scientific Projects Coordination Unit (BAP) with the project code SDK 2020-8626. In addition, the study was produced from the doctoral thesis titled "Migration, Settlement and Exile in the Ottoman Empire (XVII. Century Example)".

1. Giriş

Anadolu'da ortaya çıkan ve uzun yıllar devam eden Moğol tahakkümü aynı zamanda Osmanlı Beyliğinin XIII. yüzyılın son çeyreğine doğru Anadolu'nun batı hududunda faaliyette bulunan Türkmen boylarından biri olduğuna ve beyliğin yönetimine sahip olan Ertuğrul Bey'in, Oğuz boylarından olan Kayı boyuna mensup olduğuna şüphe yoktur. Kayı boyu, Anadolu'ya göçlerle gelen 24 Oğuz boyundan biridir. Bu durum ile alakalı tartışmalar yaşanmışsa da nihayetinde kaynaklarla sabit olduğu anlaşılmıştır. (Reşidüddin Camiü't-Tevârih, Yazıcızâde Ali de Tevârih-i Âl-i Selçuk isimli eserlerinde sağ ve sol kol olarak ayrılan Oğuz Han'ın 6 oğlundan gelen 24 Oğuz boyu arasında Kayıları en başta zikretmektedir) (Raşidüddin, 2014, s.28; Yazıcızade, 2017, s.12). XI. yüzyılın ilk yarısında Türkmen boylarının büyük bir bölümü göç yoluyla Anadolu'ya gelip muhtelif yerlere yerleşmiştir. Bu zamanda Süleyman Şah'ın da aşiretiyle beraber gelip Ahlat ve civarına yerleştiği bilinmektedir. Kayıların Ahlat ve havalisinde Moğol istilasına kadar kaldığı anlaşılmaktadır. Fakat Selçuklu Devleti'nin karşılaştığı Moğol istilasında Türkmen boyları yeniden göç edip daha batıya gitmişlerdir. Bu dönemde Ertuğrul Bey, aşiretiyle beraber Ahlat ve Erzurum civarlarından batıya göç etmiştir (Süreyya, 1996, s.12). Selçuklu sultanları tarafından kendisine Anadolu'da toprak verilerek iskân edilmeleri sağlanmıştır. Söğüt ile Domaniç bölgesinde uç beyliği kuran Ertuğrul Bey vefat ettikten sonra da oğlu Osman Bey beyliğin idaresini eline almıştır (Hoca Saadeddin, 1979, s.127).

Osman Bey'le birlikte beylik bölgede Bizans Devleti içerisindeki iç kargaşalardan yararlanarak giderek büyük bir devlet halini almıştır. Bizans Devleti'nin uç sınırlarında teşekkül eden devletin hızla büyüyen bir dünya gücü olmasının önemli sebeplerinin olduğu muhtemeldir (Köprülü, 1991, ss.67, 73). Bunlardan bazıları, stratejik konumu, Anadolu'daki diğer Türkmen boylarıyla mümkün oldukça mücadeleye girmemesi ve iskân siyaseti bel başlı etmenlerdir (Bosworth, 1980, s.260). Devletin hızla büyümesinde yeni fethedilen toprakların Türkleştirilmesi kadar, boş olan bölgelerin hareketlendirilerek ekonomik canlılığın sağlanması, köy ve kasabaların kurulmasına yardımcı olan konar-göçer aşiretlerin de ehemmiyeti büyüktür (Witteck, 1963, ss.257, 268). Devletin kurulmasıyla beraber bu nüfus, Anadolu'da Türk birliğini sağlayan etkin bir unsur olmuştur. Bu asli unsur köy, kasaba ve kentlerde yaşayan ahalî ile yaşam tarzlarından dolayı konar-göçer şeklinde isimlendirilen yarı göçebe aşiretlerdir (Halaçoğlu, 1999, s.581).

Kuruluş devrinde fetih maksadıyla Rumeli'ye geçen Türk kuvvetleri, Rumeli'deki fetihlerle birlikte Hristiyan ahalinin boşalttığı topraklara konar-göçer olan göçebe Türkmen aşiretleri iskân edilmiştir. Bu şekilde yeni fethedilen yerlerde hem kalıcılık sağlamış hem de İslâm toprakları hâline getirilmeye gayret edilmiştir. Bu zamandaki yöneticiler fetih ve iskân politikasını yalnızca kılıçla değil, aynı zamanda İstimâlet denilen barışçıl bir politika takip ederek gerçekleştirmişlerdir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.312). İstimâlet yöntemiyle gayrimüslim ahalî daha rahat şekilde egemenlik altına alınarak devletin hâkimiyetini kabul etmiştir. Keza barış yoluyla alınan topraklardaki halktan belirli bir ölçüde vergi vermeleri karşılığında yerlerinde bırakılması fetihleri kolaylaştıran etmenlerden biridir.

Anadolu'ya gelen göçer dervişler ve abdallar da iskân ve fetihlerde etkili olmuştur. Ahî Evren (d.1171-ö.1261) ve beraberinde Anadolu'da teşkilatlanan Ahîlik müessesesi de devletin büyümesine ve adalet içinde kalkınmasına büyük yararlılıklar sağlamıştır. Yine Babaî dervişleri iskân ve şenlendirmede önemli rol oynamıştır (Ruhi Çelebi, 1992, s.89). Bazı ahalisi göç eden bu Babaî dervişleri halkı, Göynük'te iki mahalle (XVI yüzyılda altmış üç hane) kurdular (Nişancı Mehmed Paşa, t.y., s.80). Anadolu coğrafyasında uç beylikleri, huzurlu bir yaşamın kaynağı

olan Türk ve İslâm dünyasının her bölgesinden gelmiş farklı gruptan ve meslekten insanlar mevcut olmuştur. Mısır ve İran medreselerinden yetişmiş hocalar, Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin bürokrasisinde tecrübe mensubu şahsiyetler, muhtelif tarikatların temsilcileri olarak görülen dervişler aracılığıyla da fetih ve iskânlarda kolaylıklar görülmekteydi (Barkan, 2015, s.11). Osmanlı Devleti yaptığı iskân faaliyetleri neticesinde, adı zikredilen bu zümrelerin de yardımıyla, diğer beylikler arasından sıyrılarak kısa zamanda büyük devlet hâline gelmiştir.

Orhan Bey (1324-1362) döneminde Karesioğulları'nın alınmasıyla sınırlar Çanakkale Boğazı'na kadar ulamıştır. Karesioğulları toprakları alınınca Süleyman Paşa burada ahali ile konuşarak endişelerini bertaraf etmiştir. Orhan Gazi dahi: *"Bu il vilâyet bilmiş olun emn-ü aman-ılan şimdi girü Orhan Gazi'nündür"* şeklinde vurgulamıştır (Aşıkpaşazâde, 2018, s.313; Lütü Paş, 2001, s.158). 1356 yılında Gelibolu'ya geçilip sahildeki Çimpi Kalesi sulh yoluyla alınarak Rumeli'de yapılacak olan fetihler için bir üs olarak kullanmıştır. Güneyden göç yoluyla gelen dağınık haldeki *"göçer arap evleri"* bu dönemde Rumeli'deki uygun yerlere iskân edilmiştir. Aşıkpaşazâde'nin aktardığına göre: Süleyman Paşa, *"bu tarafta atası Orhan Gâzi'ye habar göndürdi kim: "Devletlü hanumun himmetinde ve hak ta'âlânun 'inâyetinde ve Muhammed mu'cizâtında Rumili feth olunmaklığınla sebep olındı. İmdi şöyle ma'lûm olına kim hazretünüz bu tarafda feth olunan hisârlara komag-ıçun ve vilâyetlerine ma'mur olmağa ehl-i İslâm'dan hayli adam gerek. Bu feth olunan hisârlara koyavuz ve dahi yarar gâzi yoldaşlardan dahi göndüresiz dedi"* ifadeleriyle bu dönemde çoğu göçer arap evleri ismi anılan yerlere iskân edilmişlerdir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.318). Hayrullah efendi ise eserinde buranın *"ahâlisini veçhen mine'l-vücûh incitmeyüp ahâlinin âdet-i sâbıkasını dahi bozmayup ihtiyarlara hürmet ve mu'teberâna ri'âyet'de bulundular"* şeklinde bahsetmektedir (Hayrullah Efendi, 1273, s.89). Kemal Paşazade yine *"Aydıncık nahiyesinin hayli il ve boy geçüp ol kenarda şehir ve köy edindiler ve yerleştiler"* şeklinde aktarmaktadır (Kemal Paşazâde, 1983, ss.56, 157).

2. Tahrir Yöntemi ve Timar Sistemi

Fetih politikasının programlı bir şekilde kalıcılık sağlaması adına merkezi otorite farklı yöntemler geliştirmiştir. Bunların başında ise tahrir sistemi ve timar programı gelmekteydi. Osmanlı Devleti bir toprağı fethettiğinde hemen ardında hızlı şekilde tahrir işlemini gerçekleştirmeye çalışırdı. Tahrir sisteminde temel amaç vergi durumunu ve asker ihtiyacını belirli bir intizama kavuşturmadır. Bu şekilde gerekli idarî, hukukî ve iktisadî durumlar tespit edilmiş ve ait olduğu bölgede düzenlemeler sağlanmıştır.

Yapılan tahrir işleri; tahrir defterleri denilen defterlere geçirilerek korunmaya çalışılmıştır. Bu şekilde kayıt altına alınan defterlerin sayısı 1000 kadardır. Bu defterler sayesinde her karyenin timarının kime ait olduğu, mülkü veya vakfı olduğunu, o karyelerde icra edilen zeriyyatın ve yetiştirilen hayvanların türleri ve sayılarını tespit eden, öşür ve rûsumların miktarlarını belirten rakamları bulmak mümkündür (Barkan, 2000, ss.174, 179).

Osmanlı devleti idaresinde tahrir sisteminin tam olarak hangi dönemde uygulanmaya başlandığı meselesinde net bir bilgi mevcut değildir. Fakat ilk zamanlardan itibaren kayıtların tutulduğu tahmin edilmektedir (Uzunçarşılı, 1988, s.101). Tahrirlerin kaç senede bir yapıldığı ile ilgili arşivlerde farklılık arz eden görüşler mevcut olsa da, araştırmalar neticesinde tahrirlerin yalnızca fethedilen topraklarda değil, III. Murad zamanına kadar hemen hemen her padişah zamanında birçok kez yapıldığı ortaya çıkmıştır. Lütü Paşa eserinde devletin otuz yılda yılda bir tahrir işlemini yaptığını bildirmektedir (Lütü Paşa, 2017, s.47).

Tahrir işlemi sona erdikten sonra Osmanlı Devleti'nin toprak rejiminin temelini oluşturan timar programı devreye girmeye başlamaktaydı. Timar sistemi, devlet için yalnızca askerî ve idarî teşkilatlanmasının temeli değil, aynı zamanda mirî toprak sisteminin de temelini teşkil etmekteydi. Bu sistem sayesinde re'âyânın durumları ve ödeyecekleri verginin miktarı tespit edilmiştir. Timar sistemi devletin klasik çağında tarım ekonomisinin idare edilmesinde asıl belirleyici etken olmuştur. Bu sistem Osmanlı Devleti'nden önce de diğer Türk-İslam devletleri tarafından farklı isimlerle kullanılmıştır. Timar sistemi, Osmanlı Devleti'nde askerî-idarî düzeni sağlamak amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen bir düzeni tanımlamaktadır (İnalcık, 2012, ss.168, 173). Bu şekil uygulamalar daha sonra da devam etmiş ve devlete büyük katkılar sağlamıştır. Osmanlı Devleti bu sistemle arazilerini idare etmenin yanı sıra ziraî üretimi ve toprağın işleyişini sağlamıştır.

Fetih ve iskân faaliyetleri I. Murad (1362-1389) döneminde de devam etmiştir. Kavala, Drama ve Serez civarının fethedilmesiyle birlikte Saruhan Bölgesi'ndeki yörük grupları buraya nakledilerek iskân edilmiştir. I. Murad, Rumeli topraklarını yaptığı iskân faaliyetleriyle devletin ikinci merkezi hâline getirmiştir. Trakya'da Edirne dâhil birçok şehir Osmanlı hakimiyetine girmiş ve iskânlar yapılmaya çalışılmıştır (Aşıkpaşazâde, 2018, ss.322-323). Bu sırada özellikle Anadolu'dan büyük oranda sürgün edilen ya da kendi rızalarıyla gelip yerleşen yörük grupları taifeleri sayesinde Osmanlı egemenliği sağlamlaştırmıştır. Lala Şahin Paşa, Timurtaş Paşa, Evrenoz Bey gibi Osmanlı komutanları bu sırada Rumeli'de hanlar, zaviyeler ve külliye inşâ ederek Osmanlı kültürünün dayanak noktalarını sağlamlaştırdılar. Bu şekilde Rumeli toprakları ikinci vatan haline gelmiştir (İnalcık, 2010, s.123).

Aynı durum Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde de devam etmiştir. Bu zamanda tuz yasağını kabul etmeyen Menemen Ovası'ndaki bazı isyankâr gruplar Filibe bölgesine göç ettirilerek yerleştirilmiştir (Neşri, 1949, s.339; Orhonlu, 1976, s.270). Teselya'nın alınmasından sonra orada da büyük miktarda göçler yaptırılmıştır. Anonim Tevârih-i Âl-i Osman bununla alakalı "*Andan Lala Şahin vardı Kavala'yı ve Siroz'u ve Derme'yi feth itdi. Andan göçüp Kara Ferye'yi feth itdi. Ve Anatoli'da Saruhan Vilâyetinde konar-göçer evler var idi Anları sürdiler, Siroz tarafına Vardar ovasına getürdiler. Yerleştirdüler*" ifadeleriye durumu kaydetmektedir (Giese, 1992, ss.48-49). Böylece Rumeli coğrafyası gruplar şeklinde insan nakledilerek iskâna sahne olan bir bölge durumuna gelmiştir. Merkezi yönetim birçok durumda sürgün metodunu kullanarak bu topraklara nüfus naklettirip programlı iskânlar yapmıştır (Şentürk, 1993, s.89; Lowry, 2008, ss.1, 18).

Rumeli bölgesinde yerleşmeye başlayan göçmen kitleler, müstakil köyler meydana getirmiştir. İskân faaliyetlerine şekil veren dervişler, Rumeli topraklarında teşekkül ettikleri zaviyelerin civarında kurulmaya başlanan köylere kendi adlarını vermişlerdir (Selçuk, 2002, ss.10, 70). Bu şekilde pekçok harap bölge Osmanlı idaresiyle yeniden şenlenerek yerleşim yeri durumuna gelmiştir (Emecen, 2019, s.63). Kemalpaşazâde; "*Karesi Nahiyesinde göçer-konar hayli hayli arap evleri varidi. Anlara âstân-ı âşman-nişândan fermân-ı vâcibu'l-iz'ân varidi, Rûm-ili Nahiyesine geçdiler ve ol kenarlarda olunan hisârlar civarına yerleşdiler*" ifadesiyle bu göç ettirilen kitlelerden söz etmektedir (Kemalpaşazâde, 1983, ss.156-157). Neşri ise "*Ve Anatoli'den gönü olan yiğitleri, turmayup geçürdî*" şeklinde kaydetmektedir (Neşri, 1949, s.177). Anadolu'ya Sürgün edilenler "*ehl-i zimmet reâyâ*" değil, "*ortakçı kul*" olarak adlandırılan ve savaşlarda esir edilen muharip sınıftır. *Ortakçı Kul*, Savaş esirleri içerisinde seçilmiş olan azad edilmediği müddetçe sahibinin tasarrufunda kalan köleye verilen addır (Barkan, 1980, s.667).

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân metodunda Anadolu'dan Rumeli'ye gönüllü gazileri ve bazı aşiretleri göç ettirmeye devam ederken Rumeli'den de Anadolu'ya doğru bazı kitleleri sürgün yöntemiyle naklederek iskân etmiştir. Harap ve kimsesiz olan arazilerin tekrardan yerleşim alanı durumuna gelmesi maksadıyla Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den Anadolu'ya gayrimüslim ahalinin sevk edilmesi için bu yöntem kullanılmıştır. Bu şekilde bir bölüm gayrimüslim halk Anadolu'ya göç ettirilerek yerleştirilmiştir. Yani ters istikamette yer değiştirerek iskân metodu sağlanmıştır. Süleyman Çelebi Tırnova'yı fethedince buradaki gayrimüslim halkın bir bölümünü Anadolu'ya iskân amacıyla naklettirmiştir (Müneccimbaşı, 1285, s.289). Yine Evrenoz Bey Mora'nın eski başkenti olan Argos'u fethedince bu civardaki 30.000'den fazla olan gayrimüslim ahaliyi Anadolu'ya naklederek iskân ettirmiştir (Hammer, 1329, s.296).

Yıldırım Bayezid zamanında Bizans ile yapılan antlaşmanın sonucunda İstanbul'da bir Türk mahallesinin kurulup cami inşa edilerek Göynük ve Taraklı-Yenice ahalisinden yaklaşık 700 hâne sürgün metoduyla iskân edilmiştir. Aşıkpaşazâde "*Vardılar Tarakçı Hisârı ve Göyünik hisârı halkını sürüp İstanbul'a getirdi. Bir tarafında ol mahalleyi itdi ve ol mescid yaptı ve kâdî nasb etdi*", fakat daha sonra Timur tehlikesi ortaya çıkınca Padişah oradan ayrıldı. Böylece tekfur yeniden bu ahaliyi İstanbul'dan sürmeye başladı. Bunların Tekirdağ civarına geçtiği kuvvetle muhtemeldir. Bu civarda Göynük diye köyler günümüzde de bulunmaktadır (Aşıkpaşazâde, 2018, s.366).

3. XV. Yüzyılda Göç ve İskân

Ankara Savaşı'na kadar genel manada başarılı bir şekilde devam eden fetih ve iskân siyaseti Ankara savaşından sonra bir duraklama hatta bir gerileme yaşamıştır. Timur ve Yıldırım Bayezid arasındaki üstünlük mücadelesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan siyasî kargaşa Osmanlı Devleti'ni bir süreliğine etkilemiştir. Bu dönemde ahalide oluşan psikolojik etki sebebiyle çiftini çubuğunu satan ahalinin bir kısmı Rumeli'ye göç etmeye başlamıştır. Göç eden halk, Rumeli'de uygun arazilere iskân edilmiştir (Mustafa Ali Efendi, 1997, ss.134, 180; Lütfi Paşa, 2001, ss.166, 170). Ayrıca Timur, Anadolu'da birçok tahribata neden olduktan sonra, hatta seferini sonlandırıp yurduna dönerken, tahmini 40.000 kadar çadır ahalisini de zorla yurtlarından ayırıp Maverâünnehir havalisinde iskân ettirmiştir. Aşıkpaşazâde'nin kaydettiklerine göre Sultan Bayezid, Timur'dan yanında getirdiği Kara Tatar ahalisini geri götürmesini rica etmiş, Timur'da Sultanın bu ricasını kabul ederek bu halkı kendisiyle geri götürüp Maverâünnehir ve havalisinde iskân ettirmiştir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.349).

XV. yüzyılın başlarında vuku bulan bu tarz buhranlar Anadolu'da siyasî birliğin sağlanmasını kısmen geciktirmiştir. Moğol tahakkümü ve Ankara Muharebesinden sonra Osmanlı Devleti'nde bir iç kargaşa ve fetret devri yaşandığı görülmektedir. Fakat taht kavgalarında kardeşlerini bertaraf eden Çelebi Mehmed'in (1413-1421) başa geçmesiyle Osmanlı Devleti'nde tekrardan bir istikrar sağlanmış, hızlı bir fetih ve iskân siyasetine başlanmıştır. XV. yüzyılın başlarında Karadeniz'de Canik civarında şekavette bulunan Çepniler, sürgün edilerek Arnavutluk taraflarına uygun arazilere iskân edilmişlerdir.

Yine Tokat ve Amasya havalisinde bulunan Tatarların'da Meriç Vadisi'ne iskân edildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu dönemde bazı Tatar aşiretleri ise Rumeli tarafına sürgün edilerek yerleştirilmiştir. Bunlardan en önemlileri ise Çelebi Mehmed'in 1418 senesinde İskilip civarında tesadüf ettiği ve durumlarını tahkik ederek Rumeli'ye sürülmelerini uygun gördüğü aşiretlerdir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.358; Oruç Bey, 1925, s.43). Neşri eserinde "*Benim seferime dahi gelmezler. Haydi*

şimdi bunları sürmek gerektir, deyip Mihned Bey'i okudup bunların cümlesini sürdürüp Filibe ve nevahisine geçirdi" ifadeleriyle destekler (Neşri, 1949, s.543). Aktarılanlardan anlaşıldığı kadarıyla Çelebi Mehmed döneminde Anadolu coğrafyasından Rumeli coğrafyasına önemli miktarda Tatar aşiretleri göç ettirilmiş, bilahare bunların yerleştirilmiş oldukları karyelerde ise Türklere timar olarak verilmiştir. Mamafih Tatarların muhaceretinin daha sonraki yıllarda da devam ettiğini dönemin kaynaklarında görmekteyiz. Bunu da Yanbolu Vilâyetine ait timar kayıtlarını ihtiva eden 1456 tarihli Rumeli tahrir defterinde mevcuttur (Aktepe, 1953, s.304; Sümer, 2011, ss.168, 170; İnalçık, 2000, ss.68-69).

XV. ve XVI. yüzyıllar arasında Anadolu'da göçlerden dolayı Kara Tatarların çok azı kalmıştır (Sümer, 1972, s.165). Aynı şekilde II. Murad (1421-1444/1446-1451) zamanının 1431-1432 yıllarında tahrir defterlerine kayıtlı olan bazı timar sahiplerinin Canik yöresinden göç ederek Edirne havalisindeki karyelere iskân edildikleri anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti arşivlerinde bulunan mevcut kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Türklerin, kendi rızalarıyla veya merkezi otoritenin talimatları doğrultusunda ve isteği üzerine, bireysel veya kitleler şeklinde Rumeli coğrafyasına göç ederek muhtelif arazilere iskân edildiklerini bize göstermektedir (COA, Rumeli Tahrir d, (1431-1432 tarihli), 40-42-44-46). II. Murad yine Selanik şehrini fethederek kenti devletin geleneklerine ve iskân yöntemine uygun bir şekilde gelen göçmenleri iskân ettirmiştir. Aşıkpaşazâde; "*Şehirin evleri boş kaldı. Ama isteği olup kalana evleri mülklüğe verdiler. Vardar Yenicesi'nin halkını buraya sürdüler. Selâniğe getirdiler. Selânîk içinde onlar dahi oturdular. Sözü'n hülâsası kâfir memleketini İslâm memleketi ettüler*" şeklinde bilgi vermektedir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.386). Neşri ise tarihinde "*Pür küfürken dârül-islâm oldu*" şeklinde ifade etmektedir (Neşri, 1949, s.613).

Fetihlerin yanında Anadolu'ya, Orta Asya'dan göçler sürekli şekilde gelmeye devam etmiştir. Gelen göçmenler arasında Moğolların tahakkümünden kaçan ve iki kardeş ulus olan Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenleri de bulunmaktadır. Bunlardan Akkoyunlular, Fırat ve Dicle nehirlerinin yukarı vadilerini, Karakoyunlular ise Azerbaycan, Diyarbakır ve Harput yörelerini yurt edinmiştir. Bu zamanda Anadolu'da bu Türkmen grupları ile diğer bazı gruplar arasındaki çekişmelerde göçlerin meydana gelmesine neden olmuştur (Yinanç, 1993, ss.253, 267). Özellikle birbirine bu kadar yakın ve kardeş iki millet olan Karakoyunlu ile Akkoyunlu Türkmenlerinin birbirleriyle çekişmelerinden ötürü kentler harap olmuş, kasaba ve köyler göçlerden dolayı boşalmaya başlamıştır (Sümer, 2007, s.137). İki grup arasındaki çekişmelerin en yoğun olduğu kenti (Erzurum) ziyaret eden ünlü seyyah İbn Battûta da eserinde durumun vehametini; "*Irak hükümdarının hükmü altında bulunan bu şehir geniş bir alana yayılmıştır, ama iki Türkmen grubu arsında baş gösteren uzun savaşlar yüzünden her yan harap olmuştur*" ifadeleriyle içler acısı tabloyu aktarmaktadır (İbn Battûta, 2004, s.418).

Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) ile Osmanlı Devleti kuruluş safhasını kesin olacak bir şekilde tamamlamış ve devlet bu dönemde artık tamamen farklı bir hüviyete bürünmüştür (İnalçık, 1959, s.575). Tarih boyunca pek çok kez kuşatılan ve jeopolitik konumu itibarıyla önemli bir nokta olan İstanbul'un fethedilmesi ve sonrasında hızlıca kentin yeniden Osmanlı kent kültürü şekliyle inşa edilmesi ve iskân faaliyetlerine ayrı bir önem verilmesi devleti sağlam ve güçlü bir duruma getirmiştir. Aşıkpaşazâde eserinde bu durumla alakalı İstanbul'un fethedilmesini ve nasıl tekrardan inşa edilerek ma'mûr duruma geldiğini imaretlerin yapıldığını aktarmaktadır (Aşıkpaşazâde, 2018, ss.411-412).

Fetihten sonra Padişah, İstanbul'un Osmanlı kenti şeklinde inşası için çeşitli fermanlar yayınlanmıştır. Tursun bey durumu şu şekilde anlatmaktadır; "*Her kim kendi arzusu ile gelip keferenin boş ev ve arazisine sahip olursa tuttuğu evi ve kendi*

mülküdür” (Tursun Bey, 1977, s.67). Yine önemli tarihçilerden Gelibolulu Mustafa Ali bu zamanda İstanbul’da inşa edilen saray, camileri ve imaretleri detaylarıyla bahsetmektedir (Mustafa Ali, 2003, ss.505, 516). Neşri ise eserinde; “*Sultan Mehmed İstanbul’un m’amur olmasını isteyip, cümle Osmanlı vilâyetlerine adamlar gönderip, “istiyeen gelip İstanbul’da mülk tutan tutsun” diye etrâf-ı âlemde çağrttılar*”. Ancak beklenen miktarda İstanbul’a halkı gelip yerleşmeyince bu sefer; “*andan Hünkar buyurdu-ki, her vilâyetin ganîsinden ve fakîrinden süreler. Kadılara ve subaşılarına hükümer varıp her taraftan adamlar sürüp, getirip, İstanbul’a dolduralar*” ifadeleriyle aktarmaktadır. Nitekim daha sonra sürgün yoluyla gelen bazı kitleler tekrardan göç ederek eski yurtlarına dönmüşlerdir (Neşri, 1949, s.709).

İstanbul’un iskân programı Balkanlardaki göçebe ve kargaşa çıkaran kitleler değil, tamamen farklı şekilde Anadolu’da her yöreden belirli miktarda nüfusun iskânı şeklinde yapılmış ve kadılara emirnâmeler gönderilip hem fakir hem de zengin ahalinin bir bölümünün zorunlu şekilde göçe tabi tutulması şeklinde yapılmıştır. İstanbul’a göç etmeleri için tüccar erbabına da uygun şartlar sağlanarak kendilerine çarşı ve bezzazistanlar imar edilmiştir (Barkan, 1970, ss.12, 14). Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’a Anadolu’nun birçok muhtelif bölgelerinden yaklaşık 5.000 aileyi getirtmiş ve uygun mahallelere yerleştirmiştir. Evliya Çelebi eserinde İstanbul ile ilgili bölümde aktarma yaparken; “*Fetihten sonra Anadolu ve Rumeli’de bütün eyalet sahibi vezirlere fermanlar gönderip vilayet vilayet İstanbul’a insan sürdüler. Önce Rumeli’den Üsküp halkını Üsküplü Mahallesi’ne, Yenişehir halkını Yeni Mahalle’ye, Sofya halkını Ayasofya’ya, Mora Rumlarını Fenerkapısı’na ve Selanik Yahudilerinin elli cemaatini Tekfur Sarayı ’na ve Şuhudkapısı tarafına kodular*” şeklinde İstanbul’a yapılan iskânları kaydetmektedir (Evliya Çelebi, 2008, ss.75, 77).

İstanbul’a yalnızca Müslüman ahali değil aynı zamanda gayrimüslim ahali de iskân edilmiştir. Çünkü gayrimüslim ahali bu dönemde kendi yöneticilerinin tahakkümleri, baskısı ve ağır vergilerden yorulmuş ve hatta bu dönemde bununla ilgili olarak “*Latin külâhı görmektense Türk sarığı görmek evladır*” sözü bunların şiarı olmuş (Neşri, 1949s, s.164) ayrıca bu baskılardan ötürü Osmanlı Devletinin egemenliğinde olan bölgelere göç etmişlerdir (Şeyban, 2010, s.132). Osmanlı Devleti’ne sığınan bu kitleler Galata semtinde Arap Cami civarlarına iskân edilmiştir (Eyice, 1991, ss.326-327). Yine 1454 senesinde Sırbistan’a yapılan seferlerden sonra yaklaşık 4.000 Sırp ve Morali tutsak İstanbul ve civarına uygun yerlere iskân edilmiştir. 1459-75 seneleri arasında İstanbul’da ekonomik hayatı canlı tutmak için Balkanlardan bazı Yahudi zenginleri ve işadamlarını İstanbul’a sürgün yoluyla uygun mahallelere iskân ettirilmiştir. Bu dönemde yine Anadolu’dan birtakım Ermeniler de zorunlu şekilde İstanbul’a sevk edilerek yerleştirilmiştir (Lewis-Braude, 2000).

Osmanlı Devleti Karaman Beyliğini hakimiyeti altına alınca, bu beylikten pek çok sanatkâr ve ustaları İstanbul’a sürgün yoluyla göndertmiştir (COA, TT.d, nr. 240, 49). Fatih, Otlukbeli Muharebesinin akabinde tutsak olarak bulunan İran ulema ve sanatkârlarını da İstanbul’a getirterek bunlara mülknâmeler verip çeşitli semtlere iskânlarını sağlamıştır. Yine Karaman tarafından sürülen bazı Hristiyan ahali ise Yedikule’ye ve civarına iskân edilmiştir. İstanbul’un fethinden önce İstanbul’u genel durumu ile ilgili bilgiler aktaran bazı seyyahlar kentin nüfusunun tahmini 40 ila 60 bin arasında farklılık arz ettiğini kaydetmiş (Schneider, 1952, s.39), fakat Fatih döneminde kente yapılan göçler ve yapılan iskân neticesinde nüfus önemli oranda artış göstererek yaklaşık 80.000’i bulduğu tahmin edilmektedir. Yine Amasra fethedilerek hisar tekfur halkıyla birlikte İstanbul’a göç ettirilerek uygun semtlere iskânları gerçekleştirilmiş, göç eden bu ahalinin yerine de Iflıgan tarafındaki hisar ahalisini getirtip Amasra’ya sürgün yoluyla iskân

edilmiştir (Ruhi Çelebi, 1992, s.454). Aşıkpaşazâde bu hadise ile ilgili olarak; “Pâdişâh dahı bu mu’ayyen kâfirleri İstanbul’a göndürdi. Ve mallarını bile virdi ve kâfirlerden hiç birisin esîr itmedi. İfligan ilinün ucında pâdişâhun bir hisârı var-ıdı. Anun halkını bunda Amasrıya getürdi. Bir ‘âli kelise’yi câmi’ itdi. Hutbe-i İslâm anda dahı okundu Sultân Muhammed Gâzi adına ve hem bir kâdı nasb itdi” şeklinde aktarır (Aşıkpaşazâde, 2018, s.424). Amasra’dan sonra yine Trabzon kenti fethedilmiş, burada aman dileyen gayrimüslim ahali cizye ve haraca tabi olacak şekilde hayatlarını yaşamalarına müsaade edilmiştir. Burada görevli olarak bırakılan sipahilere de bazı topraklar timarlar verilmiştir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.430; Ruhi Çelebi, 1992, s.455; Hoca Sadettin Efendi, 1979, ss.43, 55).

Osmanlı Devleti Trabzon civarındaki kentlerden (Amasya, Çorum, Tokat, Samsun ve Bafra’dan) birtakım halkı sürgün metoduyla Trabzon’a göndererek iskânlarını gerçekleştirmiştir. Yine Arnavutluk taraflarından bazı sipahiler sürgün edilerek burada iskân ettirilip kendilerine verilmiştir. Tamamen zıt istikamette bir sürgün yöntemi, Trabzon’un yerli ahalisinin bir bölümü ise İstanbul’a gönderilerek yerleştirilmiştir. Eski Hristiyan sipahilerinden büyük bir bölümünü de Rumeli tarafına sürgün ederek orada uygun arazilere iskân ettirilmiştir (COA, Mufasssal d, nr. 828, H. 827 tarihli, 27; Neşri, 1949, s.753). Fatih’in vezirlerinden Gedik Ahmed Paşa, Sinop ve Kastamonu bölgesini fethederken İsfendiyar oğlu İsmail Bey’i ve ahalisini Filibe tarafına sürerek iskânlarını sağlamıştır (Tursun Bey, 1977, ss.107, 108; Oruç bin Adil, 1925, s.73; Uzunçarşılı, 1988, s.25). 1475 yılında Kırım fethedilince Ayvazovski’nin aktardıklarına göre, tahmini olarak 40.000 Ermeni ve Cenovalı ahali yine İstanbul’a gönderilmiştir. Bu göçmenler İstanbul’da Balat, Karagümrük ve Kefeliköy havalisine iskân edilmiştir. Ayrıca Karagümrük’te bulunan Sırp Nigoğayos Kilisesine ait mülklerin yarısı ise gelen bu Ermeni halkına verilmiştir (COA, TT.d, nr. 240, 49).

Osmanlı Devleti devlet felsefesi olarak bir yeri fethettiğinde o bölgenin ahalisine fazla karışmamış, sadece belirli bir vergi karşılığında serbest bırakmış, ayrıca buralara belirli bazı idareciler ve askerî görevliler göndermiştir. Bu durum Fatih zamanında da görülmektedir. 1453-1481 yılları arasında Midilli, Eğriboz, Mora, Kırım, Otranto ve Alaiye gibi yerler fethedilince buraların halkına çok dokunulmadan iskânları yapılmıştır. Aşıkpaşazâde bununla ilgili; “İgriboz Vilâyeti tamam bir sancaklık il oldı. Şehrin keliselerini mescidler itdiler. Vilâyet-i İslâmdan hatırı olan gelen Müsülmânlara kâfirün hâli kalan evlerini milklige virdiler” ifadeleriyle kaydetmektedir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.442). Fatih Sultan Mehmed, Mora’yı fethedince burada bulunan Tarsos, Patras ve Korint gibi yerlerden birçok Hristiyan aileyi İstanbul ve çevresine sürgün yoluyla yerleştirmiştir. Tursun Bey Mora’nın fethi için; “ve mesâcid-i ehl-i islâm oldı. Bakâyây-ı re’âyâsı yirlü yirinde mukarrer konulup, cizye-i şer’ rüsum-ı örfi vaz’ olunup, sancak beği ve kâdılar ve dizdarlar ve subaşılar ve sipâhiler nasb olunup, tamam-ı memleket zabt olundu” şeklinde aktarmaktadır (Tursun Bey, 1977, ss.102, 105).

Anadolu’da İskenderiye, Tarsus, Sis, Dülkadiye, Karaman ve Uzun Hasan ile çekişmelerden sonra Akkoyunlu arazilerini de Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu fetihlerden sonra göçler ve sürgünler dışında genelde yerli halkı yerinden etmeme temel kaide olmuştur (Aşıkpaşazâde, 2018, s.456). 1487 yılında Trabzon havalisinde Rumeli’ye sürgün olarak gönderilen Hristiyan ahalinin yerine Samsun, Tokat, Amasya ve Çorum gibi kentlerden nüfus naklettirilerek iskânlar yapılmıştır (Barkan, 1954, ss.217, 219). II. Bayezid zamanında (1481-1512), Fatih Sultan Mehmed dönemi kadar başarılı bir fetih ve iskân programı sağlanamamıştır. Fetih ve iskân siyaseti, Cem Sultan (d.1459 – ö.1495) ile ilgili karmaşalardan kaynaklı olarak pasifleşmiştir (Aşıkpaşazâde, 2018, s.493; Ruhi Çelebi, 1992, ss.469-470). Bu dönemde yerlerinde barınamayan Yahudilerin, Endülüs’te Gırnata’nın 1492’de

Hristiyanların eline geçmesiyle birlikte yaklaşık 100 yıl kadar devam edecek olan zorunlu göçleri başlamıştır (Şeyban, 2010, ss.132-133).

4. XVI. Yüzyılda Göç ve İskân

XVI. yüzyılın başlarında I. Selim (1512-1520), kardeşleriyle olan mücadelesinden başarıyla çıkarak ülke düzenini yeniden tesis etmiştir. Bu bağlamda, I. Selim özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşanan sıkıntılara yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur (Hoca Sadettin, 1979, s.35). Tebriz'den 2.000 kişi ve Kahire'den yaklaşık 500 zanaatkâr aile zorunlu olarak İstanbul'a getirilmiş ve burada iskân edilmiştir (Kemal Paşazade, 1983, ss.165-166). Ayrıca, doğu ve güneydoğuda izlenen politikanın sonucunda birçok Akkoyunlu âlim ve İran'daki bazı Sünnî âlimler Anadolu'ya göç ederek Osmanlı Devleti'nin hizmetine katılmıştır (Gökbilgin, 1951, ss.35, 46).

Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'daki göçebe aşiretleri iki gruba ayırarak Türkmenleri Boz-ulus'ta, Kürtleri ise Kara-ulus'ta bir araya getirmiştir. Bu iki gruptan sanatkârlar ve âlimler, İstanbul'a göç ettirilerek burada iskân edilmiştir (Müneccimbaşı, 1285, s.469; COA, TT.d, nr. 998, 201). 1514 yılında İran Seferi'ne çıkmadan önce, Şah İsmail'in tarafına geçen ve isyan eden bazı aşiretlerin cezalandırılması sonucunda, Şii grupların bir kısmı yerlerini terk ederek İran'a göç etmiştir. Bu nedenle, Doğu Anadolu Bölgesi Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçtiğinde, şehirlerin çoğu harabe haline gelmiştir. Ancak bölge fethedildikten sonra, yeniden canlandırma ve imar çalışmaları hızlandırılarak iskân faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Hamit Livası'na ait bu döneme ilişkin tahrir defterlerinde köylerle ilgili birçok kayıt bulunmaktadır: “*Karye-i mezkure halkt sürh-ser (Kızılbaş) olub, oniki çiftlik yerleri mahlul oluyca ahardan kimesnelere tapuya verilüb ziraat iderler, resm-i zemin kayd olundu*” (COA, Hamid Livası Mufasssal Tahrir d, nr. 121, (H.929), 42a-48a-48b). Ayrıca, Sultan Selim'in Doğu'da özellikle İdris-i Bitlis'i görevlendirdiğine dair bilgileri dönemin kaynaklarından görmekteyiz (Hoca Sadettin, 1979, s.246).

I. Selim'den güçlü bir devlet ve sağlam bir hazine devralan I. Süleyman (1520-1566), tahta geçtiğinde herhangi bir sorunla karşılaşmadan fetih faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemde Belgrad, Boğdan, Budin, Erdel ve Orta Macaristan'da birçok toprak kazanılmıştır. Özellikle Budin'in alınmasının ardından, gayrimüslim reâyâ ve Yahudilerden gönüllü olanların çoğu aileleriyle birlikte gemilere bindirilerek İslam memleketlerine göç etmiştir. Bu kişilerin büyük bir kısmı Yedikule çevresine yerleştirilmiştir. Yahudiler ise bir kısmı Selanik'e, diğerleri ise farklı bölgelere iskân edilmiştir (Peçevî İbrahim Efendi, 1364, ss.411, 420). Viyana önlerine kadar gidilerek şehir kuşatılmış, ancak bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Doğu'da Irakeyn Seferi ile Bağdat'a kadar ulaşan sultan, Bağdat'ı fethetmiştir (Lütfi Paşa, 2001, ss.253, 305). Fethedilen topraklar, aynı şekilde iskân edilerek mamur hale getirilmeye çalışılmış, gönüllü veya zorunlu göçlerle iskân faaliyetleri sürdürülmüştür. Rodos Adası'nın fethi sonrasında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden adaya göçler ve sürgünler gerçekleştirilmiştir (Emecen, 2010, ss.62, 74). Osmanlı Devleti'nde görülen farklı bir iskân ve göç durumu da kıyıların korsanlardan korunması amacıyla yapılan göçlerdir. Bu şekilde göç eden Ayasuluk halkı, belirli bir süre vergiden muaf tutularak uygun topraklara iskân edilmiştir (Arslan, 2001, s.190).

XVI. yüzyılın ilk yarısına ait arşiv belgelerinde, Gelibolu çevresindeki bazı köy sakinlerinin Macaristan'daki Sirem Sancağı'ndan getirilerek buraya yerleştirildiği anlaşılmaktadır (COA, Gelibolu Mufasssal d, nr. 424, 33-38). Yüzyılın ortalarından itibaren ise büyük şehirlere yönelik göçlerde artış yaşanmıştır. İstanbul'a su temin

edilmesi ve bu sayede şehrin daha yaşanabilir hale gelmesi, göçleri daha da teşvik etmiştir. Bu durumu engellemek isteyen Osmanlı yönetimi, 1567 yılında İstanbul'a göçü yasaklamış ve bu karara ilişkin fermanlar ile hükümleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göndermiştir (COA, A.DVN.MHM.d, nr. 7, hk. 46).

Merkezî yönetim, göç hareketlerini kontrol altında tutarak yer değişikliklerinden kaynaklanan üretim kaybı ve vergi gelirlerindeki düşüşün önüne geçmeyi hedefliyordu. Zira bu göçler, mali yapıda dengesizliklere yol açmaya başlamıştı (Tabakoğlu, 2012, s.237). XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin fetih ve cihat odaklı kimliği zayıflamış; son büyük askeri başarı olarak Kıbrıs Adası ele geçirilmiş ve ada iskâna açılmıştı (Mustafa Efendi, 1999, s.77). Kıbrıs'ın fethi sonrasında, çeşitli bölgelerden hem gönüllü göçmenler hem de sürgün gruplar adaya yerleştirilmiştir. Orta Anadolu'dan zorunlu göçle gönderilen 20.000'i aşkın Türk nüfus, adanın boş alanlarına iskân edilmiştir. Bu uygulamaya dair çok sayıda ferman belgesi bulunmaktadır. Fethin ardından Kıbrıs'ta tahrir işlemleri yapılmış ve Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa, adanın beylerbeyi olarak atanmıştır. Gerekli idarî düzenlemelerin ardından Tarsus, İçel ve Alaiye sancakları Kıbrıs eyaletine bağlanmıştır. Ayrıca Kayseri, Niğde, Karaman ve Konya çevresindeki göçebe topluluklar da adaya sevk edilmiştir (COA, A.DVN.MHM.d, nr. 16, hk. 346; Paşazade, 2006, s.110).

Kıbrıs Adası, savaşlar nedeniyle harap bir hale gelmiş ve ekonomik açıdan zor bir döneme girmiştir. Bu nedenle, ada halkı bir süre vergi yükümlülüklerinden muaf tutulmuştur. Ayrıca adadaki Türk nüfusunu artırmak amacıyla Niğde, Karaman, Konya, Antalya, Kayseri, Manavgat, Bozok, Alâiye ve İçel gibi şehirlerden nüfus transferleri gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Sis, Adana ve Tarsus'tan da adaya göçmen sevki yapılmıştır (COA, A.DVN.MHM.d, nr. 23, hk. 273; Bostancı, 2002, ss.247-248; COA, A.DVN.MHM.d, nr. 12, hk. 641; COA, Mevkufat d, nr. 2551; Orhonlu, 1969: 91-97). Kıbrıs'a yalnızca Müslümanlar değil, gayrimüslim unsurlar da iskân edilmiştir. Örneğin, Filistin bölgesinden zengin 500 Yahudi'nin adaya sürgün edilmesi için ilgili yerel yöneticilere emirler gönderilmiştir (İnalçık, 1964, ss.27, 59). Ayrıca 13 Ağustos 1573 tarihli bir hükümde, Antalya Kadısı'na Kıbrıs'a sürgünü uygun görülen kişilerin derhal gönderilmesi emredilmiştir. Mühimme defterlerinde yer alan kayıtlardan, XVI. yüzyıl boyunca İstanbul, Kıbrıs ve Rodos'a sürgün uygulamalarının sürdüğü anlaşılmaktadır (COA, A.DVN.MHM.d, nr. 22, hk. 257-503; nr. 23, hk. 319; nr. 24, hk. 183; Nacak, 2011, s.196; COA, A.DVN.MHM.d, nr. 43, hk. 16-29).

XVI. yüzyılda Osmanlı sınırlarının genişlemesiyle birlikte, özellikle Zülkadriye, Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Filistin'in topraklara katılması, devlet nüfusunda önemli bir artışa yol açmıştır. 1520-1530 yılları arasında Rumeli bölgesinin – İstanbul dahil– toplam nüfusu 5.602.000 civarındayken, aynı dönem için Anadolu'nun nüfusu 5.755.080 olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Osmanlı topraklarındaki toplam nüfusun yaklaşık 12 ila 12,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. 1580'lere gelindiğinde bu sayı yaklaşık 18 milyona ulaşmış, 1600 yılına gelindiğinde ise nüfusun 30-35 milyon seviyelerine çıktığı öngörülmektedir. Bu nüfusun yaklaşık %60'ı Müslüman, %40'ı ise Hristiyan'dır. Bu veriler Braudel'in araştırmalarına dayanmaktadır (Braudel, 1993, s.494). Öte yandan, Barkan XVI. yüzyılın sonları için 30 ila 35 milyon gibi oldukça yüksek bir tahminde bulunmuştur. Barkan bu tahmini yaparken Avrupa ve Güney bölgelerinde yeni fethedilen alanları da hesaplamalara dâhil etmiştir. Ancak %60 civarında bir nüfus artışı gerçekleşmiş olsa bile bu sayının abartılı olabileceği değerlendirilmektedir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin nüfusunda yaklaşık %40 oranında bir artış yaşanmıştır. Bu demografik büyüme, tarım arazilerinin genişlemesini teşvik etmiş, meraların ekilebilir topraklara

dönüştürülmesini sağlamıştır. Ancak özellikle Orta Anadolu'da bu durum ekonomik sıkıntılara neden olmuştur. Aynı dönemde coğrafi keşiflerle birlikte ticaret yollarının yön değiştirmesi, Osmanlı topraklarından geçen geleneksel ticaret güzergâhlarının önemini yitirmesine yol açmış; bu da devletin önemli gelir kaynaklarını kaybetmesine sebep olmuştur. Kaybı dengelemek amacıyla mevcut vergilerde artışa gidilmiştir (İnalçık, 2018, s.167).

Bu süreçte Anadolu'da farklı bölgelerde suhte isyanları, şehzadeler arasındaki taht mücadeleleri ve Celâlî ayaklanmaları gibi olaylar, devletin toplumsal ve ekonomik yapısını ciddi şekilde sarsmıştır. Nüfus artışıyla ziraat üretimi arasındaki uyumsuzluk, insanların kırsal terk ederek kentlere yönelmesine; geçim sıkıntısı çekenlerin ise paralı askerliğe, eşkıyalığa ve Celâlî isyanlarına katılmasına zemin hazırlamıştır. Köylüler, ağır vergi yükü ve ekonomik zorluklar nedeniyle işledikleri toprakları terk ederek göç etmeye başlamışlardır. Göç edemeyecek durumda olanlar ise hayatta kalabilmek için eşkıyalık yoluna gitmiştir. Bu zorluklar, dönemin medrese öğrencileri de dâhil olmak üzere toplumun her kesimini etkilemiştir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda gerçekleşen Celâlî isyanları, Anadolu'da siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarı ciddi biçimde bozmuştur.

Celâlî isyanları adını, bu tür isyanların ilk önderi sayılan Yozgatlı Şeyh Celâl'den almıştır. Şeyh Celâl, 1519 yılında kendisinin Mehdi olduğunu ilan ederek Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmıştır. Orta Anadolu'da başlayan bu isyan, Alevi Türkmen toplulukları ve diğer bazı göçebe gruplar arasında destek bulmuş, ağır vergi yükünden bunalan birçok köylünün katılımıyla hızla yayılmıştır (Akdağ, 1963, ss.70, 110). Bu ayaklanmalar sonucunda köylülerin terk ettiği topraklar, mültezimler veya yerel idareciler tarafından ele geçirilmiş ve bu gelişmeler Osmanlı tarım sisteminin temelini oluşturan tımar düzeninin bozulmasına yol açmıştır (Akdağ, 1945, ss.419, 431).

Bu bozulma, kapsamlı göç dalgalarını beraberinde getirmiş ve özellikle şehir merkezlerine yoğun bir nüfus akışı yaşanmıştır. Kırsal alanlardan kentlere yönelen bu göç hareketi, tarımsal üretimin düşmesine neden olmuş; bunun sonucunda ise kıtlık yaşanmış ve tarım ürünlerinin fiyatları önemli ölçüde artmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren fethettiği bölgeleri imar etmek amacıyla Anadolu'nun çeşitli kesimlerinden bazı Türkmen topluluklarını bu yeni topraklara yerleştirmiştir. Bu yerleşim politikası kimi zaman gönüllülük esasına dayansa da kimi zaman zorunlu iskân, yani sürgün yoluyla gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda fethedilen bölgelerden başka yerlere de nüfus aktarılmış, böylece karşılıklı bir iskân politikası uygulanmıştır. Bu uygulamanın temel hedefi, yeni fethedilen topraklarda göçebe Türkmenleri yerleştirerek kalıcılığı ve idari istikrarı sağlamaktır. Osmanlı yönetimi bu stratejiyi XVI. yüzyılın sonlarına kadar etkin bir şekilde sürdürmüştür. Fethedilen yerlerdeki yerli halkla doğrudan bir müdahaleye gidilmemiş; belirli bir vergi yükümlülüğü karşılığında yaşamlarına devam etmelerine izin verilmiş ve sadece gerekli yöneticilerle askerî görevliler bölgeye gönderilmiştir. Bu yaklaşım, XVI. yüzyılın sonlarına dek devletin temel politikası olarak devam etmiştir. Ancak bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı'nın fetih ve cihat odaklı yapısı yavaş yavaş zayıflamış; son büyük askerî başarı olarak Kıbrıs Adası'nın fethi gerçekleştirilmiş ve ardından ada iskâna açılmıştır.

Bu dönemde Anadolu genelinde çeşitli iç karışıklıklar da baş göstermiştir. Suhte isyanları, şehzade kavgaları ve Celâlî ayaklanmaları gibi olaylar, devletin toplumsal ve ekonomik düzenini derinden sarsmıştır. Artan nüfus ile tarımsal

Üretim arasındaki dengesizlik, insanları kırsaldan kentlere göç etmeye zorlamış; birçok kişi geçim kaynaklarının azalmasıyla birlikte paralı askerlik ya da eşkıyalık gibi yollara başvurmuştur. Özellikle Celli İşyanları, köylülerin toprağını terk etmesine yol açmış, gç edemeyenler ise hayatta kalmak için eşkıyalığa yönelmiştir. Bu ekonomik bunalım dönemin medrese öğrencileri de dhil olmak üzere toplumun geniş kesimlerini etkilemiştir. İşyanlar sırasında uygulanan ağır vergilendirme politikaları, çiftçilerin toprağını terk etmesine sebep olmuş; boş kalan topraklar ise mültezimlerin ve yerel idarecilerin eline geçmiştir. Bu gelişme, Osmanlı zirai düzeninin temelini oluşturan timar sisteminin bozulmasına neden olmuştur. Böylece Osmanlı'nın kuruluşundan beri süregelen fetih ve cihat temelli siyasi yapısı, XVI. yüzyılın sonlarında yerini i karışıklıklara ve ayaklanmalara bırakmıştır. Takip eden yüzyıllarda ise devlet, Anadolu'dan ayrılarak geri dönen göçmen topluluklarını yeniden yerleştirme konusunda çeşitli planlar yapma çabasına girişmiştir.

Kaynakça

Akdağ, M. (1945). Timar rejiminin bozuluruşu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cğrafiya Dergisi*, 3 (4), 419-431. <https://doi.org/10.1501/dtcfder.0000000656>

Akdağ, M. (1963). *Celli işyanları (1550-1603)*. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Aktepe, M. (1950). Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri Cimbi Kalesi. *Tarih Dergisi*, 2, 283-308. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9579/119537>

Aktepe, M. (1953). XIV ve XV. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından isknına dair. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 299-312. <https://www.acarindex.com/turkiyat-mecmuasi/xiv-ve-xv-asirlarda-rumeli-nin-turkler-tarafindan-i-skanina-dair-154038>

Arslan, H. (2001). *16. yy.'da Osmanlı toplumunda yönetim, nüfus, iskn gç ve sürgün*. Kaktüs Yayınları.

Aşıkpaşazde. (2018). *Tevrih-i ali Osman*. (Y. Saraç. & K. Yavuz, ev.). Gökkubbe Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1502).

Barkan, . L. (1950). Bir iskn ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 11 (1-4), 56-78. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuifm/issue/817/8910>

Barkan, . L. (1954). Bir iskn ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 13 (1-4), 217-219. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuifm/issue/876/9757>

Barkan, . L. (1980). *XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak işçiliğinin organizasyonu şekilleri: Kulluklar ve ortakçı kullar (Türkiye'de toprak meselesi toplu eserler I)*. Gözlem Yayınları.

Barkan, . L. (2000). *Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik tarihi, tetkikler-makaleler*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Barkan, . L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*, 2 (5), 1-11. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanveinsan/issue/26620>

Barkan, . L. & Ayverdi, E. H. (1970). *İstanbul vakıfları tahrir defteri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Barkan, . L. (1945). *XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda zirai ekonominin hukuk ve mali esasları, kanunlar. I*. (H. zdeğer Haz.). İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Bostancı, H. M. (2002). *19 numaralı mühimme defteri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bosworth, C. E. (1980). *İslam devletleri tarihi*. (E. Merçil & M. İpşirli, Haz.). Oğuz Yayınları.
- Braudel, F. (1993). *II. Felipe dönemi Akdeniz ve Akdeniz dünyası*. İmge Yayınları.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. Türkiye Yayınevi.
- Emecen, F. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş tarihi (1300-1600)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Ali. (1997). *Kitâbü't-târih-i künhü'l-ahbâr* (Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki 901 ve 920 no.lu nüshalara göre). (A. Uğur, M. Çuhadar, A. Gül & İ. H. Çuhadar, Haz.). Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Giese, F. (1992). *Anonim tevârih-i al-i Osman*. (N. Azamat, Haz.). Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1951). XVI. asır başlarında Osmanlı Devleti hizmetindeki Akkoyunlu ümerâsı. *Türkiyat Mecmuası*, 9, 35-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18500/194853>
- Halaçoğlu, Y. (1999). Kolonizasyon ve şenlendirme (G. Eren, Ed.). *Osmanlı Ansiklopedisi* (1.bs., Cilt 4 , ss.581-586) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Hammer, J. V. (1329). *Devlet-i Osmaniyye tarihi*. (Mehmet Ata Bey, Çev.). Matbaa-i Âmire. (Orijinal yayın tarihi 1330).
- Hayrullah Efendi. (1273). *Devlet-i aliyye-i Osmâniyyet tarihî*. Matbaa-i Amire.
- Hoca Sadettin Efendi. (1979). *Tacü't-tevarih*. (İ. Parmaksızoglu, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1279).
- İbn Battûta, M. (2004). *İbn Battûta seyahatnamesi*. Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (1954). *Hicrî 835 târihli sûret-i defteri sancak-i arvanid*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (1959). Osmanlılarda raiyyet rûsûmu. *Belleten*, 23, 575-610. www.acarindex.com/belleten/osmanlilarda-raiyyet-rusumu-1222759
- İnalcık, H. (1964). *Kıbrıs'ta Türk idaresi altında nüfus*. Kıbrıs ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi*. Eren Yayınları.
- İnalcık, H. (2010). *Kuruluş dönemi Osmanlı sultanları*. İsam Yayınları.
- İnalcık, H. (2012). Osmanlı döneminde Balkanlar tarihi üzerinde yeni araştırmalar. *GAMER*, 1 (1), 1-10.
- İnalcık, H. (2018). *Devlet-i aliyye*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kemal Paşazâde. (1983). *Tevârih-i al-i Osmân*. (Ş. Turan, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1511).
- Lowry, H. W. (2008). *Osmanlı döneminde Balkanların şekillenmesi: 1350-1550*. Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Lütfi Paşa . (2017). *Asafnâme*. (A. Uğur, Haz.). Büyüyenay Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1910).

Lütfi Paşa. (2001). *Tevârih-i alî Osman*. (K. Atik, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1925).

Mehmed Neşri. (1949). *Kitâb-ı cihân-nümâ*. (F. R. Unat & M. A. Köymen, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1561).

Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî*. (N. Akbayer & S. A. Kahraman, Haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1890).

Müneccimbaşı Ahmed Dede. (1285). *Sahâifu'l-ahbâr*. (Nedim Efendi, Terc.). Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1730).

Nacak, S. (2011). *34 numaralı mühimme defteri (H.986/1578) transkripti ve değerlendirmesi (164-326 sayfalar arası)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Orhonlu, C. (1976). Osmanlı İmparatorluğu'nda aşiretlerin iskânı. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 15 (1-2), 270.

Orhonlu, C. (1971). *Osmanlı Türklerinin Kıbrıs adasına yerleşmesi (1570-1580)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Oruç Bey. (1925). *Tarih-i alî Osman*. Babinger Neşri.

Paşazade, O. (2006). *9 numaralı mühimme defteri (1569-1570)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Peçevî İbrahim Efendi. (1364). *Tarih-i Peçevî*. Universty of Toronto, Number 890697, Toronto, 1, 411-420.

Ramazan-zâde Nişancı Mehmed Paşa. *Tevârih-i alî Osman*. Konya Yusufaga Kütüphanesi Nüshası, nr. 474, 80-82.

Raşidüddin Fazlullah. (2014). *Camiü't-tevârih*. (E. Göksu & H. Güneş, Haz.). Bilge Kültür Sanat Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1954).

Ruhi Çelebi. (1992). *Ruhi tarihi*. (Y. Yücel & H. E. Cengiz, Haz.). Belgeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1511).

Schneider, A. M. (1952). XV. yüzyılda İstanbul'un nüfusu. *Belleten*, 16 (61), 35-48. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/1067/tur>

Selânikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî*. (M. İpşirli, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1281).

Selçuk, H. (2002). *Rumeli'de Osmanlı iskân siyaseti 1299-1481* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Sümer, F. (2011). Tatarlar. *DİA*, 40, Diyanet Vakfı Yayınları, 168-170. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tatarlar>

Şentürk, M. H. (1993). Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde Rumeli'de uyguladığı iskân siyaseti ve neticeleri. *Belleten*, 57 (218), 89-112 <https://doi.org/10.37879/belleten.1993.89>

Şeyban, L. (2010). *Mudejares sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlıya göçleri*. İz Yayıncılık.

Tabakoğlu, A. (2012). *Türkiye iktisat tarihi*. Dergah Yayınları.

Tursun Bey. (1977). *Târih-i ebu'l feth*. (M. Tulum, Haz.). Baha Matbaası.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin merkez ve bahriye teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Witteck, P. (1963). Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk aşiretlerinin rolü. (E. Kuran, Çev.). *Tarih Dergisi*, 13 (17-18), 257-268. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9591/119687>

Yazıcızade Ali. (2017). *Tevârih-i al-i selçuk (Selçuklu Tarihi)*. (A. Bakır, Haz.). Çamlıca Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1902).

Yinanç, M. H. (1993). Akkoyunlular. *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, 1, 253-267. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/2/C02000794.pdf>

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

COA. A.DVN.MHM. d, nr.16, 22, 23,24, 43.

COA. Mufassal d, nr. 121-424-828.

COA. Mevkufat d, nr. 2551.

COA. TT.d, nr. 240-998.

COA. A.DVN.MHM.d, nr. 12, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayını, Ankara, 1996.

COA. A.DVN.MHM.d, nr. 7, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1998.

Ortaokul Öğrencilerinde Ahlaki Olgunluk ve Akademik Motivasyon İlişkisi: Nicel Bir Araştırma¹

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, ortaokul öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile akademik motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca öğrencilerin akademik motivasyon ve ahlaki olgunluk düzeylerinin; cinsiyet, öğrenim gördükleri okul türü, sınıf düzeyi ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır. Araştırma, nicel yöntemlerden biri olan ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Çalışmanın örneklemini, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Karabük ili Safranbolu ilçesindeki çeşitli ortaokullarda öğrenim gören 5., 6., 7. ve 8. sınıf düzeyindeki toplam 418 öğrenci oluşturmıştır. Öğrencilerin akademik motivasyon düzeyleri, Yurt ve Bozer tarafından Türkçeye uyarlanan “Akademik Motivasyon Ölçeği” ile; ahlaki olgunluk düzeyleri ise Çakıcı ve Kök tarafından geliştirilen “Çocuklar İçin Ahlaki Olgunluk Ölçeği” ile ölçülmüştür. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin akademik motivasyon düzeyleri cinsiyet, okul türü ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kız öğrencilerin ve devlet okullarında öğrenim gören öğrencilerin akademik motivasyon düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca sınıf düzeyi yükseldikçe akademik motivasyon genel olarak azalma eğilimi göstermekte, ancak 8. sınıf öğrencilerinde kısmi bir artış gözlemlenmektedir. Ahlaki olgunluk düzeyleri açısından bakıldığında; öğrencilerin cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi ve sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Kız öğrenciler, devlet okulunda öğrenim görenler ve orta düzey sosyo-ekonomik gelir grubuna ait olan öğrenciler daha yüksek ahlaki olgunluk düzeyine sahiptir. Sınıf düzeyi arttıkça ahlaki olgunluğun azaldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri ile akademik motivasyon düzeyleri arasında pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r = .406$, $p = .000$). Bu bulgu, ahlaki olgunluğu yüksek olan öğrencilerin akademik motivasyonlarının da yüksek olduğunu ve dolayısıyla akademik başarılarının artabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul Öğrencileri, Akademik Motivasyon, Ahlaki Olgunluk, Başarı, Akademik Başarı.

Zehra AYDIN¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, zehraogretmen78@gmail.com, ORCID: 0009-0003-0415-295X

Zeynep ÖZCAN²

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, zeynepozcan@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0160-6955

Atıf Bilgisi:

Aydın, Z. & Özcan, Z. (2025). Ortaokul öğrencilerinde ahlaki olgunluk ve akademik motivasyon ilişkisi: nicel bir araştırma. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 122-139.

¹ Araştırma “Ortaokul Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri ile Akademik Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

The Relationship Between Moral Maturity and Academic Motivation in Middle School Students: A Quantitative Study¹

Abstract

The main objective of this study is to explore the relationship between secondary school students' moral maturity and academic motivation levels. It also examines whether these variables differ significantly based on gender, school type, grade level and socioeconomic status. The study employed a relational survey model, a quantitative research method. The sample included 418 students from 5th to 8th grade attending different secondary schools in Safranbolu district of Karabuk city during the 2022-2023 academic year. Academic motivation levels were measured using the "Academic Motivation Scale" adapted into Turkish by Yurt and Bozer; moral maturity levels were measured using the "Moral Maturity Scale for Children" developed by Çakıcı and Kok. Results showed that academic motivation significantly differed by gender, school type and grade level. Female students and those in public schools exhibited higher academic motivation. While motivation generally declined with increasing grade level, 8th-grade students showed a slight increase. For moral maturity, significant differences were found based on gender, school type, grade level and socio-economic status. Female students, those in public schools and students from middle-income families demonstrated higher moral maturity. A general decline in moral maturity was observed as grade level increased. A moderate, positive and statistically significant correlation ($r = .406$, $p = .000$) was found between students' moral maturity and academic motivation. This indicates that higher levels of moral maturity are associated with greater academic motivation, suggesting that morally mature students may be academically more engaged and successful.

Keywords: Secondary School Students, Academic Motivation, Moral Maturity, Success, Academic Success.

Zehra AYDIN¹

¹ Master's Student, Karabük University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, zehraogretmen78@gmail.com, ORCID: 0009-0003-0415-295X

Zeynep ÖZCAN²

² Doç. Dr., Karabük University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, zeynepozcan@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0160-6955

Atıf Bilgisi:

Aydın, Z. & Özcan, Z. (2025). Ortaokul öğrencilerinde ahlaki olgunluk ve akademik motivasyon ilişkisi: nicel bir araştırma. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (1), 122-139.

¹ This study was prepared by utilizing the master's thesis titled "An Examination of the Relationship Between Middle School Students' Levels of Moral Maturity and Academic Motivation".

1. Giriş

Motivasyon, öğrencinin eğitim faaliyetlerine katılımını ve performansını etkileyen temel unsurlardan biri olup bireyin eğitime olan bağlılığını tüm yönleriyle şekillendiren önemli bir faktördür (Sıcak & Başören, 2015, ss.548, 560). Özellikle içsel motivasyonla güdülenen öğrencilerin, öğrenme süreçlerine isteyerek katılım göstermeleri beklenmektedir. Ancak öğrencilerin öğrenmeye yönelik istekli olmaları için, katıldıkları eğitim etkinliklerine anlam yüklemeleri ve bu anlamın olumlu olması büyük önem taşımaktadır. Çünkü eğitime olumlu anlamlar yükleyen öğrenciler, öğrenme sürecine daha yüksek ilgi ve merakla yaklaşacak; bu da beraberinde akademik başarıyı getirecektir. Bazı araştırma bulguları motivasyon ve akademik başarı arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu iki değişkenden birindeki artış ya da azalış, diğerini de doğrudan etkileyebilmektedir (Seyis, 2011, s.56).

Türkiye’de benimsenen eğitim sistemine ve sınav odaklı yapıya (örneğin LGS, YDS, AYT, TYT) bakıldığında, öğrencilerden öncelikli olarak akademik başarı göstermeleri beklenmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi doğrultusunda benzer okul ortamlarında benzer öğretim yöntemleriyle eğitim gören öğrencilerin başarı düzeylerinde farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu başarı farklılıklarının nedenleri zaman zaman bilimsel araştırmalara konu olmakta, özellikle akademik motivasyon eksikliği, öğretmenler tarafından akademik başarısızlığın önemli nedenlerinden biri olarak ifade edilmektedir (Karagüven, 20212, s.2600). Bununla birlikte öğrencilerin ahlaki tutum ve davranışları ile bu alandaki olgunluk düzeylerinin de motivasyonları üzerinde etkili olabileceği yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu araştırmada ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin, onların akademik başarıları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıca öğrencilerin akademik motivasyon ve ahlaki olgunluk düzeylerinin; cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü ve sosyoekonomik durum gibi demografik değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir.

Ahlaki olgunluk, bireyin bilişsel yetilerinin gelişmesiyle birlikte iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları ayırt edebilmesini ve buna uygun davranışlar sergilemesini sağlar. Araştırmalarda, ergenlik dönemindeki bireylerin ahlaki olgunluk düzeyleri ile sahip oldukları zekâ düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Atkinson vd., 1995, s.111). Bu doğrultuda, zekâ düzeyi yüksek olan öğrencilerin hem akademik motivasyonlarının hem de ahlaki olgunluk düzeylerinin yüksek olacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede araştırmanın temel hipotezi şu şekilde belirlenmiştir: “Ortaokul öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerindeki yükseklik, onların akademik motivasyonlarını olumlu yönde etkilemektedir.” Buna bağlı olarak ahlaki olgunluk düzeyi yüksek olan öğrencilerin, diğer öğrencilere kıyasla daha yüksek akademik başarı gösterecekleri varsayılmaktadır. Araştırmanın nicel kısmında bu hipotez test edilmiştir.

2. Motivasyon

2.1. Motivasyonun Tanımı

Motivasyon kavramı, Latince kökenli “movere” kelimesinden türetilmiş olup “hareket ettirme” veya “hareketlendirme” anlamlarına gelmektedir (Steers & Porter, 1975, s.5). İngilizce ve Fransızca’da ise “motive” kelimesinden türetilen bu kavram, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından “hedefe doğru yönelmeye neden olan zihinsel bir durum, isteklendirme ve güdüleme” şeklinde tanımlanmıştır (Eren, 2004, s.474; Türk Dil Kurumu [TDK], 2011). Bu bağlamda motivasyon, bireyin davranışlarını harekete geçiren psikolojik, biyolojik, duyuşsal ve bilişsel süreçleri kapsamakla birlikte bu

süreçlerin temelinde yer alan ihtiyaçlar ve istekler gibi davranışı ortaya çıkaran nedenlerle de açıklanabilir (Goyal, 2015, s.71).

Deci ve Ryan, motivasyonu bir eylemin gerçekleştirilmesi için bireyi harekete geçiren bir güç olarak tanımlamıştır (Deci & Ryan, 2000a, ss.25, 54). Motivasyon; bireyin hedefe ulaşmaya yönelik davranışlarını şekillendiren, bu davranışların sürekliliğini sağlayan ya da gerektiğinde sonlandıran bir unsur olarak değerlendirilir (Arık, 1996, s.2). Ayrıca motivasyonun yalnızca insanlara özgü olduğu ve bireysel farklılıklar gösterdiği ileri sürülmektedir. Maslow'a göre ise bireyler sahip oldukları ihtiyaçları karşılamak amacıyla hareket eder. Dolayısıyla ihtiyaçlar, davranışın temel belirleyicilerindendir (Cüceloğlu, 2016, s.235).

Motivasyonun bireye özgü bir özellik taşıması, onu oluşturan unsurların kişiden kişiye farklılık göstermesine neden olmaktadır. Motivasyonun bir diğer özelliği ise bireyin davranış ve eylemlerinin dışarıdan gözlemlenebilir ve anlaşılabilir olmasıdır (Koçel, 2005, s.26). Eğitim açısından motivasyonu bu denli önemli kılan unsur da tam olarak budur. Çünkü motivasyon, öğrenme sürecinin en kritik noktalarından biri olup aynı zamanda ölçülebilir bir eğitim ögesi olarak değerlendirilmektedir (Ulusoy, 2007, s.869).

2.2. Motivasyon Teorileri ve Motivasyon Türleri

Motivasyon kavramını açıklamaya yönelik pek çok teori bulunmaktadır. Ancak bu kavramın temel dayanağının, Bandura'nın öz yeterlik teorisi olduğu ifade edilebilir (Deci & Ryan, 2000b, s.227). Bu doğrultuda, Ryan ve Deci; bireyde meydana gelen duygusal, bilişsel ve davranışsal değişimleri anlayabilmek için motivasyonel süreçlerin üç ana başlık altında incelenmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu başlıklar içsel motivasyon, dışsal motivasyon ve motivasyonsuzluk (amotivasyon) olarak sıralanmaktadır (Deci & Ryan, 1985, s.66). Söz konusu motivasyon türleri, bireyin herhangi bir durum karşısında davranışa yönelmesini sağlayan etkenlerle ilişkilidir ve bireyin harekete geçme hızını doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır.

Diğer yandan özerklik kuramı, bireyin sunulan seçenekler arasında kendi tercihine göre seçim yapabilmesini ve bu tercihleri deneyimleyerek yaşamasını ifade eder. Deci ve Ryan'a göre özerklik kuramı; bireyin belirlediği hedeflere ulaşma sürecinde kendi kendini motive etmesini ve bu süreçte sorumluluk alarak hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmasını kapsar (Deci & Ryan, 2000b, s.227).

2.3. İçsel ve Dışsal Motivasyon (Intrinsic and Extrinsic Motivation)

Özerklik teorisine göre birey, sosyal çevresinden destek alsın ya da almasın doğduğu andan itibaren içsel bir uyarılma ve öğrenme arzusuna sahiptir. Bu içsel uyarılmayla ilişkilendirilen içsel motivasyon; bireyin dışsal herhangi bir motivasyon kaynağına ihtiyaç duymaksızın belirli bir eyleme yönelmesini, bu eylemin bir parçası olmasını, gerçekleştirdiği davranıştan memnuniyet duymasını ve sonuçta doyuma ulaşmasını ifade eder (Vallerand vd., 1992, s.1005). Kişinin sergilediği davranışların, bilinçli olarak farkında olunmayan bazı güdülerden kaynaklandığı; bu güdülerin etkisiyle davranışın yönünü ve gücünü kaybetmeden devamlılık arz ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Berliner ve Gage tarafından içsel motivasyon kavramıyla açıklanmıştır (Gage & Berliner, 1988, s.13). Başaran ise içsel motivasyonu, bireyin bir ihtiyacını karşılamak ya da bir güdüsünü tatmin etmek amacıyla istekli ve kararlı bir çaba göstermesi olarak tanımlamaktadır. İçsel motivasyon, bireyi bir etkinliğe yönelten; kişi istediği sonuca ulaşana kadar onu aktif ve kararlı tutan, sonunda da bireyin doyum yaşamasını sağlayan doğal bir itici güç olarak görülmektedir. İçsel motivasyona sahip birey, ulaşmak istediği hedefe ne kadar çaba harcayacağını

belirler ve bu doğrultuda belirli bir süre boyunca davranışını sürdürebilir (Başaran, 2000, s.31).

Bir birey zaman zaman kendi ilgi alanına girmeyen, ancak yapmak zorunda kaldığı bir eylemi, bir ödüle ulaşmak ya da bir cezadan kaçınmak amacıyla gerçekleştirebilir. Bu gibi durumlarda, bireyin davranışları üzerinde dışsal etkiler ya da ilişkiler belirleyici bir rol oynamaktadır. Yani kişi, davranışlarını dış baskılara bağlı olarak bir ödül elde etmek veya cezadan kaçınmak amacıyla şekillendirebilmektedir (Rigby vd., 1992, s.165). Bu bağlamda dışsal motivasyon, bireyin davranışlarını dışsal etkenlere bağlı olarak gerçekleştirme isteği ya da dürtüsü olarak tanımlanabilir (Deci & Ryan, 2000a, s.55).

2.4. Amotivasyon (Amotivation)

İçsel ve dışsal motivasyonun yanı sıra, bireyin herhangi bir eylemi gerçekleştirme isteğinden tamamen yoksun olduğu bir durum daha vardır ki bu durum literatürde “amotivasyon” ya da “motivasyonsuzluk” olarak tanımlanmaktadır. Amotivasyon yaşayan birey ne içsel ne de dışsal bir dürtüyle hareket eder. Bu durum, bireyin içinde bulunduğu koşullarla yaptığı eylemler arasında bir bağlantı kuramaması ve bu nedenle herhangi bir tepki göstermemesiyle karakterizedir. Amotivasyon; bireyin davranışa anlam yükleyememesi, kendini bu davranış gerçekleştirecek kadar yeterli hissetmemesi ya da bu davranış sonucunda tatmin edici bir sonuca ulaşacağına inanmaması gibi nedenlerle ortaya çıkar (Deci ve Ryan, 2000a, s.54, 67). Motivasyonsuz birey, bir davranış gerçekleştirmek için harekete geçme isteği ve yönelimi taşımaz. Çünkü motivasyonsuzluk, bir etkinliğe katılma isteğinin bulunmaması ve bu etkinliği gerçekleştirecek gücü kendisinde görememe durumudur (Deci & Ryan, 2000a, s.60).

2.5. Akademik Motivasyon

Öğrencilerin sahip oldukları başarıya yönelik ihtiyaçlar, onların akademik motivasyonlarını harekete geçiren temel unsurlardan biridir. Akademik motivasyon; öğrencilerin öğrenme konularındaki gereksinimleri, akademik olarak kendilerini geliştirme arzuları, bu süreçte sergiledikleri kararlılık ve performanslarındaki dikkat düzeyi ile doğrudan bağlantılıdır (Özcan & Karaca, 2018). Bu motivasyon türünde esas olan, öğrenim görülen alandaki sorumlulukları yerine getirmek ve akademik sürecin sonunda başarı elde etmektir. Bu doğrultuda akademik motivasyon, başarılı olma isteği ya da mevcut koşullar altında performansını en verimli şekilde ortaya koyma ihtiyacı şeklinde de tanımlanabilir (Institute for Applied Psychometrics [IAP], 2023).

3. Ahlak

3.1. Ahlakın Tanımı

İngilizce’de “moral”, “ethic”, “character” ve “principle” gibi kavramlarla karşılanan ahlak terimi, iyi ile kötü arasındaki ayrımı, doğru ve yanlış davranışlara ilişkin kurallar bütünü ve bireylerin bu ayrımı kavrayabilme yetisini ifade etmektedir (Coulson vd., 1985, s.1109). Ancak bu kavramlar İngilizce’de birbirine yakın anlamlar taşısa da aralarında çeşitli anlam farkları bulunmaktadır. Bu nedenle, İngilizce’de ahlak kavramı için en yaygın kullanılan karşılık “moral” kelimesidir (Redhouse, 2009, s.284). Arapça kökenli olan ahlak sözcüğü, “hulk” kelimesinin çoğulu olup, insanın yaratılışı gereği gerçekleştirdiği davranışları ifade eder (Gündüz, 2005, s.2). Ahlak, aynı zamanda bireyin kendi iradesiyle belirli bir amaca yönelerek iyi davranışlar sergilemesi ve kötü eylemlerden uzak durması anlamına da gelir. Bu çeşitli tanımlamalardan yola çıkıldığında, ahlak kavramının,

yapılması uygun, güzel ve doğru olan davranışları ifade ettiği söylenebilir (Aydın, 2005, s.15; Peker, 1998, s.183).

3.2. Ahlaki Olgunluk

Okullarda öğrencilere kazandırılmak istenen akademik eğitimin yanı sıra, ahlaki ilkeler ve değer eğitimi de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ahlak eğitiminin temel amaçlarından biri, bireylerin ahlaki gelişimlerine katkı sağlayarak onların ahlaki olgunluk düzeylerini artırmaktır (Tekin, 2017, s.2276). Bu hedef doğrultusunda, ahlaki olgunluk kavramına ilişkin literatür incelendiğinde, genellikle ödev ahlaki çerçevesinde şekillenen çeşitli tanımlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin Onur, ahlaki yönden olgun davranış; çocuğun kendi vicdanının yönlendirmesiyle hareket etmeye başlaması ve zamanla kendi yargı sistemini geliştirerek davranışlarını bu doğrultuda yapılandırması şeklinde tanımlamıştır (Onur, 1991, s.114). Oğuzkan ise ahlaki olgunluğu, birey ya da toplumun ahlak ilkelerine göre doğru ya da yanlış davranışlar hakkında akla ve mantığa dayalı kararlar verebilmesini mümkün kılan gelişim düzeyi olarak açıklamaktadır (Oğuzkan, 1981, s.17). Foulquié ise ahlaki olgunlaşmayı, bireylerin sahip olması gereken özgür karar verme yetisi olarak tanımlamıştır. Tüm bu yaklaşımlar bir arada değerlendirildiğinde, ahlaki olgunluk; bireyin iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasında bilinçli tercihler yapabilmesini sağlayan bilişsel ve duygusal yetkinliklerinin gelişmişliğini ifade etmektedir. Ahlaki açıdan olgunlaşmış bir birey hem içsel değerleri hem de toplumsal kuralları göz önünde bulundurarak etik kararlar alabilir ve bu kararlar doğrultusunda tutarlı bir şekilde davranabilir. Bu nedenle ahlaki olgunluk, bireysel gelişimin önemli bir göstergesi olduğu kadar, toplumsal uyumun ve etik bir yaşamın da temelini oluşturmaktadır (Foulquié, 1994, s.357).

4. Yöntem

Bu araştırma, nicel bir yaklaşımla ele alınmıştır. İlişkisel araştırma yöntemi kullanılan araştırmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. İlişkisel tarama yöntemi, bireylerin belirli konulara ilişkin tutum, inanç, görüş, davranış ve beklentilerini, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan yaygın bir veri toplama yöntemidir (Gürbüz & Şahin, 2015, s.103; Karasar, 1998, s.77). Karabük ili Safranbolu ilçesinde 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 5. ile 8. sınıflar arasında öğrenim görmekte olan toplam 418 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Katılımcıların %54,1'i (N=226) kız, %45,9'u (N=192) ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma grubunun yaş ortalaması ise 12 olarak belirlenmiştir.

Veri toplama aracı olarak kullanılan "Akademik Motivasyon Ölçeği", yedili Likert tipi, 28 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçekte yer alan 28 maddeden 24'ü olumlu, 4'ü ise olumsuz ifadeler içermektedir. Ölçek, Yurt ve Bozer tarafından Türkçeye uyarlanmış ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach alfa değerlerinin .61 ile .80 arasında değiştiği tespit edilmiştir (Yurt & Bozer, 2015, s.676). Bu çalışmada ise Akademik Motivasyon Ölçeği'nin Cronbach's alpha katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Araştırmada ayrıca, Çakıcı ve Kök tarafından geliştirilen "Çocuklar İçin Ahlaki Olgunluk Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek, 5 dereceli Likert tipi olarak hazırlanmış ve 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin kullanılma amacı, ortaokul düzeyinde öğrenim gören çocukların ahlaki olgunluk düzeylerini belirlemektir. Ölçekte yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .31 ile .49 arasında değişmekte olup, iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's alpha) 75 olarak saptanmıştır (Kök & Çakıcı, 2017, s.726). Bu araştırmada ise Cronbach's alpha katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen verilerin istatistiksel analizleri, SPSS version 26 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların akademik motivasyon düzeylerinin demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (One-way ANOVA), Scheffe ve T-testi uygulanmıştır. Ahlaki olgunluk değişkenine ilişkin analizlerde ise, normallik testi sonuçlarına bağlı olarak parametrik olmayan testlerden Kruskal-Wallis H ve Mann-Whitney U testleri tercih edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere Pearson korelasyon testi yapılmış ve tüm istatistiksel çözümlmelerde anlamlılık düzeyi olarak en düşük p değeri .05 kabul edilmiştir.

5. Bulgular

Araştırmaya katılan çalışma grubunun demografik özellikleri incelendiğinde katılımcıların %54,1'inin (N=226) kız, %45,9'unun (N=192) ise erkek öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların öğrenim gördükleri okul türüne göre dağılımında, %82,8'inin (N=346) devlet okulu, %17,2'sinin (N=72) ise özel okul öğrencisi olduğu belirlenmiştir. Sınıf düzeyleri açısından değerlendirme yapıldığında, %36,1'inin (N=151) 5. sınıf, %22'sinin (N=92) 6. sınıf, %18,7'sinin (N=78) 7. sınıf ve %23,2'sinin (N=97) 8. sınıf seviyesinde olduğu görülmüştür. Ayrıca, katılımcıların ekonomik durumlarına bakıldığında %2,2'sinin (N=9) alt, %4,5'inin (N=19) ortanın altı, %58,6'sının (N=245) orta, %28,9'unun (N=121) ortanın üstü ve %5,7'sinin (N=24) ise üst düzey bir ekonomik duruma sahip oldukları anlaşılmıştır.

Tablo 1: Çalışma Grubunun Ölçeklerden Aldığı Ortalama Puanlar

Ölçekler	N	Min.	Max.	Skewness	Kurtosis	$\bar{X}$	Sd.
Akademik Motivasyon 418 Ö.	418	1,64	7,00	-,460	-,224	4,99	1,1
Ahlaki Olgunluk Ö.	418	1,15	5,00	-1,481	2,535	4,11	,69

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan çalışma grubunun akademik motivasyon ölçeğinden aldığı ortalama puan ($\bar{X} = 4,99$) ile ahlaki olgunluk ölçeğinden aldığı ortalama puanının ($\bar{X} = 4,11$), ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir.

5.1. Demografik Değişkenlere Göre Akademik Motivasyon Düzeyleri

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyetine Göre Akademik Motivasyon Düzeyleri

Cinsiyet	Kadın (N=226)		Erkek (N=192)		t (416)	p
	Ort.	sd.	Ort.	sd.		
Akademik Motivasyon	5.10	1,09	4.86	1,10	2,209	.028

Tablo 2'ye bakıldığında kız öğrencilerin ortalama puanlarının ($\bar{X} = 5,10$), erkek öğrencilerin ortalama puanlarından ($\bar{X} = 4,86$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, çalışma grubunun akademik motivasyon düzeylerinin cinsiyet değişkenine bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır ($p < .05$).

Tablo 3: Katılımcıların Okul Türüne Göre Akademik Motivasyon Düzeyleri

Okul Türü	Devlet Okulu (N=346)		Özel Okul (N=72)		t (416)	p
	Ort.	sd.	Ort.	sd.		
Akademik Motivasyon	5.05	1,05	4.68	1,25	2,746	.006

Tablo 3'e bakıldığında devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin ortalama puanlarının ($\bar{X} = 5,05$), özel okulda öğrenim gören öğrencilerin ortalama puanlarından ($\bar{X} = 4,68$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bu veriler doğrultusunda çalışma grubunun akademik motivasyon düzeylerinin okul türü değişkenine bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < .05$).

Tablo 4: Katılımcıların Sınıf Düzeyine Göre Akademik Motivasyon Düzeyleri

Sınıf Düzeyi	5.Sınıf (N=151)		6.Sınıf (N=92)		7.Sınıf (N=78)		8.Sınıf (N=97)		F	p
	Ort.	sd.	Ort.	sd.	Ort.	sd.	Ort.	sd.		
Akademik Motivasyon	5.38	,93	4.89	1,04	4.61	1,10	4.77	1,21	11,533	.000

Tablo 4'e göre, çalışma grubunun akademik motivasyon düzeyleri sınıf düzeyi değişkenine bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir ($p < .001$).

5. sınıf düzeyindeki öğrencilerin ortalama puanları $\bar{X} = 5,38$, 6.sınıf düzeyindeki öğrencilerin ortalama puanları $\bar{X} = 4,89$, 7. sınıf düzeyindeki öğrencilerin ortalama puanları $\bar{X} = 4,61$ ve 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin ortalama puanları $\bar{X} = 4,77$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, sınıf seviyesi arttıkça akademik motivasyon ortalama puanlarının azaldığını, ancak 8. sınıf seviyesindeki öğrencilerde kısmen bir artış olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Akademik Motivasyon Düzeyleri

Sosyo-Ekonomik Durum	Alt (N=28)		Orta (N=245)		Üst (N=145)		F	p
	Ort.	sd.	Ort.	sd.	Ort.	sd.		
Akademik Motivasyon	4.97	1,09	4.96	1,11	5.15	1,13	0,666	.616

Tablo 5'e göre, katılımcıların akademik motivasyon düzeyleri sosyo-ekonomik durumlarına bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p > .05$). Ancak tablo incelendiğinde akademik motivasyon ölçeğinde alt düzey ($\bar{X} = 4,97$) ve orta düzey ($\bar{X} = 4,96$) aile gelirine sahip katılımcıların ortalama puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu, üst düzey aile gelirine sahip katılımcıların ortalama puanının ise daha yüksek bir değere sahip olduğu ($\bar{X} = 5,15$) dikkat çekmektedir.

5.2. Demografik Değişkenlere Göre Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Tablo 6: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Cinsiyet	Kız (N=226)		Erkek (N=192)		Mann -Whitney-U		
	Ort.	Sır.Top.	Sır. P. Ort.	Sır. Top.	u	z	p
Ahlaki Olgunluk	220,96	49937,50	196,01	37633,50	19105,50	-2,107	,035

Tablo 6 incelendiğinde çalışma grubunun ahlaki olgunluk düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu doğrultuda, kız öğrencilerin sıra puan ortalamalarının ($\bar{X} = 220,96$) erkek öğrencilerin sıra puan ortalamalarına ($\bar{X} = 196,01$) kıyasla anlamlı derecede farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Okul Türüne Göre Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Okul Türü	Devlet Okulu (N=346)		Özel Okul (N=72)		Mann -Whitney-U		
	Sır. P. Ort.	Sır.Top.	Sır. P. Ort.	Sır. Top.	U	z	p
Ahlaki Olgunluk	222,33	76924,50	147,87	10646,50	8018,50	-4,764	,000

Tablo 7 incelendiğinde çalışma grubundaki ahlaki olgunluk düzeyleri ile okul türü değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğu tespit edilmiştir ($p<.001$). Bu doğrultuda, devlet okullarında eğitim gören öğrencilerin sıra puan ortalamaları ($\bar{X} = 222,33$) özel okullardaki öğrencilerin sıra puan ortalamalarına ($\bar{X} = 147,87$) kıyasla anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Sınıf Düzeyine Göre Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Sınıf Düzeyi	5.Sınıf (N=151)		6.Sınıf (N=92)		7.Sınıf (N=78)		8.Sınıf (N=97)		Kruskal Wallis-H
	Sır. Ort.	P.	Sır. P. Ort.	Sır. Ort.	P.	Sır. Ort.	P.	p	
Ahlaki Olgunluk	277.17		193.07		182.92		141.12		.000

Tablo 8 incelendiğinde çalışma grubunun ahlaki olgunluk düzeyleri ile sınıf düzeyi değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir ($p<.001$).

5. sınıf düzeyindeki öğrencilerin sıra ortalama puanlarının ($\bar{X} = 277,17$), 6. sınıf düzeyindeki öğrencilerin sıra ortalama puanlarının ($\bar{X} = 193,07$), 7. sınıf düzeyindeki öğrencilerin ortalama puanlarının ($\bar{X} = 182,92$) ve 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin sıra ortalama puanlarının ($\bar{X} = 141,12$) şeklinde olduğu görülmektedir. Bu veriler, sınıf düzeyi yükseldikçe ahlaki olgunluk ortalama puanlarının azaldığını göstermektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumlarına Göre Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Sosyo-Ekonomik Durum	Alt (N=28)	Orta (N=245)	Üst (N=145)	Kruskal Wallis-H
	Sır. P. Ort.	Sır. P. Ort.	Sır. P.Ort.	p
Ahlaki Olgunluk	159.13	218.22	204.50	.041

Tablo 9'a göre, çalışma grubunun ahlaki olgunluk düzeyleri ile sosyo-ekonomik durum değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($p < .05$). Tablo incelendiğinde en yüksek sıra ortalama puanının orta düzey sosyo-ekonomik duruma sahip öğrencilerde ($\bar{X} = 218,22$) olduğu buna karşılık en düşük sıra ortalama puanının ise alt düzey sosyo-ekonomik duruma sahip öğrencilerde ($\bar{X} = 159,13$) tespit edildiği belirlenmiştir.

Tablo 10: Akademik Motivasyon ile Ahlaki Olgunluk Arasındaki İlişkiler

Faktör	1	2
1- Akademik Motivasyon	1	,406**
2- Ahlaki Olgunluk	,406**	1
Ortalama	4,99	4,11
Sd.	1,10	,70
P	.000	.000
N	418	418

Tablo 10'daki verilere göre, akademik motivasyon ile ahlaki olgunluk ortalama puanları arasındaki korelasyon katsayısının $r = ,406^{**}$ ve anlamlılık düzeyinin $p = .000$ olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular değerlendirilerek, öğrencilerin akademik motivasyon düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönlü ($r = ,406^{**}$, $p = .000$), anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Büyüköztürk, 2002).

6. Sonuç-Tartışma-Öneriler

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeylerini belirlemeyi ve bu düzeyleri demografik değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan araştırma bulgularına göre, çalışma grubunun Akademik Motivasyon Ölçeğinden aldığı puan ($\bar{x} = 4,99$) ortalamanın üzerindedir. Bu bulgu, araştırmaya katılan öğrencilerin akademik motivasyonlarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen ortalama puanlar bağlamında öğrencilerin yüksek motivasyon düzeyine sahip olması, ortaokul öğrencileri açısından olumlu bir durumdur. Çünkü yüksek akademik motivasyon, öğrencilerin akademik başarılarını doğrudan olumlu yönde etkileyebilmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalar, yüksek başarı beklentisi ve yüksek motivasyon düzeyine sahip olmanın akademik başarıyı olumlu yönde etkilediğini ve bu başarıyı artırdığını ortaya koymaktadır (Britt, 2005, s.190; Calp, 2013, s.135; Ergin & Karataş, 2018, s.877; Sıcak & Başören, 2015, s.556). Öte yandan öğrencilerin motivasyonları ile akademik başarıları arasında güçlü bir ilişki

bulunmadığını ileri süren çalışmalar da mevcuttur (Ergene, 2011, s.321). Bu durum, araştırmaya katılan öğrencilerin sahip oldukları motivasyon kaynağının türüyle ilgili olabilir. Çünkü akademik başarı üzerinde etkili olan motivasyon, içsel ya da dışsal kaynaklı olabilmektedir. Üstelik bu motivasyon kaynaklarının birey üzerindeki etkisi, duruma ve zamana göre değişkenlik gösterebilir (Koç, 2022, s.69). Bu nedenle, motivasyon ile akademik başarı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde motivasyonun kaynağının da dikkate alınması daha doğru bir yaklaşımdır olacaktır.

Çalışma grubunun akademik motivasyon düzeyleri demografik değişkenler açısından incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p < .05$). Buna göre, kız öğrencilerin ölçekten aldıkları ortalama puan ($\bar{x} = 5,10$), erkek öğrencilerin ortalama puanından ($\bar{x} = 4,86$) daha yüksektir. Bu karşılaştırma, kız öğrencilerin akademik motivasyon seviyelerinin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, aynı zamanda kız öğrencilerin akademik başarılarının da erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen bu sonuç, literatürdeki bazı çalışmalarla örtüşmektedir (Çınar, 2021, s.400; Koç, 2022, s.75; Özcan & Karaca, 2018; Seyis, 2011, s.57; Sıcak & Başören, 2015, s.552). Ancak bu araştırma bulgularıyla farklılık gösteren başka araştırmalar da mevcuttur (Kartal, 2021, s.115; Meece & Holt, 1993, s.587; Patrick, Ryan & Pintrich, 1999, s.161; Ryan & Pintrich, 1997, s.336).

Bu çalışmada, öğrencilerin akademik motivasyon düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasındaki anlamlı farkın Safranbolu bölgesinde ailelerin kız çocuklarının eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük önem atfetmesinden kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca, kız öğrencilerin başarıya daha fazla odaklanmaları nedeniyle içsel olarak kendilerini daha çok motive ettikleri de düşünülebilir. Özcan ve Karaca'ya göre, kız öğrencilerin motivasyon puanlarının erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olmasında; erkek öğrencilerin ilgi alanlarının daha geniş ve farklı olması ve bu nedenle akademik başarıya daha az odaklanmaları etkili olmaktadır (Özcan ve Karaca, 2018, ss.322, 335).

Çalışma grubunun akademik motivasyon düzeyleri, okul türü değişkeni açısından incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < .05$). Devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin elde ettikleri ortalama puanlar ($\bar{x} = 5,05$), özel okulda öğrenim gören öğrencilerin ortalama puanlarına ($\bar{x} = 4,68$) kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bu puan karşılaştırmaları değerlendirildiğinde, devlet okullarındaki öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinin daha yüksek olduğu ve dolayısıyla bu öğrencilerin akademik başarı açısından daha avantajlı olabilecekleri söylenebilir. Konuyla ilgili literatürde, okul türü ile akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar olduğu gibi bu bulgulara ters düşen araştırmaların da bulunduğu görülmektedir (Kartal, 2021, s.115; Rufini, Bzuneck & Oliveira, 2012, s.54). Özel okul öğrencilerinin motivasyon düzeylerinin daha düşük olmasının nedeni olarak ailelerin özel okullara yüksek miktarda ücret ödemelerinden dolayı çocuklarından yüksek başarı beklentisi içinde olmaları, bu beklentilerin ise öğrencilerde sınav kaygısı ve tükenmişlik duygusu yaratması gösterilebilir.

Çalışma grubunun akademik motivasyon düzeyleri, sınıf düzeyi değişkenine göre incelendiğinde de istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu belirlenmiştir. 5. sınıf öğrencilerinin ortalama puanları ($\bar{x} = 5,38$), 6. sınıf öğrencilerinin puanlarına ($\bar{x} = 4,89$), 7. sınıf öğrencilerinin puanlarına ($\bar{x} = 4,61$) ve 8. sınıf öğrencilerinin puanlarına ($\bar{x} = 4,77$) kıyasla daha yüksektir. Bu veriler, sınıf düzeyi yükseldikçe akademik motivasyon ortalamasında bir düşüş olduğunu, ancak 8. sınıf öğrencilerinde motivasyon düzeyinde kısmi bir artış görüldüğünü göstermektedir. 8. sınıf düzeyinde gözlenen bu artışın, Liselere Geçiş Sistemi (LGS)

sınavına hazırlanan öğrencilerin, ailelerinin ve öğretmenlerinin başarı beklentisi içinde olmaları nedeniyle, akademik başarıya daha fazla odaklanmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu bulgu, literatürde yer alan benzer sonuçlarla da örtüşmektedir (Britt, 2005, ss.189, 202; Çakır, 2006, s.54; İlğan, Oğuz & Yapar, 2013, s.172; Özcan & Karaca, 2018, ss.322, 335). Bu doğrultuda, öğrencilerin yaş ve sınıf seviyeleri arttıkça, verilen ödev ve sorumlulukların artması, öğretmen ve velilerin öğrencilerden başarı beklentilerinin yükselmesi, nitelikli bir okula yerleşme arzusu gibi etkenler, sınav kaygısı ve başarısızlık korkusu yaratmakta ve bu durum öğrencilerin motivasyonlarını zamanla azaltabilmektedir. Aynı zamanda öğrencilerde tükenmişlik duygusunun artması ve ergenlik döneminin etkileri gibi çeşitli faktörler de sınıf düzeyi yükseldikçe akademik motivasyonun azalmasına, dolayısıyla motivasyonsuzluk düzeylerinin artmasına yol açabilmektedir (Öztan, 2014, s.58).

Öğrencilerin sosyo-ekonomik durumları genellikle onların akademik başarılarını etkileyen önemli bir dış etken olarak değerlendirilmektedir. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları, orta ve yüksek gelir grubundaki ailelerin çocuklarına kıyasla daha zorlu koşullarda eğitim hayatlarını sürdürmek durumundadır. Bu öğrencilerin sahip oldukları sosyo-ekonomik düzey, yaşamlarının pek çok alanında bir dezavantaj ya da eksiklik olarak karşılına çıkabilmektedir. Bu koşullarda yetişen bireyler, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma hayaliyle akademik başarıya yönelmekte; eğitim hayatlarını, içinde bulundukları zorluklardan kurtulmanın bir yolu olarak görebilmektedir (Çakır, 2006, s.56; Güven, 2011, s.139; Koç, 2022, s.66). Bu zorlu yaşam şartlarının oluşturduğu mücadele ruhu, öğrencilerde çalışma isteği ve sabır gibi özellikleri geliştirerek içsel motivasyonu artırıcı bir rol oynayabilmektedir.

Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini belirlemek ve demografik değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılan analizler sonucunda, demografik değişkenlerle ahlaki olgunluk arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir. Öncelikle, ahlaki olgunluk düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Buna göre kız öğrencilerin sıra puan ortalamaları ($\bar{x} = 220,96$), erkek öğrencilerinkine ($\bar{x} = 196,01$) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu durum, kız öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, literatürde yapılan çalışmalarda da bu yönde sonuçlara ulaşılmıştır (Başar, 2019, s.66; Bayraktar, 2019, s.145; Bilgin, 2017, s.59). Ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde yapılan araştırmalarda, kız öğrencilerin ahlaki olgunluk ölçeğinden aldıkları puanların erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sıkça görülmektedir. Bu farklılığın nedeni, kız öğrencilerin Türk toplumunda sosyolojik normlara uygun biçimde yetiştirilmeleri olabilir (Kakçı, 2009, s.115). Kız çocuklarına küçük yaşlardan itibaren odalarını düzenleme, annelerine ev işlerinde yardım etme gibi sorumluluklar verilmekte ve toplumsal kurallara daha çok uymaları beklenmektedir. Kadın cinsiyetine atfedilen fedakârlık, duyarlılık, şefkat, incelik ve bağlılık gibi olumlu özelliklerin dışına çıkan davranışların toplumda hoş karşılanmaması, kız çocuklarının bu özelliklere daha fazla yönelmesini sağlamaktadır. Buna karşın erkek çocuklardan toplumda daha çok rekabetçilik, girişimcilik, özgürlük, yönetme becerisi ve zaman zaman saldırganlık gibi nitelikler sergilemeleri beklenmektedir. Bu nedenle erkek çocukları genellikle daha az denetlenerek büyütülmekte ve karar alma süreçlerinde daha fazla özgür bırakılmaktadırlar. Bu durum, onların risk alma davranışlarını artırmakta ve suç teşkil edebilecek davranışlara yönelme olasılıklarını yükseltmektedir (Badanka, 2017, ss.14-15). Dolayısıyla kız öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin daha yüksek çıkması, Türk toplumunun kız ve erkek çocuklarını yetiştirme biçimindeki farklılardan kaynaklanıyor olabilir (Bilgin, 2017, ss.54, 59).

Ahlaki değerlerin ve ahlaki becerilerin çocuklara kazandırılmasında aile kadar okulun da önemli bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu bağlamda, öğrencinin eğitim aldığı okulun değerler eğitimi yaklaşımları, çocuğun ahlaki yargı gelişimi üzerinde etkili olabilmektedir (Kabadayı & Aladağ, 2010, s.893). Bu nedenle bu araştırmada okul türü değişkeninin de etkisi incelenmiş ve ortaokul öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile okul türü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Buna göre, devlet okullarında eğitim gören öğrencilerin sıra puan ortalaması ($\bar{x} = 222,33$), özel okul öğrencilerine göre ($\bar{x} = 147,87$) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu sonuç, devlet okullarında öğrenim gören öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin özel okul öğrencilerinden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Konuya ilişkin literatürde benzer sonuçlara ulaşılan çalışmaların yanı sıra, bu bulguya ters yönde sonuçlar elde eden araştırmalara da rastlanmaktadır (Başar, 2019, s.67; Bayraktar, 2019, s.146; Kabadayı & Aladağ, 2010, s.892; Kakçı, 2009, s.100; Kılınç & Sevinç, 2020, s.118; Yeşilkayalı, 2014, s.159).

Türk eğitim sisteminde adrese dayalı öğrenci kayıt sistemi esas alındığında, devlet okullarında eğitim gören öğrencilerin benzer nitelikteki çevrelerde yaşayan bireyler oldukları söylenebilir. Özel okullarda ise sosyo-ekonomik durumu uygun olan farklı çevrelerden öğrenciler eğitim alabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, devlet okullarında daha homojen bir öğrenci profili gözlemlenirken, özel okullarda daha heterojen bir öğrenci kitlesi bulunmaktadır. Öğrenci gruplarındaki bu farklılıklar nedeniyle, okul türü ile ahlaki olgunluk arasındaki anlamlı farkın oluşmasında çevresel etkenlerin rol oynadığı düşünülebilir. Bu bağlamda, özel okulda öğrenim gören öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin devlet okulundaki öğrencilere kıyasla daha düşük çıkmasında çeşitli değişkenlerin etkili olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, çalışma grubunun ahlaki olgunluk düzeyleri ile sınıf düzeyi değişkeni (dolaylı olarak yaş değişkeni) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu belirlenmiştir. 5. sınıf öğrencilerinin sıra ortalama puanları ($\bar{x} = 277,17$), 6. sınıf ($\bar{x} = 193,07$), 7. sınıf ($\bar{x} = 182,92$) ve 8. sınıf ($\bar{x} = 141,12$) öğrencileriyle kıyaslandığında, sınıf düzeyi arttıkça ahlaki olgunluk puanlarının düştüğü gözlemlenmiştir. Başka bir ifadeyle, “Sınıf seviyesi yükseldikçe öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinde azalma olduğu” sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında yapılan bazı araştırmalarda, ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre ahlaki olgunluklarında anlamlı fark olduğu ve bu farkın sınıf düzeyi arttıkça ahlaki olgunluk düzeylerinin arttığı yönünde bulgular yer almaktadır (Kılınç & Sevinç, 2020, s.119). Bu durum, mevcut çalışmanın bulgusu ile örtüşmemektedir. Ancak literatürde, bu çalışmanın bulgusunu destekleyen araştırmalar da mevcuttur (Bakioğlu, 2013, s.87; Bayraktar, 2019, s.146; Kardaş, 2013, s.70; Kakçı, 2009, s.100; Yıldırım, 2014, s.162).

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre ahlaki olgunluk düzeylerinde anlamlı farklılıklar görülmesi, ancak bu farklılığın sınıf seviyesi yükseldikçe negatif bir yön göstermesi; verilen formal eğitimin ahlaki olgunluk üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu düşündürebilir. Bu durum, aynı zamanda okullarda örtük program kapsamında sunulan değerler eğitiminin yeterli nitelikte olmadığını da akla getirmektedir. Öğrenciler arasında sınıf seviyesi yükseldikçe ahlaki olgunluk düzeyinin düşmesinde etkili olduğu düşünülen bazı faktörler arasında ergenlik döneminin getirdiğı sorunlar, 8. sınıf öğrencilerinin LGS sınavına hazırlık sürecinde yaşadıkları stres ve rekabet baskısı, değerler eğitiminin çoğunlukla teorik düzeyde kalması ve yüzeysel işlenmesi yer alabilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer önemli bulgu da çalışma grubunun ahlaki olgunluk düzeyleri ve sosyo-ekonomik durum değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmasıdır. Verilere göre en yüksek sıra ortalama puanı, orta sosyo-

ekonomik düzeye sahip öğrencilerde ($\bar{x} = 218,22$) bulunmuş, bu bulguya göre orta gelir düzeyine sahip öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri daha yüksek çıkmaktadır. En düşük sıra ortalama puanı ise alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerde ($\bar{x} = 159,13$) olduğu görülmüştür. Bu da alt gelir grubuna ait öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin en düşük seviyede olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, araştırmanın bulguları doğrultusunda alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin ahlaki olgunlukları en düşük, üst düzeydekilerin orta, orta gelirli öğrencilerin ise en yüksek seviyededir. Konuyla ilgili literatürde yer alan diğer araştırmalar incelendiğinde farklı sonuçlara ulaşılmıştır (Bakioğlu, 2013, s.90; Gönültaş & Atıcı, 2014, s.376; Kakçı, 2009, s.105; Kardaş, 2013, s.64; Kaya & Aydın, 2011, s.36; Kunt, 2003, s.71; Şengün, 2008, s.164; Yıldırım, 2014, s.162). Bu durum, her değişkenin her birey üzerinde aynı etkiyi göstermeyebileceğini ve farklı sonuçlara yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Örneğin, bazı alt gelirli ailelerde sosyo-ekonomik yetersizliklere rağmen aile bireylerinde mücadele ruhu, çalışma azmi, sabır ve fedakârlık gibi ahlaki değerleri güçlendiren erdemler gelişebilirken, bazı alt gelirli ailelerde temel ihtiyaçların karşılanamaması, yetersiz beslenme, yoksulluk gibi olumsuzluklar, bireyleri suça yöneltebilecek davranışlara (örneğin hırsızlık, saldırganlık) sevk edebilmektedir. Öte yandan, varlıklı ailelerin çocuklarına sundukları konforlu yaşamın, çocukların isteklerinin fazlasıyla karşılanması, gelecek kaygısının olmaması gibi faktörlerin, bu çocuklarda ahlaki gelişim açısından sorumsuzluk, empati eksikliği, bencillik gibi davranışları teşvik edebileceği; bunun da ahlaki olgunluk seviyelerinde düşüşe yol açabileceği değerlendirilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1988, ss.8-9).

Araştırmanın temel ve son bulgusu ise öğrencilerin akademik motivasyon ortalama puanları ile ahlaki olgunluk ortalama puanları arasındaki korelasyon katsayısının $r = ,406^{**}$ ve anlamlılık düzeyinin $p = .000$ olarak tespit edilmesidir. Bu sonuçlara dayanarak, öğrencilerin akademik motivasyon düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönlü ($r = ,406^{**}$) ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri arttıkça akademik motivasyonlarının ve dolayısıyla akademik başarılarının da arttığı söylenebilir. Bu bulgu, araştırmanın temel hipotezi olan “Ortaokul öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerindeki yükseklik, onların akademik motivasyonlarını olumlu yönde etkilemektedir.” ifadesini desteklemektedir. Bu bulguya dayanarak, ahlaki olgunluk düzeyleri yüksek olan öğrencilerin akademik başarılarının da daha yüksek olacağı sonucuna ulaşmak mümkündür. Yapılan literatür taramasında, ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyonu ve ahlaki olgunluk düzeyleriyle ilgili ayrı ayrı çalışmalara rastlanmıştır, ancak bu iki değişken arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Bu nedenle, araştırma sonuçları bu alandaki literatür eksikliğini tamamlaması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, araştırmanın bulgularının Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışan uzmanlara konu hakkında bir bakış açısı kazandırması, literatüre bilgi katkısı sağlaması ve yeni araştırmalar için ilham kaynağı olması beklenmektedir. Bu yönüyle araştırma, eğitim alanında yeni gelişmeler, çalışmalar ya da düzenlemeler için faydalı olabilir. Bu bağlamda, araştırmacılara bu çalışmadan yola çıkarak ahlaki olgunluk ve akademik motivasyonu etkilediği düşünülen, ancak bu çalışmada incelenmeyen diğer değişkenlerin de tespit edilmesi ve bu değişkenlerle olan ilişkilerinin araştırılması önerilmektedir. Ayrıca, akademik motivasyon ile ahlaki olgunluk arasında pozitif bir ilişki bulunduğu dikkate alındığında, eğitim kurumlarında değerler eğitimi ve motivasyon odaklı çalışmaların psikolojik danışmanlar veya öğretmenler tarafından etkili şekilde yürütülmesi durumunda, öğrencilerin hem akademik başarılarının artacağı hem de ahlaki gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde ilerleyeceği öngörülmektedir.

Kaynakça

- Arık, İ. A. (1996). *Motivasyon ve heyecana giriş*. Çantay Kitabevi.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C. & Hilgard, E. R. (1995). *Psikolojiye giriş*. (K. Atakay, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2005). *Ailede çocuğun ahlak eğitimi*. Dem Yayınları.
- Badanka, Ç. B. (2017). Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ile saldırgan davranışlarının ailesel faktörler bağlamında incelenmesi [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Bakioğlu, F. (2013). Kültürler arası tolerans ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Başar, G. G. (2019). Ergenlerin aile aidiyeti ve ebeveyn ilişkileri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Başaran, İ. E. (2000). *Örgütsel davranış*. Feryal Matbaası.
- Bayraktar, M. G. (2019). Öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri ve DKAB dersine yönelik tutumları [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Bilgin, T. B. (2017). Ahlaki olgunluğun yordanmasında kişilik özelliklerinin ve bazı değişkenlerin etkisinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Britt, T. W. (2005). The effects of identity-relevance and task difficulty on task motivation, stress, and performance. *Motivation and Emotion*, 29 (3), 189-202. <http://dx.doi.org/10.1007/s11031-005-9441-3>
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (2. bs.). PegemA Yayıncılık.
- Calp, Ş. (2013). Algılanan akademik yeterlik ve algılanan özerklik desteğinin özerk akademik motivasyon ve akademik başarıyla ilişkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Coulson, J., vd. (1985). *Oxford resimli İngilizce-Türkçe sözlük* (R. Akdikmen, Ed.). Güneş Yayınevi.
- Cüceloğlu, D. (2016). *İnsan ve davranışı / psikolojinin temel kavramları*. Remzi Kitabevi.
- Çakır, E. (2006). Anadolu öğretmen lisesinde okuyan öğrencilerin depresyon ve motivasyon düzeyleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Çınar, M. (2021). Ahlaki olgunluk ve dindarlık yönelimi ilişkisi üzerine bir araştırma. *II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu (UDIS – 2021)*, 393-403.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum Press, 43-85.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000a). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67. <http://dx.doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000b). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11 (4), 227-268. http://dx.doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Eren, E. (2004). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. Beta Basım Yayım.

Ergene, T. (2011). The relationships among test anxiety, study habits, achievement, motivation, and academic performance among Turkish high school students. *Education and Science*, 26, 320-330.

Ergin, A. & Karataş, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin başarı odaklı motivasyon düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal of Education)*, 33 (4), 868-887. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018036646>

Foulquie, P. (1994). *Pedagoji sözlüğü*. (C. Karakaya, Çev.). Sosyal Yayınları.

Gage, N. L. & Berliner, D. C. (1988). *Educational psychology* (4. bs.). Houghton Mifflin Company.

Goyal, P. K. (2015). Motivation: Concept, theories and practical implications. *International Research Journal Commerce Arts and Science*, 6 (8), 71-78. <http://www.casirj.com>

Gönültaş, O. & Atıcı, M. (2014). Ortaokul son sınıf öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 370-386.

Gündüz, M. (2005). *Ahlak sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (felsefe-yöntem-analiz)*. Seçkin Yayıncılık.

Güven, M. (2011). Motivasyon dindarlık ilişkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

IAP, Institute for Applied Psychometrics. (2023, Eylül 18). Academic Motivation. <http://www.iapsych.com/acmcewok/Academicmotivation.html>

İlğan, A., Oğuz, E. & Yapar, B. (2013). Okul yaşam kalitesine ilişkin algı ile akademik motivasyon düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi (Menderes ilçesi örneği). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 157-176.

Kabadayı, A. & Aladağ, K. S. (2010). Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 878-898. <http://www.insanbilimleri.com>

Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve insanlar* (7. bs.). Evrim Yayınları.

Kakçı, K. (2009). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile duygu zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.

Karagüven, H. Ü. (2012). Akademik motivasyon ölçeğinin Türkçe'ye adaptasyonu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (4), 2599-2620.

Karasar, N. (1998). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.

Kardaş, S. (2013). 6. sınıf öğrencilerinin demokratik tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Kartal, M. (2021). Bilecik'te öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyonlarının incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

- Kaya, M. & Aydın, C. (2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (15), 15-42. <https://doi.org/10.17120/omuifd.62144>
- Kılınç, F. & Sevinç, M. (2020). Bilim ve sanat merkezi (BİLSEM) öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6 (1), 108-124.
- Koç, M. N. (2022). Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Koçel, T. (2005). *İşletme yöneticiliği*. Arıkan.
- Kök, M. & Çakıcı, A. (2017). Çocuklar için ahlaki olgunluk ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6 (18), 711-729.
- Kunt, V. (2003). Suç ve çocuk [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Meece, J. L. & Holt, K. (1993). A pattern analysis of students achievement goals. *Journal of Educational Psychology*, 85 (4), 582-590.
- Oğuzkan, F. (1981). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onur, B. (1991). *Gelişim psikolojisi, yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. İmge Kitabevi.
- Özcan, Z. & Karaca, F. (2018). İlahiyat fakültesi öğrencilerinde akademik motivasyon ile psikolojik iyi oluş ilişkisi üzerine bir araştırma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 50, 322-335. <https://doi.org/10.29288/ilted.447368>
- Özcan, S. (2014). Ortaokul 6., 7., 8. sınıf öğrencilerinin okul tükenmişliklerinin yaşam doyumları ve benlik kurgusu algıları açısından incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Arel Üniversitesi.
- Patrick, H., Ryan, A. M. & Pintrich, P. R. (1999). The differential impact of extrinsic mastery goal orientations on males' and females' self-regulated learning. *Learning and Individual Differences*, 11 (52), 153-171.
- Peker, H. (1998). *Din ve ahlak eğitimi psikolojik ve metodolojik esaslar*. Aksi Seda Matbaası.
- Redhouse. (2009). *Büyük el sözlüğü İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce sözlük* (29. bs.). Redhouse Yayınevi.
- Rigby, C. S., Deci, E. L., Patrick, B. C. & Ryan, R. M. (1992). Beyond the intrinsic-extrinsic dichotomy: Self-determination in motivation and learning. *Motivation and Emotion*, 16 (3), 165-185. <https://doi.org/10.1007/BF00991650>
- Rufini, S. É., Bzuneck, J. A. & Oliveira, K. L. (2012). The quality of motivation among elementary school students. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 22 (51), 53-62. <https://doi.org/10.1590/S0103-863X2012000100007>
- Ryan, A. M. & Pintrich, P. R. (1997). Should I ask for help? The role of motivation and attitudes in adolescents' help-seeking in math class. *Journal of Educational Psychology*, 2 (2), 326-341 <https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.2.329>
- Seyis, S. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin motivasyonları ve duygusal zekâları ile akademik başarıları arasındaki ilişki [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Sıcak, A. & Başören, M. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin akademik motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Bartın örneği). *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 548-560. <https://doi.org/10.14686/buefad.v4i2.1082000239>

Steers, M. R. & Porter, W. L. (1975). *Motivation and work behaviour*. McGraw-Hill.

Şengün, M. (2008). Lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin bazı kişisel değişkenler açısından incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2011). *Genel Türkçe sözlük*. <http://tdkterim.gov.tr/bts>

Tekin, İ. (2017). Ahlaki olgunluk kavramı üzerine kuramsal bir çözümleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 2275-2298. <https://doi.org/10.15869/itobiad.337409>

Ulusoy, A. (2007). *Güdülenme*. Anı Yayıncılık.

Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., Blais, M. R., Brière, N. M., Senècal, C. & Vallières, E. F. (1992). The academic motivation scale: A measure of intrinsic, extrinsic, and amotivation in education. *Educational and Psychological Measurement*, 52 (4), 1003-1017. <https://doi.org/10.1177/0013164492052004020>

Yeşilkayalı, E. (2014). Ebeveynlerin çocuk haklarına yönelik tutumları ile ilköğretim öğrencilerinin ahlaki olgunluk ve hoşgörü eğilimleri arasındaki ilişki [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yıldırım, Y. (2014). Ortaokul 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyi ile sosyal tutumlarının incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Üniversitesi.

Yurt, E. & Bozer, N. (2015). Akademik motivasyon ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14 (3), 669-685. <http://jss.gantep.edu.tr>